

การพัฒนาคู่มือภาพชีวิต

202308

สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ชีวิตที่มีคุณภาพ : รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย อินทรประวัตี	1
บุคลิกภาพ : รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย อินทรประวัตี	10
การใช้หลักสุนทรียศาสตร์และจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาตนเอง : รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย อินทรประวัตี	22
สงครามคลื่นวัฒนธรรม : อรณี แนนหนา	34
การปาฐกถา 100 ปี พระยาอนูมานราชชน : วัฒนธรรมกับการพัฒนา : พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)	38

ชีวิตที่มีคุณภาพ

รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย อินทรประวัต

ความหมายของคำว่าคุณภาพชีวิต

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2523:48) อธิบายว่า คำว่าคุณภาพชีวิต หมายถึง การมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี การมีครอบครัวที่ดี มีความสามารถในการพัฒนาและควบคุมตนเอง ตลอดจนการมีส่วนร่วมในภารกิจของสังคม

และหากจะพิจารณาถึงทฤษฎีตามความต้องการของมนุษย์ เอ. เอช. มาสโลว์ (A. H. Maslow) ซึ่งได้ระบุว่ามนุษย์มีความต้องการ 5 ระดับดังนี้

1. ความต้องการทางด้านกายภาพ
2. ความต้องการด้านความมั่นคงและปลอดภัย
3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ
4. ความต้องการการยอมรับนับถือ
5. ความต้องการเป็นตัวของตัวเอง

จะเห็นว่าชีวิตที่มีคุณภาพน่าจะเป็นชีวิตที่ได้รับการสนองตอบความต้องการในทุกระดับอย่างครบถ้วน ดังนั้น เมื่อนำเอาคำอธิบายของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกับทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์บูรณาการเข้าด้วยกันแล้ว เราอาจจะกำหนดลักษณะของชีวิตที่มีคุณภาพได้เป็น 7 ประการดังนี้

1. มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
2. มีครอบครัวที่เป็นสุข
3. มีเพื่อนพ้องบริวารที่ดี
4. มีงานทำและมีความสุขกับงานนั้น
5. เป็นที่รักใคร่และยอมรับนับถือในหมู่ผู้เกี่ยวข้อง
6. มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง
7. มีความเป็นตัวของตัวเอง

การปฏิบัติตนเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

การปฏิบัติตนเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอาจแยกพิจารณาได้เป็นรายชื่อตามลักษณะของคุณภาพชีวิต ดังนี้

1. การมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ

การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์ ถือได้ว่าเป็นความจำเป็นเบื้องต้นแห่งคุณภาพชีวิต เพราะบุคคลที่มีร่างกายอ่อนแอหรือจิตใจที่อ่อนไหวเป็นทุกข์ ย่อมไม่สามารถพัฒนาไปสู่การมีคุณภาพชีวิตในประเด็นอื่นๆ ได้ง่ายๆ นัก ดังนั้น การปฏิบัติตนหรือการดูแลร่างกายและจิตใจให้มีสุขภาพสมบูรณ์จึงถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ซึ่งอาจจะกระทำได้ง่ายๆ ดังนี้

1.1 รับประทานอาหารให้ถูกสุขลักษณะ กล่าวคือ รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ สะอาด ปรุงสุกใหม่ ๆ ให้ครบ 5 หมู่ ตามหลักโภชนาการคือ แป้งและน้ำตาล โปรตีน ไขมัน เกลือแร่ และวิตามิน ในปริมาณที่เพียงพอพอดี เป็นประจำทุกวัน

1.2 หลีกเลี่ยงการบริโภคสิ่งเสพติดให้โทษแก่ร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นสุรา เบียร์ น้ำชา กาแฟ บุหรี่ ตลอดจนสิ่งเสพติดให้โทษที่แฝงมาในรูปของยาหรือเครื่องดื่มทั้งหลาย

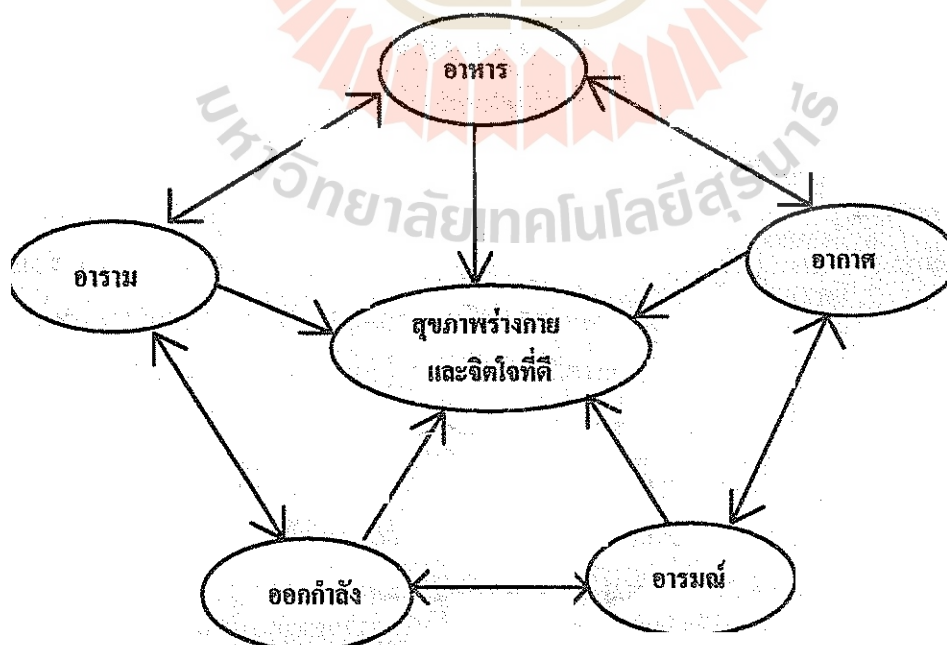
1.3 ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ให้ถูกหลักคือ มีการออกกำลังกายทั้งกล้ามเนื้อและระบบการหายใจ ในที่มีอากาศบริสุทธิ์ประมาณวันละ 30 นาที ในเวลาเดียวกันทุกวัน

1.4 พักผ่อนนอนหลับให้เพียงพอทุกวัน การนอนหลับในที่ที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก สะอาด มีคและเงียบ ติดต่อกันประมาณ 6-8 ชั่วโมงทุกวัน จะเป็นการพักผ่อนที่ดีที่สุด เปิดโอกาสให้ร่างกายได้ซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ ทำให้ร่างกายไม่ทรุดโทรม

1.5 ทำกิจกรรมนันทนาการเพื่อให้อารมณ์แจ่มใส อารมณ์ที่แจ่มใสทำให้จิตใจเป็นสุข จิตใจที่เป็นสุขทำให้ร่างกายแข็งแรง รับประทานอาหารได้ดี และนอนหลับได้ดี วิธีที่จะรักษาอารมณ์ให้เบิกบานแจ่มใสที่ง่ายและดีที่สุด ก็คือ ทำกิจกรรมนันทนาการทำทุกวัน ในปริมาณเวลาที่เหมาะสม เช่น เล่นกีฬา ฟังดนตรี เล่นดนตรี เล่นเกมส์ ทำงานอดิเรกต่างๆ ดูละเล่น ชมมหรสพ อ่านหนังสือ เป็นต้น

1.6 ศึกษาและปฏิบัติธรรม ถึงแม้ว่าเราจะพยายามดูแลร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ด้วยวิธีต่างๆ มาแล้ว แต่บางครั้ง หรือบ่อยครั้ง มนุษย์มักจะพ่ายแพ้ต่อกิเลส ซึ่งได้แก่ ความโกรธ ความโลภ ความหลงของตนเอง จนทำให้จิตใจว้าวุ่น ไม่สงบ และเกิดทุกข์ กังวลใจ มีความอิจฉาริษยาอยู่เป็นนิจ การศึกษาและปฏิบัติธรรมจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในชีวิตมนุษย์ เกิดการยอมรับตลอดจนมุ่งสร้างความคิดเพื่อความสุข และอิมเอิบใจของผู้ปฏิบัติเอง

เพื่อให้เข้าใจง่าย จึงขอเสนอแผนภูมิที่แสดงปัจจัยเกี่ยวข้องกับการมีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดีดังนี้

2. การมีครอบครัวที่เป็นสุข

ครอบครัวเป็นสถาบันที่พื้นฐานที่สุด เป็นสถาบันที่มนุษย์มีความสัมพันธ์เชิงปฐมภูมิ (Primary Relationship) ต่อกัน มนุษย์ในครอบครัวเดียวกันจะมีความสัมพันธ์แบบเป็นกันเอง ด้วยความรัก ความผูกพัน และโดยสายเลือด ดังนั้นหากจะถือว่าบุคคลในครอบครัวเดียวกันจะเป็นเพื่อนแท้ที่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ไม่ว่าจะ รวยหรือจน เจ็บไข้หรือสุขสบายก็ย่อมไม่ผิด ดังนั้น มนุษย์ส่วนใหญ่จึงมีความปรารถนาที่จะมีคู่ชีวิตที่ดี มีบุตร ที่ดีสำหรับสืบสกุลและสร้างสีสันกับความหวังให้แก่ครอบครัวแทบทั้งสิ้น การมีครอบครัวที่ดีที่ให้ความสุขกาย สุขใจในปัจจุบัน และให้ความหวังในอนาคต จึงนับเป็นสิ่งสำคัญหรือถือว่าเป็นความสำเร็จในชีวิตหรือเป็น เครื่องบ่งชี้คุณภาพชีวิตได้อีกประการหนึ่ง

สำหรับบุคคลที่ยังเป็นโสดซึ่งยังคงมีสถานภาพเป็นลูกของบิดามารดาตนเองอยู่ คงจะมองภาพของ ครอบครัวที่แตกต่างไปจากบุคคลที่แต่งงานและมีครอบครัวของตนเองแล้ว กล่าวคือ เขาจะถือว่า การที่มีครอบครัวที่มีบิดามารดา พี่น้องอยู่พร้อมหน้า ทุกคนมีสุขภาพกาย สุขภาพจิต สมบูรณ์ดี และที่สำคัญคือ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเป็นสภาวะของการมีครอบครัวที่เป็นสุข

การมีสภาพครอบครัวที่แตกแยก สับสน หรือร้างาน หรือแม้ว่าจะแยกกันอยู่ชั่วคราวด้วยความจำเป็น ของอาชีพ หรือการศึกษาก็ตาม ล้วนแล้วแต่บั่นทอนความเป็นสุขในครอบครัวด้วยกันทั้งสิ้น ความสำคัญของ สภาพครอบครัวที่เป็นสุขนี้มีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมรอบๆ ครอบครัวเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ยิ่งสภาพ สังคมรอบๆ ครอบครัว มีความสับสนและกดดันมากเท่าไร มนุษย์ก็ยิ่งต้องการครอบครัวที่เป็นสุขมากเท่านั้น ความหมายของคำว่า "บ้าน" (Home) และ "ครอบครัว" (Family) มีความสำคัญจนฝรั่งถือว่าครอบครัวที่ดีซึ่งอยู่ ในบ้านที่เป็นสุขนั้นคือ Home Sweet Home เลยทีเดียว

ลักษณะของครอบครัวในสังคมไทย อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะตามสภาพสังคม คือ

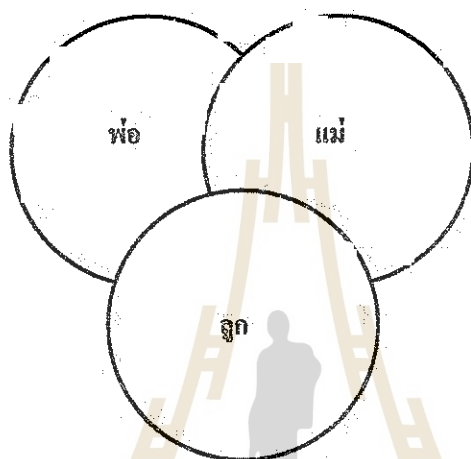
1. ครอบครัวเดี่ยว (Nucleus Family) หมายถึง ครอบครัวที่มีสมาชิกเท่าที่จำเป็นในการสร้างครอบครัว คือ พ่อ แม่ และลูก เป็นครอบครัวขนาดเล็ก พบมากในสังคมเมือง ซึ่งวิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองมักจะ บีบบังคับให้คนทำงานนอกบ้าน ต้องใช้เวลาในการเดินทางไปสถานที่ทำงาน ซึ่งอาจจะอยู่ไกลจากบ้าน จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวค่อนข้างจะเห็นห่าง และยังหากพ่อและแม่ถูกกดดันจากภาวะ การประกอบอาชีพ ลูกถูกกดดันจากภาวะการศึกษาและสังคมกลุ่มเพื่อนแล้ว อาจทำให้ความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัวถูกบั่นทอนได้ ดังนั้น ครอบครัวในลักษณะนี้จึงมักจำเป็นต้องหาเวลาและกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกใน ครอบครัวได้พบปะและเกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอยู่เป็นประจำ เช่น การรับประทานอาหารค่ำพร้อมกัน การไป พักผ่อนสุดสัปดาห์ด้วยกัน การสวดมนต์ไหว้พระประจำวัน หรือวันธรรมสวนะด้วยกัน การไปเยี่ยมญาติผู้ใหญ่ ด้วยกัน ฯลฯ การละเลยกิจกรรมภายในครอบครัวและปล่อยตัวไปตามกระแสกดดันแห่งอาชีพและสังคมติดต่อกันไปเป็นระยะเวลาต่างๆ อาจนำไปสู่ความปั่นป่วนครอบครัวที่ไม่เป็นสุขได้

2. ครอบครัวขยาย (Extended Family) หมายถึง ครอบครัวที่มีสมาชิกภายในครอบครัวมากกว่า 2 รุ่น (Generation) กล่าวคือ นอกจากจะมีสมาชิกรุ่นลูก รุ่นพ่อแม่แล้ว ยังมีรุ่นปู่ย่าตายาย อีกด้วย ครอบครัวใน ลักษณะนี้ มักจะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่และพบมากในสังคมชนบทมากกว่าในสังคมเมือง บุคคลที่อยู่ใน ครอบครัวนี้มักจะมีอารมณ์และความรู้สึกมั่นคงมากกว่าบุคคลที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยว แต่อาจจะมีปัญหาใน ลักษณะอื่น เช่น อาจจะมีปัญหาในเรื่องของความเป็นตัวของตัวเอง เพราะผู้ใหญ่ มักจะคาดหวังและควบคุมให้ ผู้เยาว์ปฏิบัติตนไปตามแนวทางที่ผู้ใหญ่กำหนดอยู่เสมอ นอกจากนี้ก็อาจมีปัญหาในเรื่องช่องว่างระหว่างวัย

(Generation Gap) ระหว่างปู่ย่าตายาย พ่อแม่ และลูกหลาน อันเนื่องมาจากพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ และสังคมแตกต่างกัน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ในสภาพครอบครัวแบบใด ไม่ว่าจะ เป็นครอบครัวเดี่ยวหรือ ครอบครัวขยายก็ล้วนแต่มีโอกาสที่จะมีครอบครัวที่เป็นสุขได้ด้วยกันทั้งสิ้น หากมีความเข้าใจและใส่ใจที่จะ ป้องกันหรือแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในครอบครัวของคนให้เพียงพอและสม่ำเสมอ

โปรดพิจารณาแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมินี้แสดงให้เห็นถึงความหมายของครอบครัวที่เป็นสุขซึ่งมีสมาชิกประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และ ลูก ซึ่งมีความผูกพันเกี่ยวข้องกันทั้งกายภาพและจิตใจ การที่ครอบครัวจะสามารถดำรงอยู่ด้วยความสุขเช่นนี้ได้ จำเป็นจะต้องมีปัจจัยเหล่านี้ครบถ้วนอยู่ในใจของสมาชิกของครอบครัวแต่ละคนคือ

1. ความรัก
2. ความเข้าใจซึ่งกันและกัน
3. ความปรารถนาดีต่อกัน
4. ความรับผิดชอบในหน้าที่
5. ความเอื้ออาทรเป็นห่วงเป็นใยซึ่งกันและกัน
6. การให้อภัยซึ่งกันและกัน

ครอบครัวใดที่มีสมาชิกมีปัจจัยเหล่านี้น้อย ความสุขก็จะค่อยๆ ลดลงไปเป็นลำดับ หรือถ้าสมมติว่า สมาชิกในครอบครัวไม่มีปัจจัยเหล่านี้อยู่เลยแล้ว ถึงแม้ว่าทุกคนจะยังคงอยู่รวมกันในบ้านเดียวกัน ก็ไม่อาจจะ เรียกกลุ่มคนนี้ว่า "ครอบครัว" ได้เต็มปากนัก และในที่สุดแล้วก็คงจะดำเนินไปสู่สภาพบ้านแตกหรือการหย่าร้างซึ่งในปัจจุบันนี้สังคมไทยก็กำลังเกิดขึ้นมากขึ้นทุกวัน ในปี พ.ศ.2523 มีการหย่าร้างทั่วประเทศถึง 24,922 ราย และมีอัตราการเพิ่มคือ 12.86% (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2523:

3. การมีเพื่อนห้องบรืวารที่ดี

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งการอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้อาจจะเป็นไปในลักษณะต่างๆ เช่น ในฐานะคนครอบครัวเดียวกันที่เรียกว่า "เพื่อนคู่คิดมิตรคู่เรือน" หรืออาจจะเป็นเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน หรือเพื่อนเล่น เป็นต้น สำหรับในประเด็นนี้ จะไม่หมายรวมถึงเพื่อนในครอบครัวเดียวกัน จะหมายถึงเฉพาะเพื่อนในกรณีอื่นๆ เท่านั้น การที่มนุษย์มีเพื่อนที่ดีไม่ว่าจะเป็นเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงานหรือเพื่อนเล่นก็ตาม ล้วนแล้วแต่ถือได้ว่าเป็นการประสบความสำเร็จในชีวิตหรือการมีชีวิตที่มีคุณภาพได้ประเด็นหนึ่งทีเดียว เพราะเพื่อนที่ดีจะสามารถจะสามารถอุปถัมภ์ค้ำชูซึ่งกันและกันได้ เพื่อนที่ดีในบางครั้งสามารถเป็นที่พึ่งแก่กันได้ยิ่งกว่าพี่น้องกันเสียอีก เหมือนดังคำพังเพยโบราณที่ว่า

"ถึงไม่ใช่ชาติไม่ใช่เชื้อ ถ้ามีความเอื้อเฟื้อ ก็เหมือนเนื้ออาตมา
ถึงเป็นชาติเป็นเชื้อ ถ้าไม่มีความเอื้อเฟื้อ ก็เหมือนเนื้อในป่า"

การที่จะสร้างมิตรที่ดีได้นั้น บุคคลจะต้องยึดหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์เริ่มต้น (ชลิตา ชีรวัดนา ม.ป.ป.:34) ดังที่เฮนรี โกลเซอร์ ได้กล่าวไว้ว่า "เราสามารถสร้างมนุษยสัมพันธ์ได้เสมอ ตัวเราเริ่มต้นด้วยการตระหนักว่า มนุษย์ทุกคนล้วนมีความสำคัญด้วยกันทั้งสิ้น"

นอกจากนั้น ควรตระหนักในการสร้างมิตรต่างๆ ดังนี้

1. รู้จัก บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นเพื่อนกันจะต้องมีความรู้จักมักคุ้นกันตามสมควร อย่างน้อยก็ควรจะต้องเริ่มต้นด้วยการรู้จักชื่อ นามสกุล ชื่อเล่น และรู้จักข้อมูลส่วนตัวของเขาตามสมควร ซึ่งรู้ข้อมูลเกี่ยวกับเขามากเท่าไรก็แสดงถึงความเป็นเพื่อนสนิทมากเท่านั้น และในทางตรงกันข้าม ถ้าไม่รู้ข้อมูลของเขาก็คงลำบากที่จะสรุปว่าเขาเป็นเพื่อนเราหรือเราเป็นเพื่อนเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คงจะไม่มีเพื่อนที่ไหนที่จะไม่รู้จักชื่อและนามสกุลของกันและกัน

2. พบปะ เพื่อนฝูงกันย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องพบปะสนทนาพูดคุยหรือกระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น อ่านหนังสือ เล่น เทียว ทำงาน ฯลฯ ร่วมกัน หรืออาจกล่าวรวมๆ ว่า มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันนี้จะทำให้มิตรสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนแนบแน่นยิ่งขึ้น

3. เข้าใจ ความเข้าใจที่มีต่อกันจะทำให้ความเป็นมิตรดำรงอยู่ได้นานๆ ความเข้าใจที่สำคัญที่มิตรควรจะมีต่อกันคือ ความเข้าใจในความต้องการของกันและกัน — ซึ่งความต้องการของมนุษย์โดยปกติแล้ว เอ. เอช มาสโลว์ (A. H. Maslow) ได้แบ่งเอาไว้ 5 ระดับคือ

1. ความต้องการทางกายภาพ
2. ความต้องการความมั่นคงและความปลอดภัย
3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ
4. ความต้องการการยอมรับนับถือ
5. ความต้องการความเป็นตัวของตัวเอง

ความเข้าใจความต้องการของกันและกัน ย่อมนำไปสู่การให้อภัย ทำให้สามารถคบกันได้ยาวนานกว่าความไม่เข้าใจเสมอ

4. **ปฏิบัติตนต่อกันอย่างเหมาะสม** การปฏิบัติต่อกันเพื่อให้สามารถดำรงความเป็นเพื่อนไว้ได้นานๆ นั้น อาจมีได้หลายวิธีแต่หลักการหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักและยอมรับกันทั่วไป ในหมู่นักจิตวิทยาหรือทฤษฎีจิตวิทยาหรือทฤษฎีจิตวิทยาในการครองใจคนที่เรียกว่า **สังคหวัตถุ 4** ซึ่ง ได้แก่

1) **ทานะ** การแบ่งปัน หมายถึง การให้โดยที่ตัวผู้ให้ไม่เกิดความเดือดร้อนและผู้รับก็ได้บรรเทาความเดือดร้อนลงไปอันเนื่องมาจากการให้นั้น โดยปกติแล้วเราก็มักจะหมายความถึงการแบ่งปันในด้านทรัพย์สิน ของกินของใช้ต่างๆ เป็นสำคัญ เพราะความต้องการทางด้านกายภาพเป็นความต้องการเบื้องต้นของมนุษย์จะเกิดความเดือดร้อนได้ง่ายและมากหากเกิดขาดแคลนขึ้นมา และเมื่อมนุษย์เกิดความเดือดร้อนเนื่องมาจากความต้องการทางด้านกายภาพแล้ว หากมีผู้ใดแบ่งปันหรือหยิบยื่นสิ่งที่เขาต้องการมาให้ เขาย่อมสำนึกในบุญคุณและกิดตอบแทนบุญคุณ ซึ่งอาจเป็นข้าวของ เครื่องใช้ เงินทอง หรืออาจจะเป็นความรักก็ได้ ดังนั้นการแบ่งปันหรือการให้นี้ แท้ที่จริงแล้วผู้ให้ก็จะกลายเป็นผู้รับในที่สุดนั่นเอง คงจะเป็นด้วยเหตุนี้กระมังที่ทศพิธราชธรรม หรือธรรมะสำหรับพระราช ข้อยที่ 1 จึงเป็นเรื่องของการให้ และสาราณียธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับพระภิกษุ จึงได้ระบุไว้ว่า ให้แบ่งปันลาภที่ตนหามาได้โดยชอบธรรมให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณร ไม่หวังไว้บริโลกแต่ผู้เดียว (ปิ่น มุฑกัณธ์ 2502:101)

2) **ปิยะวาจา** การพูดที่เมื่อพูดออกไปแล้ว ทำให้คนฟังรักคนพูดนั่นเอง อาจไม่ได้หมายถึงคำพูดอ่อนหวาน ไพเราะเพราะพริ้งเสมอไป แต่หมายถึงคำพูดที่ไม่มีลักษณะของการด่า ประชดประชัน กระแทกกระแทก แดกดัน หรือสบถสาบานด้วยถ้อยคำหยาบคาย เพื่อนจะคบกันได้ยาวนาน มีความรัก และความนิยมต่อกัน ก็คงจะต้องพูดจากความจริง พูดจาเหมาะสมแก่ฐานะที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความสบายใจเอาไว้เป็นสำคัญ

3) **อัตถจริยา** หมายถึง การทำตนให้เป็นประโยชน์แก่กันและกัน ซึ่งอาจจะกระทำได้หลายทาง เช่น

- ออกแรง ช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังแรงที่ตนมี
- ออกความคิด ให้คำแนะนำไปตามสติปัญญาของตนเอง
- ออกเงิน ให้ความช่วยเหลือด้วยเงินหรือข้าวของเพื่อสนองตอบความต้องการของผู้อื่นตามกำลังทรัพย์ที่ตนมี

บุคคลที่คบหากันเป็นเพื่อนฝูง โดยไม่มุ่งเบียดเบียนผู้อื่น หรือกระทำตนเป็นกาฝากหมูกณะ ย่อมคบกันได้ยาวนานและยังมีการทำตนให้เป็นประโยชน์โดยวิธีต่างๆ ก็จะต้องทำให้มิตรภาพงอกงามยิ่งขึ้นต่อไป

4) **สมานัตตตา** การวางตนกับเพื่อนฝูงเหมาะสม ปฏิบัติตนเสมอกับเพื่อน ไม่ยกตนข่มเพื่อน ไม่เย่อหยิ่งจองหอง ดูแคลนเพื่อน ประพฤติตนเป็นคนเสมอดันเสมอปลาย รู้จักพิจารณาว่าตนเองอยู่ในสถานภาพใด ควรปฏิบัติเช่นไร รู้ว่าเพื่อนอยู่ในสถานภาพใด และควรได้รับการปฏิบัติเช่นไร

4. มีงานทำและมีความสุขกับงานนั้น

การมีงานทำมิได้ส่งผลต่อบุคคลเฉพาะในเรื่องของผลตอบแทนเป็นวัตถุและเงินทองเท่านั้น แต่การมีงานทำยังมีผลทางด้านจิตใจแก่บุคคลอีกด้วย กล่าวคือ การมีงานที่เหมาะสมทำ ทำให้บุคคลตระหนักในคุณค่าของตนเอง การได้ทำงานมีผลงานหรือผลิตผลปรากฏแก่สังคม ทำให้เราเกิดความภาคภูมิใจในตนเองอีกด้วย การที่คนๆ หนึ่ง จะมัวงานทำหรือไม่ หรือมีงานที่ดีเพียงใดทำนั้น น่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

4.1 ความรู้ความสามารถ (Knowing to do) หมายถึง คุณวุฒิหรือประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่องานนั้น ผู้ที่มีคุณวุฒิสูง มีประสบการณ์มาก หรือเหมาะสมก็ย่อมมีโอกาสจะได้งานดี ๆ ทำมากกว่า ผู้ที่มีคุณวุฒิต่ำหรือมีประสบการณ์น้อย ดังนั้น ผู้ที่ประสงค์จะมีงานดีทำก็ต้องมุ่งศึกษาหาความรู้เพิ่มพูนคุณวุฒิ และประสบการณ์ที่มีประโยชน์ให้แก่ตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะสามารถหรือมีโอกาสทำได้

4.2 ทักษะหรือความชำนาญ (being able to do) ผู้ที่มีคุณวุฒิสูง แต่ขาดทักษะหรือความเชี่ยวชาญก็อาจจะไม่สามารถหางานดี ๆ ทำได้ การฝึกฝนให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้านเฉพาะเรื่องจึงเป็นเรื่องจำเป็นแก่การแสวงหางานเสมอ

4.3 ความตั้งใจที่จะทำงาน (Willing to do) ความตั้งใจหรือความมุ่งมั่นที่จะทำงาน ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญมากประการหนึ่ง เพราะไม่ว่าบุคคลจะมีคุณวุฒิ ประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญเพียงใด ถ้าหากไม่มีความตั้งใจเสียแล้วก็ย่อมยากที่จะมีงานทำหรือทำงานให้ได้ดี

4.4 โอกาส (having a chance to do) เรื่องของโอกาสนับได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญถึงแม้ว่าจะมองดูคล้าย ๆ โชคหรือสิ่งที่มีอยู่นอกตัวของเราก็ตามที แต่ทั้งนี้มิใช่ว่าโอกาสนั้นจะถูกหยิบยื่นมาให้โดยผู้อื่นเสมอไป คนเราสามารถสร้างโอกาสให้แก่ตนเองได้โดยการแสวงหาด้วยอาการหิวเวลาไว้นั้นตัว และอาสาเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง การรู้จักสร้างโอกาสให้ตนเองและฉวยโอกาสที่เหมาะสมย่อนำบุคคลไปสู่การมีงานดี ๆ ทำได้อีกทางหนึ่ง

เมื่อมีงานทำแล้วหากบุคคล ไม่รู้จักปฏิบัติตนในการทำงานให้เหมาะสมก็อาจไม่ประสบความสำเร็จในการทำงานได้ หลักธรรมข้อหนึ่งที่ช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จในการทำงานก็คือ อิทธิบาท 4 นั้นเอง ซึ่งมีสาระ ดังนี้

1. ถิ่นทะ	ต้องมีความรัก ความพึงพอใจในงาน
2. วิริยะ	ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ทำงานอย่างทุ่มเทเต็มเวลา
3. จิตตะ	มีสมาธิ มีจิตใจจดจ่อกับงาน เอาใจใส่ไม่เหม่อลอย
4. วิมังสา	คิดใคร่ครวญ ทบทวน ไตร่ตรองประเมินผลงานของตนเองอยู่เสมอ

5. การเป็นที่รักใคร่และยอมรับนับถือในหมู่ผู้เกี่ยวข้อง

การมีสุขภาพกายสุขภาพใจที่ดี มีครอบครัวที่เป็นสุข มีงานทำและมีความสุขกับงาน การมีเพื่อนพ้องบริวารที่ดี น่าจะถือได้ว่าเป็นดัชนีบ่งชี้ความสำเร็จหรือคุณภาพชีวิตมาได้ในระดับหนึ่ง เปรียบเสมือนหนึ่งการได้รับการสนองตอบความต้องการมาถึงระดับที่สามของมาสโลว์ และเมื่อมาถึงขั้นนี้แล้วมนุษย์ก็มักจะมีความต้องการขั้นต่อไปอีกนั่นก็คือ การยอมรับนับถือจากผู้อื่น ว่าเราเป็นคนดี คนเก่ง คนมีคุณค่าแก่สังคม ซึ่งความต้องการในระดับนี้มีไม่ว่าจะได้รับการสนองตอบง่าย ๆ เสมอไป บางคนก็ประสบความสำเร็จมาก บางคนก็ประสบความสำเร็จน้อย ดังนั้น หากเราต้องการประสบความสำเร็จในระดับนี้เราควรจะต้องปฏิบัติตนเช่นไรหรือมีคุณลักษณะเช่นไร โปรดพิจารณาองค์ประกอบของบุคคลผู้ได้รับการยอมรับนับถือดังต่อไปนี้

5.1 มีบุคลิกภาพดีเหมาะสมกับปทัสถาน (norms) ของกลุ่มคนนั้น ซึ่งบุคลิกภาพสามารถแยกแยะออกไปได้เป็น 5 ด้าน คือ

- 1) ด้านกายภาพ ได้แก่ รูปร่างหน้าตา การแต่งกาย การเดิน ยืน นั่ง
- 2) ด้านวาจา หมายถึง คำพูด รูปแบบการพูด และท่วงทีวาจา ตลอดจนน้ำเสียง
- 3) ด้านสติปัญญา หมายถึง เขาวินัยปัญญา การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและความรอบรู้

4) **ด้านอารมณ์** หมายถึง การมีอารมณ์ดี มั่นคง เสมอต้นเสมอปลาย เหมาะสมแก่
 วุฒิภาวะ

5) **ด้านความสนใจ** หมายถึง การมีความกระตือรือร้นที่จะรับรู้ รับฟังเรื่องต่างๆ
 หลากหลาย ไม่จำกัดวงแคบๆ อยู่กับเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น

ผู้ที่มีบุคลิกภาพดีหลายๆ ด้าน ก็ย่อมเป็นที่รักใคร่และนับถือแก่ผู้อื่นมากกว่าผู้ที่มีบุคลิกภาพไม่ค่อยดี

5.2 การมีความรู้ความสามารถ สามารถดำเนินกิจกรรมหรือประกอบอาชีพ ได้อย่างมีคุณภาพ

5.3 การสามารถเป็นที่พึ่งพิงแก่ผู้อื่นได้ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

5.4 การประพฤติตนอยู่ในหลักศีลธรรมหรือจริยธรรม

5.5 การมีความยุติธรรม ไม่อคติลำเอียง ซื่อตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อเวลา

5.6 การมีกริยามารยาทเหมาะสม

5.7 การมีความอดทน อดกลั้น ทั้งต่อความลำบากและความกดดันทางจิตใจ

5.8 การมีความจริงใจต่อผู้อื่น

6. การมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง

การมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงหมายความว่า การมีบ้านอยู่เป็นหลักฐาน มีทรัพย์สินเข้าของเครื่องใช้ที่
 สามารถสนองตอบความจำเป็นพื้นฐานได้อย่างเพียงพอ หรืออาจอ้างอิงปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่ ที่อยู่
 อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ก็ได้ ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ มั่นคงหมายถึงผู้ถึงพร้อมด้วยปัจจัย 4
 แห่งการดำรงชีวิตอีกทั้งมีเงินออมเพียงพอเพื่อยามฉุกเฉินหรือเจ็บไข้ได้ป่วยอีกด้วย

คุณภาพชีวิตของประชากรไทย

ที่ได้กล่าวไปแล้วทั้งหมดในหัวข้อแรกนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของบุคคล ในฐานะเป็นตัว
 บุคคล แต่เนื่องจากบุคคลไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ตามลำพังได้ แต่จะต้องอยู่รวมกันเป็นสังคมตั้งแต่สังคม
 ขนาดเล็กจนถึงสังคมขนาดใหญ่หรือสังคมขนาดประเทศ ดังนั้นจึงน่าจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าเมื่อเราพิจารณา
 มนุษย์ในภาพรวมทั้งสังคมเราจะพิจารณาคุณภาพชีวิตของสังคมนั้นๆอย่างไรความจริงแล้วหลักเกณฑ์ใน
 การพิจารณาก็คล้ายคลึงกันนั่นเอง แต่อาจจะมุมมองและรายละเอียดมากขึ้น เครื่องชี้สถานะสังคมที่สามารถ
 นำมาพิจารณาคุณภาพชีวิตของประชากร น่าจะเป็นดังต่อไปนี้ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
 แห่งชาติ 2523)

1. ความหนาแน่นของประชากร หมายถึงจำนวนของประชากรต่อพื้นที่หนึ่งตารางกิโลเมตร ในเมือง
 หลวงหรือเมืองใหญ่ ๆ ความหนาแน่นของประชากรจะสูง เช่น ในกรุงเทพมหานครเมื่อปี พ.ศ. 2523 มีความ
 หนาแน่นของประชากรคือ 3,221 คน ต่อตารางกิโลเมตร

2. อัตราการตายของประชากร เนื่องจากอุบัติเหตุและโรคที่สำคัญต่อประชากร 1 แสนคน ถ้ามีอัตรา
 สูงก็แสดงว่าคุณภาพชีวิตลดลง

3. จำนวนผู้ติดเชื้อ HIV หรือผู้ป่วยด้วยโรคเอดส์ ซึ่งกำลังเป็นภัยคุกคามคุณภาพชีวิตที่น่าสะพรึงกลัว
 ของประชาชน ไม่เฉพาะชาวไทยแต่เป็นไปทั่วโลก เพราะจำนวนผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก
 และแพร่กระจายไปแทบทุกพื้นที่

4. จำนวนผู้ป่วยด้วยโรคจิตประสาทหรือภาวะสุขภาพจิต

5. อัตราการฆ่าตัวตาย สาเหตุของการฆ่าตัวตายมีมากมาย เช่น ปัญหาครอบครัวขาดความอบอุ่น ถูกทอดทิ้ง ปัญหาชีวิตสมรส ปัญหาเศรษฐกิจ ความยากจน ธุรกิจล้มละลาย ตลอดจนโรคประจำตัว ถ้าประชากรมีอัตราการฆ่าตัวตายสูงขึ้นย่อมหมายถึงคุณภาพชีวิตที่ใช้ไม่ได้นั่นเอง

6. ภาวะทุโภชนาการ หรือการรับประทานอาหารที่ไม่มีคุณค่า ทำให้ร่างกายไม่แข็งแรง
7. การออมทรัพย์ ถ้ามีมาก ข่อมแสดงว่า คุณภาพชีวิตดี ถ้ามีน้อยแสดงว่าคุณภาพชีวิตยังไม่ดีนัก
8. จำนวนคนว่างงาน
9. คดีอาชญากรรม
10. จำนวนผู้ติดยาเสพติด
11. จำนวนผู้กระทำความผิดอันเนื่องมาจากยาเสพติด
12. จำนวนผู้ต้องขัง
13. จำนวนเยาวชนที่กระทำความผิดและอยู่ในสถานพินิจและคุ้มครองเยาวชน
14. จำนวนการหย่าร้าง
15. จำนวนการบริโภคเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์และบุหรี่

สรุป

มนุษย์ไม่ควรที่จะเพียงแต่ปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ แต่ควรจะดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพ อย่างประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งหมายถึงการมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ การมีครอบครัวที่เป็นสุข การมีเพื่อนพ้องบริวารที่ดี การมีงานทำ และมีความสุขกับงาน และเป็นที่ยกย่องและยอมรับนับถือในหมู่ผู้เกี่ยวข้อง การมีฐานะเศรษฐกิจที่มั่นคงและการเป็นตัวของตัวเอง

การพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น บุคคลจะต้องเป็นผู้ให้ความสนใจ ใส่ใจ และตั้งใจประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่จะรอให้ผู้อื่นบันดาลให้เป็นไป

เมื่อบุคคลประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิต หรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี ย่อมทำให้สังคมประเทศโดยรวมมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความอยู่เย็นเป็นสุขตามไปด้วยในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เครื่องชี้สถานะสังคม 2523.
2. ชลิดา วีรวัฒนา. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์
3. ปิ่น มุทุกันต์. พ.ศ. พุทธวิธีครองใจคน. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2502
4. สมพร เทพสิทธิธา. คำนิยมข้าราชการไทยควรเป็นอย่างไร. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์กรมประชาสงเคราะห์ .2525

บุคลิกภาพ

รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย อินทรประวัติ

ความหมายของบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพ (personality) หรือบุคลิกลักษณะหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ประกอบกันขึ้นเป็นบุคคล ถึงแม้ว่าผู้อื่นจะรับรู้ได้หรือไม่ก็ได้ก็ตาม

องค์ประกอบของบุคลิกภาพของบุคคล

บุคลิกภาพของบุคคลประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบส่วนย่อย 5 ด้าน ดังนี้

1. **ด้านกายภาพ** หมายถึง รูปร่าง หน้าตา ทรวดทรง ท่าทาง การแต่งกาย ทรงผม การเดิน การยืน การนั่ง เป็นต้น บุคลิกภาพด้านกายภาพนี้เป็นสิ่งที่ผู้อื่นมองเห็นได้

2. **ด้านวาจา** หมายถึง การใช้ถ้อยคำ น้ำเสียง ซึ่งผู้อื่นจะรับรู้ได้โดยการฟัง เราคงจะเคยได้ยินคำกล่าวพาดพิงถึงการพูดของคนในลักษณะต่าง ๆ มากมาย เช่น การพูดไม่เข้าหูคน การพูดจាន่าฟัง การพูดจาเหลวไหล การพูดจากระโชกโฮกฮาก การพูดจาหวานผ่าซาก การพูดจาด้วยปิยะวาจา เหล่านี้เป็นต้น บุคลิกภาพทางวาจาที่ดีย่อมหมายถึงการพูดจาด้วยน้ำเสียงนุ่มนวล น่าฟัง เป็นมิตร และได้สาระนั่นเอง

3. **ด้านสติปัญญา** หมายถึง เชาวน์ปัญญา ไหวพริบ ที่สามารถจะมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม มีลักษณะคิดเป็นหรือรู้จักคิด คิดออกในเวลาอันสั้น สามารถแสดงออกหรือสนองตอบผู้อื่นได้อย่าง "ทันกัน" และ "ทันกาล"

4. **ด้านอารมณ์** หมายถึง การมีอารมณ์ดี คงเส้นคงวา ไม่วู่วามใจน้อย เอาแต่อารมณ์ จุนเจียวโกร่งง่าย มุทะลุตุตัน แต่โดยทั่วไปแล้วถึงแม้เราจะยอมรับกันว่าคนอารมณ์ร้าย หรืออารมณ์ฉุนเฉียว เป็นบุคลิกภาพทางอารมณ์ที่ไม่ดี แต่คนที่อารมณ์ร้ายหรืออารมณ์ฉุนเฉียวคงเส้นคงวา หรือเป็นประจำก็ยิ่งดีกว่าคนที่อารมณ์คุ้มดีคุ้มร้าย หรืออารมณ์แปรปรวนอย่างแน่นอน เพราะคนที่มีอารมณ์คุ้มดีคุ้มร้ายหรืออารมณ์แปรปรวนนั้น ย่อมยากแก่การทำนายหรือปรับตัวเพื่อคบด้วยเป็นอย่างมาก

5. **ความสนใจ** บุคลิกภาพด้านความสนใจที่ดีหมายถึงการที่บุคคลมีความสนใจหลากหลาย ไม่ใช่สนใจเพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว คนที่มีความสนใจหลากหลายย่อมสามารถปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ง่ายกว่าคนที่ความสนใจแคบแต่เพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น

บุคลิกภาพที่ดี

บุคคลที่มีบุคลิกภาพดี น่าจะเป็นบุคคลที่มีลักษณะในทางรูปธรรมและนามธรรมดังต่อไปนี้

1. **รูปร่างหน้าตาดี** หมายถึง การมีร่างกายสมบูรณ์ สดประกอบ สะอาดสะอาด มองดูแล้ว เจริญตา เจริญใจ เกิดความเป็นมิตร มิได้หมายความว่ามีการมีหน้าตาที่สวยงาม มีเสน่ห์เข้าชวนใจ หรือรูปร่าง เรือนกายงดงามแต่เพียงประการเดียว

2. **แต่งกายดี** การแต่งกายดี หมายถึง แต่งกายเรียบร้อย สะอาด สวยงาม คุณดี และ ประการสำคัญคือ เหมาะสมกับสภาพของตนเองและเหมาะสมกับกาลเทศะ

3. **อิริยาบถดี** หมายถึง การเคลื่อนไหวร่างกายซึ่งได้แก่ การนั่ง การยืน การเดิน การเคี้ยว อาหาร การยิ้ม การหัวเราะ มองดูกลมกลืนเหมาะสมกับตน เหมาะสมกับสถานภาพทางสังคม และเหมาะสมกับกาลเทศะ

4. **แสดงตนได้เหมาะสมกับสถานการณ์และตำแหน่ง** หากจะกล่าวไปแล้ว การปฏิบัติตน ให้สมกับที่ตนเป็น ก็ไม่น่าจะเป็นเรื่องลำบากหรือซับซ้อนอะไรนัก ถ้าหากว่า เรารู้จักตัวเองดี การวางตนก็เป็นเรื่องไม่ยาก แต่ถ้าเราไม่รู้จักตัวเองหรือลืมนั่น การวางตนเหมาะสมก็จะเป็นเรื่องค่อนข้างยาก และที่สำคัญก็คือ คนหนึ่งคนนั้นบางทีก็มีหลายสถานภาพในขณะเดียวกัน กล่าวคือ หากบิดามารดาของเรายังคงมีชีวิตอยู่เราก็จะมีสถานภาพเป็นลูก หากเราแต่งงานมีลูกแล้วเราก็จะมีสถานภาพเป็นพ่อ-แม่ หากเรามีหลานเราก็จะมีสถานภาพเป็น น้า อา หรือลุง หากเรามีผู้บังคับบัญชา เราก็จะมีสถานภาพเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาหรือลูกน้อง เช่นนี้เป็นต้น การมีหลายสถานภาพในตัวคนคนเดียวบางครั้งก็อาจจะมีกรวางตนผิดพลาดได้ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องใคร่ครวญอยู่เสมอว่า ในขณะนั้นเราอยู่ในสถานภาพอะไร เมื่อเทียบกับคนที่เรากำลังมีปฏิสัมพันธ์อยู่นั้น

เรื่องเช่นนี้มีคำกล่าวเตือนใจอยู่เสมอเช่น "จงรู้เขารู้เรา" และ "คนที่โง่ที่สุดคือคนที่ไม่รู้จักตนเอง"

การวางตนเหมาะสมนั้นยังอาจพิจารณาได้อีกประเด็นหนึ่ง คือต้องวางตนพอดีเพราะถ้าเราวางตนสูงเกินไปก็จะเป็นคนเย่อหยิ่งจองหอง ทำให้ไม่มีคนอยากคบ แต่ถ้าวางตนต่ำด้อยเกินไปก็จะถูกดูถูกเหยียดหยามหรือเป็นที่สมเพทเวทนาได้ และหากจะถามว่าการวางตนพอดีนั้นคืออย่างไร ก็คงจะสามารถตอบได้ว่าการวางตนพอดีก็คือการวางตนสมกับที่เราเป็น ไม่ยกตนเสมอผู้ที่อยู่ในสถานภาพสูงกว่า และก็ไม่ปฏิบัติตนต่ำด้อยจนผู้ที่อยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่าดูถูกเอาได้นั่นเอง

5. **การแสดงออกทางสีหน้าดี** หน้าของคนนี้เป็นเครื่องบ่งชี้อารมณ์ความรู้สึกของคนได้ดี เช่นเมื่อคนเราโกรธ รัก ดีใจ กังวล หรือตื่นเต้นก็จะแสดงออกทางสีหน้าให้ผู้อื่นรับรู้ได้ การแสดงออกทางสีหน้าที่ดีคงมิได้หมายถึงการไม่แสดงความรู้สึกใด ๆ ออกทางสีหน้าเป็นแน่ เพราะหากกระทำเช่นนั้นคงเกินวิสัยที่จะทำได้ แต่จะหมายถึงการแสดงออกทางสีหน้าที่พองาม ไม่ให้ "ออกนอกหน้า" หรือ "เกิดเหตุเกินงาม" นั่นเอง

6. **พูดจาดี** คงได้อธิบายไว้แล้วว่า วาจาถือได้ว่าเป็นบุคลิกภาพด้านหนึ่งของบุคคล ดังนั้นจึงเป็นเรื่องแน่ชัดว่าบุคคลที่มีบุคลิกภาพดีจะต้องพูดจาดี การพูดจาดีเป็นประการใดนั้นน่าจะพิจารณาได้จากองค์ประกอบของวาจาซึ่งได้แก่ ถ้อยคำหรือถ้อยความ น้ำเสียง ท่วงทีวาจา และสารประโยชน์ ดังต่อไปนี้

6.1. ถ้อยคำ บุคคลที่พูดจาดีจะต้องไม่พูดจาด้วยถ้อยคำหยาบคาย หรือลามก จะต้องไม่ใช่วาจาในลักษณะ คำ ประชด กระแทกกระแทก สบตสาบาน แต่ในทางตรงกันข้ามจะต้องใช้ถ้อยคำไพเราะตามสภาพของผู้พูดและผู้ฟัง

6.2. น้ำเสียง การพูดจาดีหมายถึง การพูดด้วยน้ำเสียงที่เป็นมิตร น้ำเสียงที่แสดงความจริงใจ จริงจัง อ่อนโยน ความเมตตากรุณา จะต้องไม่พูดด้วยน้ำเสียงเกรี้ยวกราด หรือไร้มตรี ดังที่มีการเปรียบเทียบได้ว่า "พูดเหมือนมะนาวไม่มีน้ำ" หรือ "พูดเสียงแหลมเหมือนเสียงปรต" เหล่านี้เป็นต้น

6.3. ท่วงทีวาจา หมายถึงการพูดเร็ว พูดช้า พูดตะกุกตะกัก พูดติดอ่าง มีคำเกิดความจำเป็น เช่น เอ้อ อ้า แบบว่า อ้อ นะฮะ ฯลฯ ท่วงที วาจาที่ดี หมายถึงการพูดด้วยความเร็วพอเหมาะ มีวรรคตอนพอดี มีเน้นตามความจำเป็นและไม่มีถ้อยคำที่ไม่มีความหมายมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น

6.4. สาระประโยชน์ การพูดจาดีจะต้องมีผลในทางสร้างสรรค์ ไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายสับสน เคียดกร้อนแก่ผู้อื่น หรือไม่ก่อให้เกิดความรำคาญ เสียเวลาอันมีค่าของผู้อื่น เช่น การพูดพลาถ การพูดไม่โอ้อวด การพูดยกตนข่มท่าน การพูดน้ำท่วมทุ่ง การพูดพล่อย ๆ เหล่านี้เป็นต้น

สรุปแล้วการพูดจาดี คือ การพูดโดยใช้ถ้อยคำเหมาะสม ใช้น้ำเสียงท่วงทีวาจาเหมาะสม และก่อให้เกิดสาระประโยชน์แก่ผู้ฟังและสังคม

7. มีค่านิยมดี การมีค่านิยมที่ดีอาจจะเรียกว่าการมีอุปนิสัยที่ดีก็ได้ ซึ่งค่านิยมของบุคคลมีหลายแขนงในที่นี้จะหมายถึงการมีลักษณะดังต่อไปนี้

- มองโลกในแง่ดี
- ยอมรับตนเองและผู้อื่น
- ใจกว้าง
- ไม่มีอคติ ลำเอียง
- มีความเชื่อมั่นในตนเอง
- ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

รูปแบบของบุคลิกภาพ

หลุยส์ จ่าปาเทส (2536 : 27-35) ได้จำแนกบุคลิกภาพของมนุษย์ในด้านการเข้าสังคม ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ คือ

1. บุคลิกภาพเคร่งขรึม (Under Normal Expression หรือ Introvert Personaligy) ผู้มีบุคลิกภาพประเภทนี้จะเป็นคนเงิบขรึม ไม่ชอบการแสดงออก ชอบเก็บตัวอยู่คนเดียวเงียบ ๆ มักจะมีความสุภาพเรียบร้อย ถ่อมตน เก็บความรู้สึกได้ดี เก็บความลับได้ดี ชอบฟังมากกว่าโต้แย้งขัดคอ มีความคิดลึกซึ้ง แน่วแน่ มุ่งมั่นมีอุดมการณ์สูงและมองการณ์ไกล แต่ปัญหาของคนประเภทนี้ก็คือมักจะตอบสนองสังคมน้อย และเข้าเก็บความรู้สึกมากเกินไปไม่แสดงออกให้ผู้อื่นใกล้ชิดทราบและไม่ชอบทำงานเป็นทีมหรือหมู่คณะ

2. บุคลิกภาพปกติธรรมดา (Normal Expression หรือ Ambivert Personality) ผู้มีบุคลิกภาพประเภทนี้ก็คือลักษณะธรรมชาติของคนปกติทั่วไปนั่นเอง หรือจะกล่าวว่ามีลักษณะอยู่ระหว่างพวกเคร่งขรึมเก็บตัว กับพวกคล่องชอบแสดงออกก็ได้

3. บุคลิกภาพเปิดเผยชอบแสดงออก (Over Normal Expression หรือ Extrovert Personality) บุคคลประเภทนี้ชอบพบปะสมาคมกับผู้คนทั่วไป ชอบแสดงออกและแสดงออกได้ดีทั้งภาษาและกริยาท่าทาง มองดูเป็นผู้มีน้ำใจชอบถ่ายทอดข่าวสารให้ผู้อื่น สร้างบรรยากาศและสีสันให้แก่สังคมได้ดี มีข้อมูลและมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง แต่จะเก็บความลับนั้นไม่ค่อยได้ ตัดสินใจรวดเร็ว เปลี่ยนแปลงง่าย และอาจจะดูเหมือนชอบก้าวก่ายในเรื่องของผู้อื่นจนเกิดความรำคาญได้

การสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่มีบุคลิกภาพแตกต่างกัน

เนื่องจากคนเราอาจมีบุคลิกภาพด้านการเข้าสังคมแตกต่างกันได้ถึง 3 แบบ ดังได้กล่าวแล้ว ดังนั้นในการอยู่ร่วมกันในสังคมจึงต้องเรียนรู้วิธีปฏิบัติคนที่เหมาะสมกับคนที่มีบุคลิกภาพแต่ละแบบนั้น เพราะว่าการแสดงออกอย่างหนึ่งอาจจะไปกันได้ดีกับบุคคลแบบหนึ่ง แต่อาจจะไปกันไม่ค่อยได้กับบุคคลอีกแบบหนึ่งก็ได้

1. การสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนเคร่งขรึม บุคคลประเภทนี้จะไม่ทักทาย โอภาปราศรัยใครก่อนง่ายๆ ดังนั้น เราจึงต้องแสดงความเป็นมิตรและทักทายเขาก่อน แสดงความเป็นกันเองกับเขาและสนทนาในเรื่องที่เขาสนใจ และเมื่อเขาพูดแสดงความคิดเห็นการแสดงอาการยอมรับความคิดเห็นของเขานอกจากนั้นไม่ควรเสนอเรื่องหรือกิจกรรมให้เขารับฟัง คิด พิจารณาหลากหลายนักเพราะเขามีความสนใจเพียงไม่กี่เรื่อง

2. การสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนเปิดเผยชอบแสดงออก บุคคลประเภทนี้จะชอบทักทายพูดจาปราศรัยอยู่แล้ว เราจึงอาจจะเพียงแต่ตอบรับการทักทายของเขา และทำตนเป็นผู้ฟังมากกว่าผู้พูด เพราะเขาจะจัดใจเป็นอย่างยิ่งถ้าต้องถูกบังคับให้เป็นผู้ฟัง ไม่ควรแสดงความรำคาญหรือทำที่เบื้อหน้าในการพูดหรือการแสดงออกของเขาพยายามถามเพื่อให้เขาได้ตอบหรืออธิบาย หากกิจกรรมที่เขาสนใจให้เขาทำ ให้เกียรติเขาเป็นผู้นำในเรื่องที่เขาเหมาะสมจะเป็นผู้นำ และไม่ขัดคอจนเขาเสียหน้า

3. การสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนปกติธรรมดา ในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนปกติธรรมดาก็สามารถนำวิธีการที่ใช้กับคนเคร่งขรึมและคนชอบแสดงออกมาพิจารณาใช้อย่างผสมผสานกันตามโอกาสอันควร กล่าวคือ เมื่อพบกันใหม่ ๆ คนธรรมดาที่คงไม่ค่อยกล้าหรือชอบแสดงออกเราก็ต้องปฏิบัติต่อเขาเหมือนปฏิบัติต่อคนเคร่งขรึม แต่เมื่อคบหาสมาคมกันไปนาน ๆ เข้าเขาเกิดความมั่นใจมากขึ้น มีข้อมูลมากขึ้น หรือสนิทสนมกับเรามากขึ้น เขาก็อาจจะชอบแสดงออกมากขึ้น เราก็คงต้องปฏิบัติต่อเขาเหมือนการปฏิบัติต่อคนชอบแสดงออก

หากจะมีคำถามว่าบุคลิกภาพ 3 แบบนี้ แบบใดดีที่สุด ก็คงจะตอบได้ลำบาก ทั้งนี้เพราะว่าบุคลิกภาพแต่ละแบบจะเกิดประโยชน์ในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน และในอีกสถานการณ์หนึ่งก็อาจจะเกิดปัญหาได้ เช่นในสถานการณ์ที่คนจำนวนหนึ่งมาร่วมงานกันใหม่ๆ ถ้าทุกคนมีบุคลิกภาพเคร่งขรึมและไม่

สามารถปรับตัวไปเป็นคนธรรมดาหรือชอบแสดงออกได้ ก็คงจะต้องใช้เวลานานมากกว่าที่จะสร้างความคุ้นเคยและร่วมมือกันทำงานได้ แต่ในสถานการณ์ที่บุคคลหนึ่งกำลังประสบปัญหาส่วนตัวปรารถนาจะเล่าปัญหาให้ใครสักคนหนึ่งฟังแต่ประสงค์จะให้เก็บปัญหานั้นเป็นความลับ บุคลิกภาพเคร่งขรึมก็จะเป็นสิ่งที่เหมาะสมขึ้นมาทันที ด้วยเหตุนี้เอง คนที่ดีที่สุดหรือบุคลิกภาพที่เหมาะสมที่สุดจึงเป็นบุคลิกภาพแบบ UNO * ซึ่งหมายถึงคนมีบุคลิกภาพผสมผสานทั้ง 3 แบบ สามารถเลือกแสดงบุคลิกภาพได้เหมาะสมกับกาลเทศะและบริบททางสังคมที่เขาเผชิญอยู่

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาบุคลิกภาพ

ดิเรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2536 : 36) ได้ให้แนวคิดในการพัฒนาบุคลิกภาพไว้ดังนี้

1. สร้างนิสัยในการรักษาสุขภาพอนามัย สุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตส่งผลถึงบุคลิกภาพเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกภาพด้านกายภาพ หรือด้านอารมณ์ เพราะผู้มีสุขภาพกาย-สุขภาพจิตไม่สมบูรณ์คงไม่สามารถจะแสดงออกซึ่งอิริยาบถที่งดงาม การพูดจาที่รื่นหู หรือการควบคุมอารมณ์ที่น่าชื่นชมได้ ดังนั้น การรักษาสุขภาพอนามัยจึงเป็นปัจจัยเบื้องต้นของการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล

2. รักษาท่าทางให้ดี การแสดงท่าทางไม่ว่าจะเป็นการนั่ง การยืน การเดิน หรือการเคลื่อนไหวอวัยวะแขนขาหรือใบหน้า การรับประทาน การดื่ม การมองดูสิ่งต่างๆ ล้วนแล้วแต่จัดว่าเป็นบุคลิกภาพทางกายภาพ ซึ่งสังคมมักจะมีทัศนคติว่าท่าทางที่ดีเป็นอย่างไร และเป็นที่เชื่อกันว่า อิริยาบถลักษณะหรือวิธีการทำงาน การรับประทาน การดูของคนนั้น สะท้อนเจตคติหรืออุปนิสัยที่แท้จริงของคนไว้ด้วย (ปิ่น มุกทุกันต์ 2502:327) ตัวอย่างเช่น คนขี้โมโห หรือมีโทสะจริต จะเดินเร็ว ลงเท้าหนัก คนที่เสียวอาหารช้ำมาก 1 คำเคี้ยวนาน 5-6 นาที ถือได้ว่าเป็นคนขี้กังวล มีวิตกจริต คนรักสวยรักงามก็จะเดินช้า อย่างเอื่องมีลีลางดงาม เป็นต้น อิริยาบถหรือท่าทางนี้เป็นไปตามการฝึกฝน หรือตามเจตคตินิสัยก็ได้ บุคคลใดที่ได้รับการฝึกฝนมาดีเป็นเวลานานติดต่อกัน ก็ย่อมมีบุคลิกภาพท่าทางดี บุคคลใดที่ไม่ใส่ใจฝึกฝนอิริยาบถของตนก็มักแสดงอิริยาบถไปตามนิสัยหรือจิตใจของเขาเอง ซึ่งก็ยากที่จะบอกได้ว่าเจตคติหรือไม่ดีประการใด

3. แต่งกายให้สะอาดเรียบร้อยและมีรสนิยมดี เรื่องนี้ได้กล่าวมาแล้ว จึงใคร่ขอเพิ่มเติมแต่เพียงว่าการแต่งกายดีนั้น หมายความว่าอย่างไร เราคงไม่ได้หมายความว่าแต่งกายตามมาตรฐานใดมาตรฐานหนึ่งตลอดเวลาและสถานการณ์ แต่คงจะหมายความว่าแต่งกายดี เหมาะสมกับกาลเทศะนั้นเอง เช่น การแต่งกายด้วยชุดสากล อาจจะถูกดีในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร แต่หากมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนใดแต่งกายชุดสากลออกเยี่ยมประชาชนในชนบทก็คงจะดูเป็นเรื่องแปลกมาก หรือการแต่งกายด้วยชุดบิกินี่สำหรับว่ายน้ำอาจจะมองดูไม่เหมาะสมในอาคารเรียนหรือตามที่สาธารณะ แต่ในบริเวณชายหาดหรือสระว่ายน้ำจะกลายเป็นเรื่องถูกต้องและเหมาะสมขึ้นมาทันที ส่วนคำว่าแต่งกายรสนิยมดี (good taste) นั้นหมายถึงการแต่งกายถูกต้องตามหลักศิลปะสัมพันธ สัมพันธ์ และประเพณีนิยมนั่นเอง เช่น การแต่งกายนุ่งกางเกงยีนส์ สวมเสื้อแขนยาวผูกเนคไท เสื้อนอก แล้วสวมรองเท้าผ้าใบสำหรับเล่นกีฬา ไม่ถือว่าเป็นการแต่งกายรสนิยมดี เพราะไม่ถูกต้องตามหลักศิลปะสัมพันธและประเพณีนิยม หรือการที่สุภาพสตรีในสมัย

ปัจจุบันนั่งค้าจูงกระเบน สวมเสื้อแขนกระบอก ไปทำงานตามปกติก็ไม่ถือว่ารสนิยมดี เพราะ ไม่ถูกสมัยนิยม เช่นนี้เป็นต้น

4. ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ การยิ้มแสดงให้เห็นว่าผู้ยิ้มมีอารมณ์ดี การยิ้มเป็นการแสดงออกทางสีหน้าที่เป็นมิตร เห็นแล้วสบายใจ จึงมีผู้ให้ความสำคัญแก่การยิ้มกันมาก จนมีคำกล่าวว่า "การยิ้มคือการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ลงทุนลงแรงน้อยที่สุด" Keep smile ยิ้มสยาม Thailand is a land of smile แต่ อย่างไรก็ตามเราจะทราบว่าในบางสถานการณ์ การยิ้มอาจไม่ใช่การแสดงออกที่เหมาะสมก็ได้ เช่น ในสถานการณ์ โศกเศร้า เศร้า เศร้า เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาบุคลิกภาพด้วยการยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอจึงมิได้หมายความว่า การ *ยิ้มพร่ำเพรื่อ* เป็นอันขาด

5. หางานอดิเรกที่น่าสนใจทำ งานอดิเรกเป็นกิจกรรมที่ให้ผลทางนันทนาการ ทำให้บุคคลมีอารมณ์แจ่มใส มีความสุขสบายใจ นอกจากนั้นยังเป็นการขยายแวดวงความสนใจของบุคคลให้กว้างขวางขึ้นอีกด้วย ดังนั้น การหางานอดิเรกทำ จึงช่วยพัฒนาบุคลิกภาพทั้งด้านอารมณ์และความสนใจได้เป็นอย่างดี

6. อ่านหนังสือ นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ที่น่าสนใจ ผลจากการอ่านจะทำให้เราเพิ่มพูนความรู้และได้รับความสบายใจไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น การอ่านมากและสม่ำเสมอจึงช่วยพัฒนาบุคลิกภาพด้านสติปัญญา ด้านความสนใจและอารมณ์ได้

7. ควบคุมอารมณ์อยู่เสมอ ดังได้กล่าวแล้วว่าบุคลิกภาพทางอารมณ์ที่ดี ก็คืออารมณ์ดี อารมณ์เย็น อารมณ์คงเส้นคงวา ดังนั้น การควบคุมอารมณ์ จึงทำให้บุคคลไม่แสดงอารมณ์ร้ายออกมาให้ปรากฏ ก็ย่อมมีบุคลิกภาพทางอารมณ์ที่ดี การควบคุมอารมณ์หรือการระงับความโกรธนี่ คุณเหมือนว่ายังเป็นผู้ใหญ่่มากก็ยิ่งจำเป็นมาก และยิ่งเป็นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจหน้าที่บนศาลทุกซ์สขให้แก่ผู้อื่นด้วยแล้ว ก็ยิ่งจำเป็นมากขึ้นเป็นทวีคูณ แต่ว่าการจะระงับความโกรธหรือควบคุมอารมณ์นั้นจะทำอย่างไร หากว่าสามารถทำได้ง่ายๆ ก็คงไม่มีคนอารมณ์ร้ายให้เราเห็นง่ายๆ นัก วิธีที่จะควบคุมอารมณ์หรือระงับความโกรธอาจจะทำได้ดังนี้

7.1 พยายามทำความเข้าใจในพฤติกรรมของผู้อื่นที่ทำให้เราโกรธนั้น โดยคิดว่าคนเราจะกระทำการใดก็ต้องมีเหตุผล บางทีถ้าเราเข้าใจเหตุผลของเขาแล้ว เราอาจจะไม่โกรธหรืออารมณ์ไม่เสียก็ได้

7.2 พยายามมองโลกในแง่ดี พิจารณาให้เห็นส่วนดีของสิ่งที่เราไม่พอใจนั้นโดยคิดเสียว่าทุกสิ่งต้องมีแง่มุมหรือมุมมองมากกว่า 1 เสมอ ถ้าสิ่งร้ายปรากฏแก่เรา เราก็ต้องมองหาแง่ดีหรือมุมมองที่ดีในตัวมันให้พบ เช่น สมมติว่า เราโกรธหรืออารมณ์เสียเนื่องจากเด็กๆ ส่งเสียงดัง เอะอะเราก็ต้องคิดเสียว่าการส่งเสียงดังเอะอะธรรมดา ก็ยังดีกว่าการเอาประทัดหรือปืนแก่ปมาจมายิงเล่น เช่นนี้เป็นต้น

7.3 พยายามสร้างอารมณ์ขันในสิ่งที่ทำให้เราอารมณ์เสีย เช่น คนๆ หนึ่งทำหน้าที่ล้างเช็ดรถยนต์ให้เรา แต่ว่าเขาล้างเช็ดไม่สะอาด ยังคงเหลือร่องรอยของดินโคลนติดอยู่ เราก็พยายามคิดเสียว่านายคนนั้นคงจะมีความชอบดินโคลนเป็นพิเศษและเกรงใจมันเลยไม่กล้าล้างเช็ดออกจากรถยนต์ของเรา หรือใครคนหนึ่งโกรธเราแล้วเดินกระต๊อบเท้าโครมๆ ทั้งที่อยู่ 30 กว่าปีแล้ว เราก็มองเสียว่าท่าทางเช่นนั้น ตลกดี ถ้าคิดหรือมองได้เช่นนั้นก็อาจจะช่วยให้เราสามารถระงับความโกรธได้บ้าง

7.4 พยายามไม่ตอบสนอง (react) ต่อนुकคลหรือสิ่งทำให้เราอารมณ์เสียโดยทันที เช่น เจ้าพนักงานพิมพ์ดีดของเราพิมพ์เอกสารผิดพลาดสำคัญมาก จนทำให้เราต้องโกรธ ถ้าเราพูดกับเขา ในขณะที่นั้น ในขณะที่ยังโกรธหรือมีอารมณ์อยู่ก็คงยากที่จะระงับความโกรธ เราก็อาจจะรอเวลาสักกระยะหนึ่ง ซึ่งในระหว่างรอนั้นก็อาจจะหนีไปทำอย่างอื่น นับเลข 1 ถึง 100 หรือท่องคำว่า "ไม่โกรธ" ในใจไปเรื่อยๆ ครั้นเมื่ออารมณ์เย็นลงหรือคลายความโกรธลงแล้ว จึงค่อยพูดจากัน

8. กระตือรือร้นในการทำสิ่งต่างๆ การแสดงตนเป็นคนกระตือรือร้นทำให้เกิดชีวิตชีวมองดูมีพลัง (energetic) แต่ต้องระมัดระวังอย่ากระตือรือร้นจนเกินงามหรือมองดูทรมานทราญ หรือเป็นคนอยู่ไม่สุขไปก็ได้ คนที่มีบุคลิกภาพดีในแง่นี้คือคนที่สามารถสร้างสมดุลระหว่าง การมีอารมณ์รุ่มร้อน กับการสงวนท่าทีให้ไค้ตนเอง

9. ไม่พรับ่น การบ่นพร่ำเพรื่อเป็นเรื่องเสียบุคลิกภาพทางวาจา ทำให้การพูดของเรามีความหมายลดลง ทำให้เราเป็นคนน่ารำคาญ ดังนั้น ถ้าเราประสงค์จะให้ใครรับรู้เรื่องหรือความต้องการใด ๆ ของเรา เราจะต้องบอกเขาไปโดยตรงหรือโดยอ้อมก็แล้วแต่ความเหมาะสม แต่เราไม่ควรจะบ่น เพราะถึงแม้ว่าจะมีผู้ปฏิบัติตามการบ่นของเราก็มิได้หมายความว่าเขาพึงพอใจหรือเต็มใจทำให้เราเสมอไป แต่ที่แน่นอนที่สุด คือ เสน่ห์ทางวาจาของเราลดลงทุกครั้งที่เราบ่น

10. ปฏิบัติตนให้เป็นธรรมชาติ จริงใจ ไม่เสแสร้ง โดยปกติกแล้วคนเรามักจะปฏิบัติตนไปตามอุปนิสัย จิตใจ หรือค่านิยมที่แท้จริงของตนเอง แต่เป็นการปฏิบัติโดยคำนึงถึงเงื่อนไขของสังคมบ้างตามสมควร เพราะเราไม่สามารถแสดงพฤติกรรมตามใจตนเองได้เสมอไป ถ้าเงื่อนไขของสังคมมีมากเราก็ต้องฝืนใจเรามาก แต่ในกรณีที่เงื่อนไขสังคมไม่ได้บังคับเราจนเกินไป แต่เราเสแสร้งปฏิบัติไปเองจนผิดธรรมชาติหรืออุปนิสัยของเรา เขาเรียกกันว่าอาการตัดจืด เพราะพฤติกรรมผิดปรกติเพราะการเสแสร้ง แต่ถ้าตัดจืดจนเป็นปกตินิสัย หมายถึงมีพฤติกรรมผิดปรกติเพราะจิตใจผิดปรกติ เขาก็มีคำเรียกว่า วิกลจริต แทน ดังนั้นบุคคลที่บุคลิกภาพดีมีความพยายามประพฤติตนให้เป็นธรรมชาติของตนเองจะดีที่สุด

11. พูดด้วยน้ำเสียงที่ร่าเริง หลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำหยาบโลน คำหยาบโลนเป็นสิ่งที่น่าเกลียดอย่างไม่ต้องสงสัย คงจะมีแต่ผู้ที่มีจิตผิดปรกติที่จะคิดว่าคำหยาบโลนเป็นสิ่งดี ดังนั้น การพูดจา คำหยาบโลนมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นการทำลายบุคลิกภาพทางวาจาของตนเองลงไปเท่านั้น ส่วนอาการพูดด้วยน้ำเสียงที่ร่าเริงนั้น หมายความว่าไม่ขู่ตะคอก ตะเบ็งเสียงเข้าใส่ การฝึกตนเองในประเด็นนี้นับว่าสำคัญมาก สังคมไทยในปัจจุบันดูเหมือนจะไม่ค่อยใส่ใจนัก ไม่ว่าจะเป็นในสถาบันครอบครัวหรือสถาบันการศึกษา โดยอ้างความจำเป็นทางสภาพสังคมและเศรษฐกิจว่าบังคับจนผู้ใหญ่ไม่มีเวลาพัฒนาเด็ก ๆ ในเรื่องนี้ ดังนั้น จึงไม่แปลกอะไรที่เราจะพบเด็ก ๆ ตะเบ็งเสียงพูด ขู่ตะคอกกันอยู่ตลอดเวลาในลักษณะของการ "แหกปาก" พูด และบางครั้งเราอาจจะเห็นสุภาพสตรีหน้าตาดี แต่งกายสะสวยพูดจาเสียงดัง ด้วยถ้อยคำหยาบโลน โดยอาจจะนึกว่าเป็นเรื่องโก้เก๋ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วนับว่าเป็นเรื่องน่าเสียดายมาก ดังนั้น ผู้ที่ฝึกฝนการใช้ปะวาจาไว้เป็นประจำจนคิดเป็นนิสัย จึงเป็นการเสริมสร้างบุคลิกภาพทางวาจาให้แก่ตนเองอย่างสำคัญ

12. **ฟังผู้อื่นพูดอย่างตั้งใจ ไม่ขัดคอ ได้ดียิ่ง** การฟังผู้อื่นพูดอย่างตั้งใจจริงๆ หมายความว่า สีหน้า แววตา อากัปกิริยาของเราแสดงความเอาใจจดจ่อกับเรื่องที่เขาพูด แสดงถึงการมีบุคลิกภาพทางความสนใจที่ดีที่ถือว่าไม่ควรขัดคอได้เดียงนั้น มิได้หมายความว่าเราจะต้องเห็นคล้อยตามเขาไปเสียทั้งหมดในลักษณะของ "นายเห็นด้วย" "นายครับผม" หรือ "Yes man" แต่การซักถามเพื่อให้ชัดเจนหรือการโต้แย้งด้วยเหตุผลย่อมกระทำได้ เพราะนั่นหมายถึง การแสดงความสนใจต่อสิ่งที่เราฟัง แต่การขัดคอหมายถึงการแสดงอาการกลั่นแกล้งเพียงเพื่อให้เขาเกิดความอับอายหรือความทุกข์ ส่วนการโต้เดียงนั้นเป็นการแสดงอารมณ์มากกว่าการแสดงเหตุผล คนชอบขัดคอคน ชอบถามเพื่อสร้างความทุกข์ยากให้แก่คน และชอบโต้เดียงเพื่อเอาชนะ ถือเป็นบุคลิกภาพที่ไม่เป็นคุณใดๆ

13. **คำนึงถึงกฎ กติกา มารยาททางสังคมอยู่เสมอ** กฎเกณฑ์ทางสังคมนั้น มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อสร้างสันติสุขให้แก่สังคม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเอาเปรียบกัน ส่วนมารยาททางสังคมนั้น มนุษย์ถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสบายใจ เกิดความสบายอารมณ์ เมื่อมีใครคนหนึ่งหรือหลายคนละเมิดกฎเกณฑ์ จะมีคนอีกส่วนหนึ่งคือคร้อน แต่เมื่อมีใครคนหนึ่งหรือหลายคนไม่รักษามารยาทสังคม จะมีคนอีกส่วนหนึ่งเกิดความรำคาญ คนที่ชอบละเมิดกฎเกณฑ์ กลั่นแกล้ง เอาเปรียบผู้อื่น ถือได้ว่าเป็นผู้มีบุคลิกภาพก้าวร้าว เช่น คนที่ไม่ยอมเข้าแถวตามลำดับก่อนหลัง คนที่ฝ่าฝืนสัญญาณไฟจราจร คนที่ละเมิดสิทธิผู้อื่น พวกนี้หากประพฤติเป็นประจำก็ถือว่าเป็นบุคลิกภาพก้าวร้าว ส่วนคนที่ไม่รักษามารยาทสังคม เช่น คนที่เดินคาบไม้จิ้มฟัน คนที่สูบบุหรี่ในที่สาธารณะ คนที่พูดคุยเสียงดังในโรงพยาบาลคนรัก พวกนี้หากทำเป็นประจำถือว่าขาดสุนทรียภาพในจิตใจ เป็นคนที่มีบุคลิกภาพรุ่มร่าม น่ารำคาญ

14. **พยายามรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่นในการสื่อความหมาย** ในการสื่อความหมายกัน (Communicate) นั้น คนเราจะพยายามบอกข่าวสาร สารระ ความต้องการ ความรู้สึก และอารมณ์แก่กันและกัน บางคนก็บอกตรงๆ บางคนก็บอกอ้อมๆ หรือแฝงมากับท่าทางที่เขาแสดงออกมา การให้ความใส่ใจ (care) หรือพยายามรับรู้ (sense) ความรู้สึก ความต้องการ และอารมณ์ของคนที่เราสื่อความหมายด้วยให้ได้ เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพด้านสติปัญญาอย่างหนึ่ง เช่น สมมติว่า แม่ลูกคู่หนึ่ง เดินทางไปพบคนรู้จักคนหนึ่ง เมื่อสนทนากันไปได้สักครู่ คนรู้จักคนนั้น จึงได้ชักชวนให้แม่ลูกคู่นั้นรับประทานอาหารเข้าด้วยกัน ผู้เป็นแม่มีความเกรงใจจึงตอบว่า "ไม่เป็นไรหรอก ขอบคุณมาก เราทานข้าวกันมาแล้ว ไข่ไหมลูก"

ถ้าผู้เป็นลูกมีบุคลิกภาพทางสติปัญญาดี ก็จะจับความรู้สึกและความต้องการของแม่ได้ และตอบว่า "ครับ" "ค่ะ" แต่ถ้าผู้เป็นลูกไม่รับรู้ความรู้สึก ความต้องการของผู้เป็นแม่และตอบว่า "ไม่จริงหรอกครับ ผมหิวข้าวจะตายอยู่แล้ว" ย่อมถือได้ว่าลูกนั้นมีบุคลิกภาพทางสติปัญญาอยู่ในระดับใช้ไม่ได้ คนไทยสมัยก่อนจะเรียกคนที่มีบุคลิกภาพเช่นนี้ว่า "คนบ้องตื้น" แต่ในสมัยปัจจุบันอาจจะเรียกว่า "ซื่อป้อ" หรือ "เงิงเง่า" ก็พออนุโลมได้

ดังนั้น ถ้าเราไม่ปรารถนาจะมีบุคลิกภาพดังกล่าว เราต้องหมั่นฝึกฝนการรับรู้ความรู้สึก ความต้องการ และอารมณ์ในการสื่อความหมายกับคนอยู่เสมอ ถ้าหากว่าพัฒนาไปจนถึงขั้นมองตาก็มองใจ ก็ถือว่า ประสบความสำเร็จค่อนข้างสูง

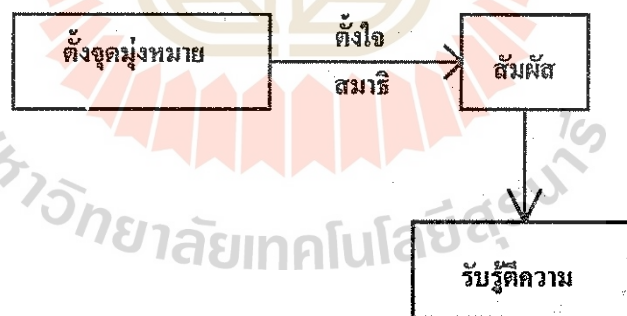
15. พยายามให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล (Individuality) ของผู้อื่น คนเราทุกคนเกิดมาแตกต่างกัน ทุกคนล้วนมีความเป็นตัวของตัวเอง ทุกคนล้วนมีความหมายและความสำคัญสำหรับตัวเอง ผู้ที่มีบุคลิกภาพดีย่อมใจกว้างและไม่พยายามนำเอาบุคลิกภาพของตนเองมาเป็นมาตรฐานในการพิจารณาบุคลิกภาพ เช่น ถ้าเราเริ่มต้นด้วยการมองผู้อื่นว่าเขามีความสำคัญมีความหมาย (เขาเป็น somebody) ไม่ใช่มองว่าเขาเป็นคนไร้ค่า ไร้ความหมาย (nobody) เราจะมีความเกรงใจเขาและจากนั้นการประพฤติตนของเราจะช่วยให้บุคลิกภาพของเราดูดีในสายตาของเขา แต่ถ้าเราเริ่มต้นด้วยการมองเขาว่าเขาเป็นคนไร้ค่าไม่มีความหมาย (nobody) แล้ว เราจะไม่มีความเกรงใจเขา หรือมีทีน้อย และจากนั้นเราก็มีแนวโน้มที่จะประพฤติตนในทางที่ทำลายบุคลิกภาพของตัวเองในสายตาของเขา

การสังเกตและการประเมินบุคลิกภาพ

การสังเกต (Observation) หมายถึง การรับรู้ข้อมูลโดยอาศัยผัสสะ (sense) ของบุคคล ซึ่งได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ตามความเหมาะสมของข้อมูลนั้น

การสังเกตกับการมอง มีความแตกต่างกัน เพราะการมองเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการสังเกตเท่านั้น แต่การสังเกตจริงๆ จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังนี้

1. มีความมุ่งหมายชัดเจนว่าจะรับรู้อะไร เพื่ออะไร (Attention)
2. มีการสัมผัส (Sensation) โดยใช้ผัสสะ (Sense)
3. มีการรับรู้ (perception) ข้อมูลจากการสัมผัสนั้น และสามารถตีความข้อมูลออกมาได้ ซึ่งเราอาจจะเขียนแผนภูมิแสดงองค์ประกอบของการสังเกตได้ดังนี้

จุดมุ่งหมายในการสังเกต

ในการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลเพื่อประเมินบุคลิกภาพของเขานั้น ควรกำหนดจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อเก็บข้อมูลจากพฤติกรรม
2. เพื่อค้นหาสาเหตุบางประการที่อาจเป็นปัญหา
3. เพื่อฝึกให้ผู้สังเกตไวต่อการรับรู้

หลักในการสังเกต

1. มีการวางแผนเป็นขั้นตอน หมายความว่า จะต้องกำหนดและทำความเข้าใจในสิ่งต่อไปนี้ให้ชัดเจน
 - 1.1 กำหนดจุดมุ่งหมาย
 - 1.2 กำหนดตัวบุคคล
 - 1.3 กำหนดวันเวลาสถานที่
 - 1.4 กำหนดวิธีสังเกตว่าจะใช้ผู้สังเกตที่ละคนหรือหลายคน
2. การสังเกตครั้งหนึ่ง ๆ ควรสังเกตเป้าหมายเพียงคนเดียวในแต่ละสถานการณ์
3. ควรกรบนทกสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมของบุคคลในขณะที่สังเกตด้วย เพราะพฤติกรรมของบุคคลอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อม
4. การสังเกตพฤติกรรมของคน ๆ หนึ่ง ควรสังเกตมากกว่าหนึ่งสถานการณ์
5. การสังเกตพฤติกรรมของคน ๆ หนึ่ง ในสถานการณ์หนึ่งควรสังเกตหลาย ๆ ครั้ง หากทำได้
6. ต้องมีการบันทึกข้อเท็จจริงหรือข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนั้น
7. ในการบันทึกข้อมูลหรือข้อเท็จจริงต้องบันทึกเฉพาะข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่เห็นชัดเจน
8. ต้องแยกพฤติกรรมซึ่งเป็นข้อเท็จจริง ออกจากข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของผู้สังเกต
9. ในขณะที่สังเกต ผู้สังเกตต้องทำใจให้เป็นกลาง ไม่มีอคติลำเอียงใด ๆ

ลักษณะของพฤติกรรมที่ควรสังเกต

บุคคลที่ถูกสังเกตพฤติกรรม อาจแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ หลายพฤติกรรม จึงเป็นความจำเป็นที่ผู้สังเกตจะต้องเข้าใจว่าควรจะสังเกตและบันทึกพฤติกรรมใด ดังนี้

1. พฤติกรรมที่ดึงดูดความสนใจ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ พฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับทางสังคม เช่น การทักทาย ช่วยเหลือผู้อื่น และพฤติกรรมซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับทางสังคม เช่น การพูดจาข่มขู่ การหลบหน้าไม่สู้สายตา การข่มเหงผู้อื่น เป็นต้น
2. พฤติกรรมที่แสดงความบกพร่องทางร่างกายหรือจิตใจ เช่น การนั่งหลังงอ การเดินไม่ตรง การพูดตะกุกตะกักต้อาง ฯลฯ
3. พฤติกรรมซ้ำซากที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ เกินความจำเป็น เช่น กระพริบตาถี่ ๆ การดูดนิ้วมือ เหล่านี้เป็นต้น

การสำรวจบุคลิกภาพตนเอง

บุคลิกภาพของตัวเรามีทั้งที่ปรากฏแก่ตัวเราและผู้อื่น และอีกส่วนหนึ่งที่ปิดบังซ่อนเร้นอยู่ คงจะพิจารณาได้จากตารางของ JO HARI ดังนี้

		ตัวเรา	
		รู้	ไม่รู้
ผู้อื่น	รู้	1	2
	ไม่รู้	3	4

- บุคลิกภาพส่วนที่ 1** คือ สิ่งที่ผู้อื่นรู้ และตัวเราเองก็รู้ ถือเป็นบุคลิกภาพที่เปิดเผย
- บุคลิกภาพส่วนที่ 2** เป็นส่วนที่ผู้อื่นรู้ แต่ตัวเราเองไม่รู้ ถือเป็นจุดบอดของตัวเรา ผู้อื่นไม่ค่อยกล้าที่จะบอกจุดบอดให้เรารู้ แต่เรามีความจำเป็นจะต้องรู้ เพราะอาจเป็นปัญหาในการอยู่ร่วมกันได้
- บุคลิกภาพส่วนที่ 3** เป็นส่วนที่ตัวเราเองรู้ดี แต่ผู้อื่นไม่รู้ ถือเป็นความลับส่วนบุคคล ถ้าเรามีบุคลิกภาพส่วนนี้มากๆ จะทำให้เป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ไม่ไว้ใจคน
- บุคลิกภาพส่วนที่ 4** เป็นส่วนที่เราเองก็ 모르และผู้อื่นก็ไม่รู้ มันฝังลึกอยู่ในจิตใต้สำนึก ซึ่งอาจจะแสดงออกเป็นบางครั้งเมื่อเราไม่รู้ตัว เช่น การนอนหลับละเมอ หรือเวลาโกรธมากๆ

การสำรวจตัวเอง อาจกระทำได้โดย 2 วิธีคือ

1. **อาศัยผู้อื่น** เราสามารถอาศัยผู้อื่นให้สังเกตพฤติกรรมของตัวเราได้ โดยสังเกตในบุคลิกภาพส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2

2. **อาศัยตนเอง** เราสามารถสำรวจตัวเองได้ในบุคลิกภาพส่วนที่ 1 และส่วนที่ 3

สำหรับบุคลิกภาพส่วนที่ 4 นั้น ไม่ว่าจะตัวเราเองหรือผู้อื่นคงจะสำรวจได้ยาก นอกจากนักจิตวิทยาหรือจิตแพทย์ ซึ่งได้รับการฝึกฝนมาโดยเฉพาะ จึงจะช่วยให้เราได้

สรุป

บุคลิกภาพ หมายถึง การแสดงออกของบุคคลที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง โดยเฉพาะที่ผู้อื่นสามารถรับรู้ได้ และรับรู้ไม่ได้ การแสดงออกดังกล่าวนั้น อาจจะแสดงออกด้วยวาจา การเขียน ท่าทาง การแต่งกาย และอิริยาบถต่างๆ

การมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม จะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จในชีวิตทั้งส่วนตัวและสังคม ดังนั้นเราจึงควรตระหนักในความสำคัญของบุคลิกภาพ รู้จักและพยายามสำรวจบุคลิกภาพของตนเอง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงบุคลิกภาพในที่สุด และเนื่องจากบุคลิกภาพของบุคคลมีหลายด้าน ดังนั้น ถึงแม้ว่าเราอาจจะพบว่าเรามีความบกพร่องในบุคลิกภาพด้านใดด้านหนึ่ง เราก็ควรจะหวังได้ว่าเราจะมีบุคลิกภาพในด้านอื่นๆ ที่อยู่
ในเกณฑ์ดี

เมื่อเราพิจารณามุคลิกภาพของบุคคลในภาพรวม เราอาจจะมองเห็นคนที่มีลักษณะต่างๆ กัน เช่น เจ้าระเบียบ ยึดหยุ่น ฟุ้งตนเอง ไม่ฟุ้งตนเอง ชอบเข้าสังคม ชอบเก็บตัว เป็นต้น ในบรรดาลักษณะของคนเหล่านี้ ไม่มีบุคลิกภาพชนิดใดที่ดีที่สุด เพราะบุคลิกภาพชนิดต่างๆ มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น หนทางที่ดีที่สุดคือ เราควรจะเรียนรู้ที่จะปรับตัวเองให้สามารถมีบุคลิกภาพหลายลักษณะตามสถานการณ์และสามารถอยู่ร่วมกับบุคคลที่มีบุคลิกภาพต่างๆ กันด้วย

คำถามสำหรับการอภิปรายท้ายบท

1. บุคลิกภาพของบุคคลหมายถึงอะไร และมีความสำคัญต่อบุคคลอย่างไร
2. ท่านคิดว่าบุคลิกภาพด้านใดของบุคคลมีความสำคัญมากที่สุด และบุคลิกภาพด้านใดมีความสำคัญน้อยที่สุด โปรดระบุ พร้อมแสดงเหตุผล
3. จากลักษณะของคนมีบุคลิกภาพดี 7 ประการ ท่านคิดว่าลักษณะประการใดที่สามารถพัฒนาได้ง่ายที่สุด และลักษณะประการใดที่พัฒนาได้ลำบากที่สุด โปรดอธิบาย
4. ท่านคิดว่าบัณฑิตด้านวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยีควรมีบุคลิกภาพการเข้าสังคมแบบใด จึงจะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ
 - เกร็งขรัม
 - ปกติธรรมดา
 - หรือ - เปิดเผย ชอบแสดงออก
5. จากข้อเสนอแนะในการพัฒนาบุคลิกภาพ 15 ประการ หากให้ท่านเลือกมาพัฒนาตนเอง 5 ประการแรก ท่านจะเลือกประการใดบ้าง เพราะเหตุใด
6. การสังเกตพฤติกรรมบุคคลเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ จะสามารถช่วยให้บุคคลปรับปรุงบุคลิกภาพของเขาได้ประมาณกี่เปอร์เซ็นต์ โปรดอธิบาย
7. ท่านคิดว่า หากท่านจะต้องสังเกตพฤติกรรมของคนอื่นๆ หนึ่ง เพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่เขาเพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพของเขาเอง ท่านจะมีความมั่นใจในเรื่องใด และกังวลในเรื่องใด เพราะเหตุใด โปรดอธิบาย

เอกสารอ้างอิง

1. กมลรัตน์ กรีทอง, รองศาสตราจารย์, "การสังเกตและการประเมินบุคลิกภาพ" การบรรยายที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี วันที่ 3 ตุลาคม 2537
2. ดิเรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ "ข้อเสนอแนะในการพัฒนาบุคลิกลักษณะ" ใน การพัฒนาจริยธรรมและบุคลิกภาพในหอพักนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 2536 หน้า 36
3. ปิ่น มุกข์คณต์, พ.อ. ธรรมราชา โรงพิมพ์ไครมิตรการพิมพ์ กรุงเทพฯ 2509
4. หลุยส์ จำปาเทศ, รองศาสตราจารย์ ดร., "บุคลิกภาพแบบ UNO" ใน การพัฒนาจริยธรรมและบุคลิกภาพในหอพักนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 2536 หน้า 27-35

การใช้หลักคุณทริยศาสตร์และจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาตนเอง

รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย อินทรประวัตติ

1. มนุษย์กับความดีความงาม

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดมาเพื่อสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ตนเองและสังคม คำว่ามนุษย์เกิดจากคำว่า มน รวมกับคำว่า อุษย์ มนุษย์แปลว่าผู้มีจิตใจสูง คำว่าจิตใจสูง ขยายความได้ว่า หมายถึงผู้ที่มีพฤติกรรมดังนี้ (สวนศรี ศรีแพงพงษ์ 2534 : 114)

- รู้จักตนเอง
- รู้จักสิทธิและหน้าที่ตามขอบเขตกฎหมาย
- รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น
- มีอารมณ์ความรู้สึก ความอยากหรืออยากเห็น
- มีความคิดสร้างสรรค์
- มีความรับผิดชอบต่อสังคม

ส่วนประกอบของมนุษย์มี 2 ส่วนคือ ร่างกาย และจิตใจ ร่างกายเป็นลักษณะทางกายภาพที่สัมผัสรับรู้ได้ด้วยผัสสะทั้งห้า ส่วนจิตใจนั้น หมายถึงความรู้สึกนึกคิด ซึ่งอาจจะเรียกได้หลายอย่าง เช่น ความรู้สึก ความคิดเห็น ทศนคติ ทัศนคติ ทัศนนะ และค่านิยม (ชาญชัย อินทรประวัตติ 2533 :4-7) ซึ่งแท้ที่จริงคำเหล่านี้ ถึงแม้จะมีความหมายกว้างๆ ว่า หมายถึงจิตใจ แต่ในรายละเอียดก็มีความหมายแตกต่างกันอยู่บ้าง ในที่นี้จะใช้คำว่า ค่านิยม (Values) ในความหมายของคำว่าจิตใจของมนุษย์ ซึ่งค่านิยมในเชิงจิตวิทยาหมายถึงความถึง แนวคิดหรือโน้ตทัศน์ของบุคคล ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขาคิดอะไร เป็นเรื่องสำคัญในชีวิตเขา (Freankel 1997:6) หรือในเชิงสังคมวิทยา ค่านิยมหมายถึง แนวคิดที่เป็นเกณฑ์หรือมาตรฐาน กติกาของสังคม และ ค่านิยม นั้น แสดงให้เห็นความโน้มเอียงของจิตใจคนที่จะแสดงพฤติกรรมใดๆ ออกมา (Knicker 1977:30-32) ซึ่งค่านิยมของมนุษย์นี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ (ชาญชัย อินทรประวัตติ 2533: 12-13)

1. **ค่านิยมจริยธรรม (Ethical Values)** หมายถึงค่านิยมที่กำกับพฤติกรรมของบุคคล เพื่อให้ไม่ให้เกิดความเดือดร้อน แต่กลับสร้างสันติสุขให้กับสังคม

2. **ค่านิยมสุนทรียภาพ (Aesthetical Values)** เป็นค่านิยมที่กำกับพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความงามในเชิงศิลปะ ความไพเราะในเชิงดนตรีและวรรณกรรม เป็นต้น ค่านิยมสุนทรียภาพจะสร้างพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความรื่นรมย์แก่สังคม

3. **ค่านิยมสังคมและการเมือง (Socio-Political Values)** หมายถึงค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาและการใช้อำนาจเพื่อการแบ่งปันผลประโยชน์ ค่านิยมทางการเมืองนี้ หมายความว่าค่านิยมเชิงเศรษฐกิจด้วย

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าจิตใจของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับความคิดความงามอยู่เป็นปกติอยู่แล้ว

2. การพิจารณาคุณค่าทางจริยะและสุนทรียะ

คงได้กล่าวแล้วว่า มนุษย์ทุกคนมีจิตใจที่เกี่ยวกับความดีและความงาม เป็นปกติอยู่แล้ว ดังนั้น การจะกล่าวหาว่าใครสักคนหนึ่งเป็นผู้มีจิตใจปราศจากความดีและความงาม จึงเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง แต่ก็ เป็นสิ่งที่น่าประหลาดใจว่า แล้วเพราะเหตุใดเล่า มนุษย์ในสังคมจึงมีมาตรฐานของพฤติกรรมด้านความดี ความงาม แตกต่างกันไป ซึ่งก็อาจจะพออธิบายได้ว่า มนุษย์มีหลักในการคิดพิจารณา วินิจฉัยในเรื่องความดี ความงามแตกต่างกันเป็น 3 แนวคิดใหญ่ ดังนี้คือ

ก. **แนวคิดแบบสัมบูรณ์นิยม (Absolutism)** หมายถึง แนวคิดที่เชื่อในความดี ความงาม ที่มีมาตรฐานชัดเจนแน่นอน เมื่อจะพิจารณาวินิจฉัยพฤติกรรมของผู้ใดจึงนำมาเปรียบเทียบกับมาตรฐานแห่ง ความดีความงามที่มีอยู่แล้ว โดยมีความเชื่อว่ามาตรฐานแห่งความดีความงามนั้น ยืนยงอยู่ได้โดยไม่แปร เปลี่ยนไปตามกาลเวลา และสถานที่

ข. **แนวคิดแบบสัมพัทธนิยม (Relativism)** หมายถึงแนวคิดที่เชื่อว่าความดีความงามนั้น แท้ที่จริงมิได้มีมาตรฐานที่ชัดเจนแน่นอนอยู่ในตัวของมัน เพียงแต่ว่ามนุษย์เป็นผู้ตีค่าความดีความงามของ บุคคลหรือวัตถุไปตามค่านิยมของตนเอง ดังนั้น มาตรฐานแห่งความดีความงามจึงแปรเปลี่ยนไปได้ตาม ยุคสมัย กาลเวลา และสถานที่ หรือสภาพสังคม

ค. **แนวคิดแบบผสมผสาน** ซึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อว่า ความงามเป็นอุบัติกาลใหม่ (Emergent Theory of Values) ซึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อว่า ความงามเป็นสิ่งที่มิอยู่ในวัตถุ มนุษย์เป็นผู้ตีค่าความงามของวัตถุนั้น ตามมาตรฐานที่มีอยู่ แต่ว่ามาตรฐานดังกล่าวนี้ อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเทศะ และเมื่อมาตรฐานของ ความงามเปลี่ยนแปลงไป การตีค่าความงามของมนุษย์ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย (สุเชาว์ พลอยหอม 2534 : 21-22)

3. ความจำเป็นของความดีความงามในการดำรงชีวิตของมนุษย์

3.1 **ความดีของมนุษย์** ความดีในที่นี้หมายถึง ความดีในเชิงจริยธรรมไม่ใช่ความดีในเชิงประโยชน์ ไร้สอย คำว่า จริยะ หมายความว่าความประพฤติ ซึ่งคำว่าจริยธรรมนั้นผู้ทรงคุณวุฒิได้กำหนดความหมายไว้ ว่า (ศึกษาริการ 2527:5)

"จริยธรรม คือการกระทำทั้งกาย วาจา และใจที่ตั้งามเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น" หรือหากจะมองนอกบริบทสังคมไทย ก็พบว่านักวิชาการชาวต่างประเทศก็มีได้อธิบายความหมายของคำ ว่าจริยธรรมแตกต่างไปจากผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทยมากนัก คือ (Thiroux 1977)

"จริยธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับมนุษย์ในแง่การใช้ชีวิตร่วมกันกับสิ่งมีชีวิตอื่น ทั้งที่เป็น มนุษย์ และมิใช่มนุษย์ จริยธรรมเป็นเรื่องของการที่มนุษย์ปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตอื่น เพื่อให้ การดำรงชีวิตร่วมกันนั้นนำไปสู่ความเจริญงอกงาม และความคิดสร้างสรรค์เพื่อก่อให้เกิด ความดี ความถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันก็ละเว้นความเลว ความไม่ถูกต้อง"

ดังนั้น เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่าจริยธรรมแล้วก็จะเห็นว่า คนใดที่มีจริยธรรมสูงก็คือคนที่มีความดีมากหรือเป็นคนดีมาก และในทางกลับกันคนใดที่มีจริยธรรมต่ำก็คือคนที่มีความดีน้อยหรือคนไม่ดีนั่นเอง

ในบางโอกาสเราอาจอธิบายความเป็นคนดีด้วยคำว่า ศีลธรรม และคุณธรรมก็ได้ เพราะแท้ที่จริงแล้ว คำว่า ศีลธรรมและคุณธรรม ก็มีความหมายเกี่ยวข้องอยู่ในแวดวงของเรื่องความดีของมนุษย์เช่นเดียวกัน ดังเช่น กัมพล สิริมุนินทร์ (2521:9) ได้อธิบายความหมายของคำว่า ศีลธรรม ไว้ว่า

"ศีลธรรม เป็นครรลองชีวิตสังคมที่ส่งเสริมการกล่อมเกลாதัวเองตามเหตุผลหรือการบังคับตัวเองในกลุ่มของสังคมนั้น"

ส่วนคุณธรรมนั้น แท้ที่จริงก็คือจริยธรรมในระดับสูงนั่นเอง เป็นจริยธรรมที่ไม่เพียงแต่จะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังต้องเอื้ออาทรและสร้างสรรค์สันติสุขให้แก่สังคมอีกด้วย

เมื่อเราเข้าใจหลักการของจริยธรรมแล้ว ก็อาจจำแนกประเภทของคนออกได้เป็น 3 ประเภทดังนี้

1. **คนดี** หมายถึงคนที่ประพฤติตนตามหลักศีลธรรม เป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ รู้ว่าอะไรควรไม่ควรประพฤติ การประพฤติตนของคนดีย่อมไม่ก่อให้เกิดความสับสนแก่สังคม แต่จะนำมาซึ่งสันติสุขและความเจริญงอกงามของสังคมนั้น

2. **คนไม่ดี** คนไม่มีจริยธรรมหรือไม่ประพฤติตนตามหลักศีลธรรม เป็นผู้ประพฤติตนไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม ชอบกระทำในสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ทั้งๆ ที่รู้ว่าไม่ควรกระทำ คนไม่ดีจะนำมาซึ่งความสับสน เดือดร้อนแก่สังคม ทำให้สังคมไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร

3. **คนไร้เดียงสา** หมายถึงคนที่ไม่เข้าใจคำว่าจริยธรรม คุณธรรมและหลักศีลธรรม ไม่สามารถแยกแยะสิ่งดีสิ่งเลว การควรหรือการไม่ควร ทั้งนี้ เพราะความไม่รู้ของเขาเอง ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากพัฒนาการทางสมองยังไม่ถึงระดับหรืออาจจะเนื่องมาจากความผิดปกติทางสมองหรือทางจิตใจก็ได้ หากเป็นคนที่มีพัฒนาการทางสมองปกติก็จะมีอายุไม่เกิน 2 ขวบ หรืออยู่ในวัยทารกนั่นเอง

ในทุกสังคมนมนุษย์ย่อมมีบุคคลทั้ง 3 ประเภท คือ คนดี คนไม่ดี และคนไร้เดียงสาปะปนกันอยู่ สังคมใดที่มีคนดีมากกว่าคนประเภทอื่น สังคมนั้นก็จะมีสันติสุข มีความเจริญพัฒนา สังคมใดมีคนไม่ดีและคนไร้เดียงสามากๆ ก็ย่อมจะมีความสับสน ความวุ่นวาย เดือดร้อน ยิ่งสังคมมีคนไม่ดีและไร้เดียงสาเท่าไร ความสับสน วุ่นวาย เดือดร้อนก็ยิ่งมีมากเท่านั้น ในเมื่อเราพิจารณาความดีของคนตามระดับของจริยธรรมและคุณธรรม เราจึงอาจกล่าวได้ว่าสังคมใดที่มีคนมีจริยธรรมและศีลธรรมมาก สังคมก็จะเป็นสุขมาก จึงไม่ต้องเป็นที่สงสัยเลยว่า จริยธรรมและศีลธรรมมีความจำเป็นต่อสังคมนมนุษย์หรือไม่ เป็นเรื่องจำเป็นอย่างแน่นอน จริยธรรมและศีลธรรมที่อยู่ในจิตใจหรือในค่านิยมของคนจะคอยกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ให้แสดงออกในทางที่ดี ที่เหมาะ ที่ควร สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่สังคม เหมือนดังที่ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน วันบ้านป่าตาด จังหวัดอุดรธานี (2537:13) ได้กล่าวไว้ว่า

"มนุษย์เรากล้าขาดศีลธรรมภายในใจแล้ว แม้จะมีกฎหมายบ้านเมืองอยู่ที่ตาม ย่อมมีทางก่อความเดือดร้อนเท่ากันได้ เพราะกฎหมายและข้อบังคับต่างๆ นั้น เพียงรักษาได้ในที่แจ้งเท่านั้น ไม่สามารถรักษาในที่ลับตาได้ คนที่ไร้ศีลธรรมภายในใจ ไม่มียาอายุ ย่อมมีทางทำชั่วแก่กันได้ ส่วนศีลธรรมนั้น ไม่มีที่แจ้งและที่ลับ"

เพื่อไม่ให้เกิดความกังวลว่า ความดี จริยธรรม หรือศีลธรรมนั้น เราควรจะมีอยู่ในใจหรือคำนึงมากน้อยเพียงใดจึงจะเป็นการเพียงพอต่อการเป็นคนดี จึงขอสรุปประเด็น ณ ที่นี้ว่า

1. หากพิจารณาในแง่ของศีลธรรมแล้ว การปฏิบัติตนตามศีล 5 ข้อทางพระพุทธศาสนาถือไม่ทำร้ายชีวิตร่างกายผู้อื่น ไม่ลักทรัพย์หรือคดโกงเอาทรัพย์สมบัติผู้อื่นมาเป็นของตนโดยมิชอบ ไม่ละเมิดทางกามารมณ์แก่ผู้ที่มีใช้คุ้มครองของตน ไม่กล่าวเท็จ โกหก หลอกลวงผู้อื่น และไม่ดื่มสุราของมึนเมาทั้งหลาย ก็น่าจะเป็นพื้นฐานที่เพียงพอแล้วสำหรับการเป็นคนดี

2. หากจะพิจารณาในแง่จริยธรรม ตามทฤษฎีของโกห์ลเบิร์ก (Kohlberg 1977:245-263) ซึ่งได้ระบุการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของมนุษย์ว่ามีอยู่ 3 ระดับ หรือ 6 ชั้น ดังนี้

1) **ระดับก่อนเกณฑ์ (อายุ 2-10 ปี)** บุคคลในวัยนี้มีความคิดจำกัดในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรมโดยการใช้เหตุผลส่วนตัว ยังไม่เข้าใจกฎเกณฑ์ สังคมจึงมีจริยธรรมเพียง 2 ชั้น คือ

ขั้นที่ 1 หลบหลีกการถูกลงโทษ เด็กในวัยนี้จะคิดได้แต่เพียงว่าสิ่งใดที่ประพฤติกแล้วถูกลงโทษสิ่งนั้นไม่ดี สิ่งใดที่ประพฤติกแล้วไม่ถูกลงโทษสิ่งนั้นถูกต้องหรือดีแล้ว เด็กวัยนี้จะมีอายุระหว่าง 2-7 ขวบ

ขั้นที่ 2 แสวงหารางวัล (อายุ 8-10 ปี) หมายความว่า การพิจารณาความดี ความถูกต้องจากรางวัลที่ได้รับ พฤติกรรมใดได้รับรางวัลพฤติกรรมนั้นดี พฤติกรรมใดที่ไม่ได้รับรางวัลพฤติกรรมนั้นไม่ดี ไม่ถูกต้อง

ขั้นที่ 3 ยึดหลักการทำตามผู้อื่นเห็นชอบ (อายุ 10-13 ปี) เชื่อว่าการปฏิบัติตนตามที่สังคมคาดหวังหรือกลุ่มเพื่อนปฏิบัติอยู่เป็นสิ่งดี ถูกต้อง การเป็นคนดีคือการได้รับการยอมรับในวงสังคมของเราเอง

ขั้นที่ 4 ยึดหลักการปฏิบัติตามหน้าที่ทางสังคม (อายุ 13-16 ปี) คนในขั้นนี้เชื่อว่าคนดีคือคนที่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ปฏิบัติตามระเบียบ กติกา กฎหมายอย่างเคร่งครัด

3) **ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (จริยธรรมสำหรับผู้ใหญ่)** เป็นระดับสูงสุดของความคิดเชิงเหตุผลด้านจริยธรรม บุคคลที่เป็นผู้ใหญ่ที่ดีต้องสามารถตัดสินความผิดถูก ชั่วดีโดยใช้วิจารณ์ญาณของตนเองได้ไม่จำเป็นต้องอ้างอิงการลงโทษ รางวัล กลุ่มเพื่อน ระเบียบ กติกา หรือกฎหมายเสมอไป แต่การใช้วิจารณ์ญาณของคนนี้จะต้องก่อให้เกิดสันติสุขแก่สังคม โดยปกติแล้วหนุ่มสาวอายุตั้งแต่ 16-17 ปีขึ้นไป ก็สามารถพัฒนาความคิดของตนเองมาถึงระดับนี้ได้แล้วซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ

ขั้นที่ 5 ยึดหลักการทำตามคำมั่นสัญญาหรือสัญญาประชาคม (Social contract) ถือว่าคนดียอมปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมโลกในทางสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขของสังคม โดยไม่ต้องมีความรู้จักรกันเป็นการส่วนตัวคนดียอมไม่เพียงแต่ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมเท่านั้น คนดีจะต้องช่วยเหลือเพื่อนผู้อื่นด้วย

ขั้นที่ 6 ยึดหลักการอุดมคติสากล คือเป็นจริยธรรมสากล เป็นเป้าหมายสูงสุดทางจริยธรรม คนดีในระดับขั้นนี้ถือว่า ระเบียบ กติกา กฎหมาย เป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างสันติสุขให้แก่มนุษย์ มนุษย์จึงไม่ควรปล่อยให้ระเบียบ กติกา หรือกฎหมายนั้นเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการสร้างสันติสุขในสังคมมนุษย์ ชัยพร วิชชาวุธ และคณะ (2531 : 23) ได้กล่าวสรุปประเด็นนี้ไว้อย่างน่าฟังว่า

"มนุษย์หรือความเป็นมนุษย์เป็นเป้าหมายปลายทางของจริยธรรม เราจึงไม่ควรเอามนุษย์มาเป็นเครื่องมือเพื่อไปสู่สิ่งอื่น เช่น ระเบียบ กติกา กฎหมาย"

จากหลักการทางจริยธรรมตามทฤษฎีของโคห์ลเบิร์กนี้ เราจะเห็นว่ามนุษย์อาจมีจริยธรรมในระดับที่แตกต่างกันได้ตามความสามารถในการคิดของเขาเอง แต่ถ้าจะถือว่าจริยธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมมากที่สุดแล้ว ก็คงจะเป็นอย่างน้อยที่สุดก็ขั้นที่ 3 หรือขั้นที่ 4 ขึ้นไป หรือหากผู้ใหญ่ในสังคมส่วนใหญ่สามารถพัฒนาจริยธรรมของตนเองให้ถึงขั้นที่ 5 หรือขั้นที่ 6 ได้แล้ว สังคมก็ย่อมเป็นสุขและพัฒนาอย่างแน่นอน

3.2 มนุษย์กับความงาม

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของความงามและสุนทรียะ เราจึงควรจะเริ่มด้วยการศึกษาความหมายของคำว่า ความงามเสียก่อน โดยที่ซูเซวาร์ พลอยซุม ได้สรุปไว้ดังนี้ (2534:106-107)

- แลงฟิลด์ (Langfeld)** อธิบายว่าความงามคือ สัมพันธภาพระหว่างสิ่ง 2 สิ่ง คือ อินทรีย์มนุษย์กับวัตถุ
- โพลตินุส (Plotinus)** อธิบายว่า ความงามคือ ความชัดเจนแจ่มแจ้งของเหตุผลของพระผู้เป็นเจ้า หรือการแสดงออกของสิ่งสมบูรณ์
- อควินัส (Aquinas)** อธิบายว่า ความงามคือสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลินเมื่อเรารู้หรือเห็นความงามและความดี โดยเนื้อแท้แล้วเป็นอันเดียวกันเพราะทั้งสองอย่างขึ้นอยู่กับรูปแบบ สัดส่วน ระเบียบ และความกลมกลืน
- อียนการ์ (Iyengar)** อธิบายว่า ความงามคือความพอใจอันเกิดจากความประทับใจในความกลมกลืนกันอย่างเหมาะสมของรูปทรง ชวนคิด ของศิลปะวัตถุกับความหมายทางอาเวค หรือความคิดที่ทำให้ใจเพลิดเพลินอย่างลึกซึ้ง ฉะนั้นความงามจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีความสนใจกับวัตถุที่ได้รับความสนใจจากบุคคลนั้น

ส่วนคำว่าสุนทรียะ สุนทรียภาพ หรือสุนทรียศาสตร์ ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า Aesthetic นั้น เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับความงามทั้งสิ้น กล่าวคือ (สวนศรี ศรีเพงพงษ์ 2534:2-3)

- สุนทรียะ** หมายถึงความถึงความนิยมในความงาม
- สุนทรียภาพ** หมายถึงความรู้สึกถึงคุณค่าของความงามและความเป็นระเบียบของเสียง และถ้อยคำที่ไพเราะ
- สุนทรียศาสตร์** หมายถึงวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความนิยมในความงาม

ส่วนประสบการณ์ทางสุนทรียภาพ ได้แก่ ประสบการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับการรับรู้ การแปลความหมาย และความชื่นชมยินดีในความงาม ฉะนั้น จึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของจิตวิทยา เช่นเดียวกัน นอกเหนือจากความงามทางศิลปะ ดนตรี และวรรณกรรมแล้ว ความขบขันหรืออารมณ์ขัน ก็ถือว่าเป็นเรื่องของสุนทรียะอย่างหนึ่งด้วย (สุเชาว์ พลอยชุม 2534:5)

สุนทรียะ เป็นเรื่องที่มนุษย์ตีคุณค่าของสรรพสิ่งที่เรารับรู้ความจริงหรือความเป็นจริงในวัตถุ สิ่งของ ตัวคน การกระทำ จะเป็นประการใดนั้นก็คือเรื่องหนึ่ง เมื่อเรารับรู้ข้อเท็จจริงนั้นแล้ว เราก็ตีคุณค่าในทางสุนทรียะให้แก่มันอีกทีหนึ่ง ดังนั้น สุนทรียะจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องของอารมณ์ร่วม หรือความเคลิบเคลิ้มในข้อเท็จจริงที่เรารับรู้นั่นเอง และสุนทรียะเป็นเรื่องของความรู้สึกมากกว่าเหตุผล การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะจึงเป็นการนำเอาความรู้สึกและอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่าเหตุผล ซึ่งในเรื่องนี้ สวณศรี ศรีแพงพงษ์ (2534:11) ได้อธิบายไว้ว่า

"มาตรฐานของการตัดสินความงามนั้นไม่ใช่เป็นมาตรฐานตายตัว หรือเป็นความคิดเห็นตรงกันโดยไม่มีข้อขัดแย้งแบบความคิดทางวิทยาศาสตร์ มาตรฐานการตัดสินความงามนั้นเป็นความเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ที่พยายามจะประนีประนอมความรู้สึก สุนทรียะอันเกิดจากประสบการณ์ของตัวให้เข้ากับความรู้สึกของคนอื่นๆ มาตรฐานนี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาล สถานที่ สังคมและวัฒนธรรม"

มนุษย์ได้รับประโยชน์อะไรจากความงามหรือสุนทรียะ มนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับความงามอย่างแยกไม่ออกอยู่ตลอดเวลาใน 3 นัย คือ

1. **ในเรื่องของชีวิตประจำวัน** มนุษย์จะนำเอาหลักการทางสุนทรียะมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อความสุขสบายใจ หรือความรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการจัด ตกแต่งบ้านที่อยู่อาศัย สวน ถนนหนทาง ที่ทำงาน หรือที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น สวนสาธารณะ หรือสถานเริงรมย์ เป็นต้น
2. **ในเรื่องของนันทนาการ** มนุษย์จะนำเอาหลักการทางสุนทรียะมาใช้ในเรื่องของนันทนาการเป็นอย่างมาก เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ จิตรกรรม ศิลปะการแสดง วรรณกรรม เป็นต้น
3. **ในเรื่องของการศึกษา** มนุษย์สามารถศึกษาสุนทรียศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์ในเรื่องของสุนทรียะ เพื่อความความคืบค้ำเฟลิดเฟลินลิๆ ในอารมณ์ และความปรารถนาทางสุนทรียะเพื่อแสวงหากลุ่มเพื่อนที่มีใจรักในสุนทรียะด้วยกัน หรือเพื่อแสดงตนว่าเป็นผู้มีจิตใจสูงเป็นต้น

4. จริยศาสตร์กับการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจ

ในการพิจารณาถึงประโยชน์ของจริยศาสตร์ที่มีต่อการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์นั้น ควรจะต้องเริ่มต้นที่การทำความเข้าใจในคำต่อไปนี้เสียก่อน

1. **จริยศาสตร์** หมายถึงศาสตร์หรือสาขาวิชาที่ว่าด้วยหลักการทางจริยธรรมหรือธรรมะที่กำกับพฤติกรรมของมนุษย์

2. **พฤติกรรม** คือ การแสดงออกของมนุษย์ซึ่งหมายรวมทั้งพฤติกรรมส่วนบุคคลหรือพฤติกรรมส่วนตัว เช่น ลักษณะการนอน การหิวผม แต่งกาย ซึ่งมีผลกระทบต่อผู้เกี่ยวข้องไม่มากนัก กับอีกลักษณะหนึ่งคือพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อผู้อื่นได้มาก พฤติกรรมของมนุษย์โดยทั่วไปจะถูกกำกับโดยปัจจัย 2 ปัจจัย คือ **เงื่อนไขทางสังคม** กับ**ลักษณะจิตใจ**ของคนๆ นั้น หรืออาจจะเขียนเป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ได้ว่า

$$\text{พฤติกรรมบุคคล} = \text{เงื่อนไขทางสังคม} \times \text{จิตใจของคนๆ นั้น}$$

3. **จิตใจ** หมายถึงลักษณะนิสัย อุปนิสัยหรือค่านิยมของคนนั่นเอง

ดังนั้น ณ จุดนี้จึงเกิดประเด็นว่าเราจะสามารถนำหลักวิชาจริยศาสตร์มาพัฒนาพฤติกรรมหรือจิตใจของบุคคลได้อย่างไร

หากจะวิเคราะห์หาแนวทางแล้วจะเห็นว่า การพัฒนาจิตใจหรือค่านิยมของคนนั้น คงจะต้องกระทำไปพร้อมๆ กับการพัฒนาพฤติกรรมจึงจะถูกต้อง เพราะการพัฒนาแต่เพียงพฤติกรรมไม่ได้พัฒนาพัฒนาจิตใจ ก็คงไม่ใช่การพัฒนาที่มีผลยั่งยืน ส่วนการพัฒนาจิตใจนั้น จะประเมินว่าประสบความสำเร็จเพียงใดก็จะเป็นจะต้องประเมินจากพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมมีลักษณะเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ ส่วนจิตใจนั้นไม่สามารถมองเห็นหรือล่วงรู้ได้โดยลำพังตัวของมันเอง ซึ่งการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจมนุษย์ อาจจะกระทำได้ 4 แนวทาง ด้วยกันดังนี้คือ

1. **ใช้วิธีปรับพฤติกรรม (Behavior Modification)** วิธีนี้เราจะให้ความสนใจที่พฤติกรรมของบุคคลมากกว่าจิตใจของเขา หรือกล่าวง่ายๆ ว่า เขาจะคิดอะไรอยู่หรือจิตใจเขาจะเป็นอย่างไรเราจะไม่สนใจมากนัก แต่เราจะให้ความสนใจที่ว่าเขาแสดงพฤติกรรมอะไรออกมา สิ่งที่เรานำมาใช้ในการกำกับหรือปรับพฤติกรรมของคนนี้ คือ **เงื่อนไขของสังคม**ซึ่งประกอบไปด้วยสิ่งเร้าและการให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) นั่นเอง วิธีปฏิบัติอาจแบ่งเป็นขั้นตอนง่ายๆ ดังนี้

1.1 ระบุพฤติกรรมที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนาให้ชัดเจน เช่น พฤติกรรมที่พึงปรารถนาคือ การเข้าห้องเรียนก่อนอาจารย์เริ่มบรรยายหรือตรงตามเวลาที่กำหนด พฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาคือ การแต่งกายไม่สุภาพเข้าห้องเรียน ดังนี้เป็นต้น

1.2 ระบุผลแห่งผลพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาให้ชัดเจน เช่น ผลของการมาเข้าห้องเรียนไม่ตรงต่อเวลาคือ ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าห้องเรียน ผลของการแต่งกายไม่สุภาพเข้าห้องเรียนคือจะได้รับการตำหนิจากผู้สอนและเพื่อนร่วมชั้นเรียน เป็นต้น

1.3 ดำเนินการให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด สม่ำเสมอ โดยพยายามให้มีการเสริมแรงผู้ปฏิบัติตามเงื่อนไขอย่างเหมาะสม

1.4 ประเมินผล ตรวจสอบดูว่าการปรับพฤติกรรมนั้นประสบความสำเร็จหรือขัดข้องประการใด แล้วมีการทบทวนและปรับปรุงเงื่อนไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

การพัฒนาพฤติกรรมโดยการปรับพฤติกรรมนี้ จะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดน่าจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่อไปนี้

1. มาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่กำหนดไว้นั้น มีความเป็นไปได้และสมเหตุสมผลเพียงใด
2. เงื่อนไขของการปฏิบัติมีเหตุผลเพียงใด
3. การดำเนินการตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้เป็นไปอย่างจริงจัง ทัวถึงสม่ำเสมอ เพียงใด

หากการดำเนินการปรับพฤติกรรมตั้งอยู่บนความเป็นไปได้ มีเหตุผล จริงจังทั่วถึงและสม่ำเสมอแล้วก็มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จคือสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้ และเมื่อได้ปฏิบัติต่อเนื่องกันไปในช่วงระยะเวลาที่นานพอ ก็อาจคิดเป็นนิสัยหรือกลายเป็นค่านิยมหรือจิตใจได้ในที่สุด

2. ใช้วิธีเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) การพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจโดยวิธีนี้ใช้เงื่อนไขน้อยแต่จะใช้เป็นตัวแทน (model) เป็นผู้เหนี่ยวนำหรือชักจูงพฤติกรรมหรือจิตใจ ซึ่งตัวแทนที่จะมีอำนาจเหนี่ยวนำสูงควรจะมีลักษณะ ดังนี้

- ก. มีความเป็นผู้ใหญ่ มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ มีความคิดทางจริยธรรมอยู่ในระดับสูง
- ข. มีความสามารถเป็นที่ยอมรับ
- ค. เป็นที่นิยมยกย่องกว้างขวาง
- ง. มีบุคลิกภาพที่น่าเลื่อมใส

วิธีดำเนินการพัฒนาทางพฤติกรรมและจิตใจของบุคคล โดยการใช้การเหนี่ยวนำของตัวแทนนี้คือการทำให้บุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับตัวแทนให้มากพอที่บุคคลเป้าหมายจะเกิดความประทับใจเลื่อมใสและยอมปฏิบัติตามตัวแทนในที่สุด ซึ่งการปฏิบัติตามตัวแทนนี้อาจเกิดขึ้นได้ 2 แนวทางด้วยกัน คือ

1. **การเลียนแบบ (imitation)** หมายถึงการที่บุคคลแสดงพฤติกรรมตามตัวแทนเพียงเพราะนิยมชมชอบใน พฤติกรรม นั้น ซึ่งส่วนมากอาจจะเป็นการเลียนแบบพฤติกรรมในทางแพชชั่น หรือ การกีฬา เช่น สุภาพสตรีผู้หนึ่งมีความนิยมในทรงผมของดารารายหนึ่ง จึงปรับเปล่งทรงผมของตนเองให้มีลักษณะเช่นทรงผมของดารารายหนึ่ง หรือเด็กชายคนหนึ่งชื่นชอบในท่าทางแสดงความคิดใจหลังจากการยิงประตูได้ของนักฟุตบอลคนหนึ่งคือการวิ่งไปรอบ ๆ พลังซุ่มมือขวาชั้นโบกวนเวียนเหนือศีรษะ เขาจึงแสดงพฤติกรรมอย่างนั้นบ้างเมื่อเขาเล่นฟุตบอลเช่นนี้ เป็นต้น

2. **การเทียบเคียง (identification)** หมายถึงการที่บุคคลหนึ่งมีความนิยมเลื่อมใส ศรัทธาใน ตัวบุคคล อีกคนหนึ่ง และประสงค์จะเป็นพวกเดียวกัน หรืออยากจะให้เขายอมรับหรือรักใคร่ตน จึงเลือกแสดงพฤติกรรมที่บุคคลซึ่งเป็นตัวแทนนั้นแสดงอยู่เป็นประจำ เช่น เด็กหนุ่มผู้หนึ่งมีความรักและความศรัทธาในตัวบิดาของเขามากและโดยที่บิดาของเขาเป็นช่างไม้ที่ทำเครื่องเรือนเก่งมาก เขาจึงเลือกเป็นช่างไม้ทำเครื่องเรือนที่มีพฤติกรรมคล้ายคลึงกับบิดาของเขา หรือเด็กหญิงคนหนึ่งมีความชื่นชมในคำคุณยายของเธอมาก เนื่องจากคุณยายของเธอเป็นคนใจบุญและชอบศกับาตรตลอดจนทำทานอยู่เสมอ เด็กผู้หญิงคนนั้นจึงแสดงพฤติกรรมศกับาตรและทำทานด้วย เช่นนี้เป็นต้น

การพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจโดยวิธีการเรียนรู้ทางสังคมนี้ มีจุดเด่นอยู่ตรงที่เราไม่บังคับแค่จะปล่อยให้ผู้ถูกพัฒนาพิจารณา วินิจฉัย และตัดสินใจด้วยตนเอง โดยที่เรายังสามารถกำหนดแนวทางของพฤติกรรมหรือจิตใจที่ปรารถนาได้ โดยการเลือกตัวแบบที่เราต้องการ แต่จุดอ่อนที่สำคัญของการพัฒนาโดยวิธีนี้ก็คือเราอาจจะมีคำถามหรือข้อสงสัยในการเลือกตัวแบบ นอกจากนั้นในสังคมทั่วไปยังมีตัวแบบที่ไม่ถึงประสงค์ที่เราไม่สามารถจะควบคุมได้อีกเป็นจำนวนมากด้วย

3. ใช้การให้เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning) การพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจโดยใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนี้อาศัยทฤษฎีของโคห์ลเบิร์กซึ่งได้อธิบายไว้แล้ว โดยมีหลักการสำคัญว่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถในการคิดและใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเพื่อตัดสินใจเลือกแสดงพฤติกรรมด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่ว่า ความสามารถดังกล่าวนี้จะแตกต่างกันไปตามความสามารถทางสมองหรือเกณฑ์อายุ ดังนั้นการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจตามแนวทางนี้จึงต้องยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็นสำคัญ ส่วนวิธีการนั้นคือการอธิบายเหตุผล เปิดโอกาสให้บุคคลที่จะต้องได้รับการพัฒนาได้อธิบายกับบุคคลที่มีระดับจริยธรรมสูงกว่าเขาหนึ่งขั้น โดยให้เขาได้มีโอกาสใช้ความสามารถทางปัญญาคิดไตร่ตรองวินิจฉัยด้วยตัวของเขาเอง ไม่มีการพร่ำสอนใช้เงื่อนไขใด ๆ

โดยทั่วไปแล้วดูเหมือนว่าการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจโดยใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนี้น่าจะมีความทันสมัยและเป็นประชาธิปไตยมาก แต่จุดอ่อนที่สำคัญก็คือ บางครั้งคนเราอาจจะแสดงพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับเหตุผลของตนเองหรือพูดไม่ตรงกับใจก็ได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวิธีการนี้จะใช้ได้ก็ต่อเมื่อคนเราพูดความจริงจากใจและแสดงพฤติกรรมไปตามเหตุผลเชิงจริยธรรมของตนเองเท่านั้น

4. ใช้วิธีการอ้างค่านิยม (Value Clarification) หากเราจะเลือกพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของเราเองหรือของผู้อื่นโดยใช้วิธีนี้ เราจะต้องยอมรับในแนวคิดของนักจิตวิทยา 3 ท่านนี้เสียก่อน คือ แรทส์ ฮาร์มิน และ ซิมอน (Raths Harmin and Simon 1965 : 46) ซึ่งได้อธิบายเรื่องค่านิยมหรือจิตใจของคนไว้ดังนี้ ค่านิยมเป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลโดยปราศจากการบังคับหรือเหนี่ยวนำจากบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา หรือ ศาสนาก็ตาม บุคคลแต่ละคนจะพัฒนา ค่านิยม จิตใจ และพฤติกรรมของตนเอง ผ่านขั้นตอน 7 ขั้นตอน ต่อไปนี้

1. เขาจะต้องมีเสรีภาพที่จะเลือก
2. เขาจะต้องมีทางเลือกหรือตัวเลือกหลายทาง
3. เขาจะต้องมีเวลาในการพิจารณาไตร่ตรองก่อนตัดสินใจเลือก
4. เขาจะต้องให้คุณค่าและยึดมั่นกับสิ่งที่เขาเลือกนั้น
5. เขาจะต้องกล้ายืนหยัดต่อสาธารณชนในสิ่งที่เขาเลือกนั้น
6. เขาจะต้องกล้าแสดงออกเป็นพฤติกรรมอย่างเปิดเผย
7. เขาจะต้องแสดงพฤติกรรมนั้น ซ้ำ ๆ หลาย ๆ ครั้ง

และจากความเชื่อเช่นนั้นเราจึงพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของคนโดยยึดมั่นเสรีภาพ และความแตกต่างระหว่าง บุคคล หรือ บึงเจกบุคคล (individuality) โดยปฏิบัติดังนี้

1. ให้เสรีภาพแก่บุคคลที่จะเลือกปฏิบัติได้
2. แสวงหา หรือสนับสนุนให้มีทางเลือกหลายทาง

3. ให้ความเวลา และกระตุ้นให้เขาใคร่ครวญ ไตร่ตรองให้รอบคอบ

4. ยอมรับในคุณค่าของสิ่งที่เขาเลือก

5. แสดงออกในเชิงตอบสนองต่อการเลือกของเขา

6. ช่วยส่งเสริมความเป็นตัวของเขาเองโดยการเสริมแรงการปฏิบัติตนหลังจากเขาเลือกแล้ว

สิ่งที่ผู้พัฒนาจะต้องไม่กระทำ คือ การนำเอาค่านิยมหรือจิตใจของเราเองเข้าไปเกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้อื่นหรือจะกล่าวให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือสิ่งที่เราเลือกก็เหมาะสมสำหรับเรา สิ่งที่เขาเลือกก็เหมาะสมกับเขา เราไม่จำเป็นต้องให้เขาเลือกเหมือนเราแต่เราต้องให้เขามีโอกาสตัดสินใจ ไตร่ตรอง ใคร่ครวญอย่างเพียงพอและเหมาะสมก่อนการตัดสินใจเลือกเสมอ ตลอดจนต้องทำความเข้าใจกับเขาให้ชัดเจนว่าเขาจะต้องรับผิดชอบอย่างเต็มที่ต่อการเลือกของเขานั้น

จะเห็นได้ว่าในหลักวิชาจริยศาสตร์นี้ ได้ให้แนวคิดในการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของบุคคลเอาไว้อย่างหลากหลายและเพียงพอ แต่ละวิธีล้วนมีเหตุมีผลสนับสนุน มีจุดเด่น จุดด้อยด้วยกันทั้งสิ้น ผู้ใช้จำเป็นต้องเข้าใจแนวคิดแต่ละวิธีให้ถ่องแท้เพื่อจะได้เลือกใช้ให้ถูกต้องเหมาะสม และพยายามดึงเอาจุดเด่นของมันออกมาใช้ให้มาก ในขณะที่เดียวกันก็พยายามแก้ไขจุดด้อยของมันให้ได้ด้วยเพื่อเป็นการสรุปใคร่ขอให้พิจารณาตารางต่อไปนี้ โดยที่

ช่องที่ 1 หมายถึง วิธีปรับพฤติกรรมโดยใช้เงื่อนไข

ช่องที่ 2 หมายถึง วิธีเรียนรู้ทางสังคมโดยใช้ตัวแบบ

ช่องที่ 3 หมายถึง วิธีใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมโดยการอภิปราย

ช่องที่ 4 หมายถึง วิธีกระจ่างค่านิยมโดยใช้การสนทนาซักถามให้ถูกคิด

ถ้าเราพิจารณาวิธีเหล่านี้โดยให้คะแนนจากคะแนนเต็มข้อละ 5 คะแนน เราจะมองเห็นจุดเด่น จุดด้อยของวิธีต่าง ๆ แตกต่างกัน ดังนี้

	ประเด็นพิจารณา	1	2	3	4
1	ประโยชน์ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม	5	4	3	1
2	ประโยชน์ในการสร้างเอกภาพทางสังคม	5	4	2	1
3	ความเหมาะสมสำหรับสังคมชนบท	4	4	3	1
4	ความเหมาะสมที่จะใช้เมื่อมีเวลาจำกัด	5	3	2	1
5	การผสมผสานระหว่างผู้ใหญ่กับผู้เยาว์	1	4	4	2
6	การพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์ ตัดสินใจ	1	2	4	5
7	การพัฒนาความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม	2	2	5	3
8	การให้ความสำคัญต่อความเป็นตัวของตัวเอง	1	2	4	5
9	ความเหมาะสมต่อสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม	1	1	3	5
10	ความเหมาะสมต่อสังคมสมัยใหม่	1	1	4	5

สรุป

ความดี ความงาม เป็นนามธรรมที่มีอยู่ในจิตใจมนุษย์ทุกคน เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์สิ่งดีแก่สังคมและสามารถแก้ปัญหาตลอดจนพัฒนาสังคมได้ เราไม่ควรจะคิดว่ามีใครสักคนหนึ่งที่จิตใจของเขาว่างเปล่าจากความดีความงาม เพราะไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในสังคมชนบทล้าหลัง หรือในสังคมก้าวหน้าทันสมัยด้วยเทคโนโลยี ก็ล้วนแล้วแต่มีจิตใจเกี่ยวข้องกับความดีและความงามด้วยกัน ทั้งนี้ เพียงแต่ว่ามาตรฐานแห่งความดีหรือรูปแบบของความงามอาจจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมหรือความเชื่อของบุคคล

ความดี หรือหลักการแห่งจริยธรรมหรือศีลธรรม เป็นเครื่องกำหนดและชี้แนะให้สังคมเกิดสันติสุข ไม่มีการเบียดเบียนข่มเหง กลั่นแกล้งซึ่งกันและกัน ในแต่ละสังคมนั้นยังดำรงอยู่ได้ก็แสดงว่าสังคมนั้นย่อมมีคนดีมากกว่าคนไม่ดีเป็นเรื่องจำเป็นเหลือเกินสำหรับคนที่เป็นคนดีและยึดมั่นในศีลธรรมจะต้องเรียนรู้และอดทนที่จะอยู่ร่วมกับคนไม่ดี ส่วนคนไม่ดีนั้นก็ต้องมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจเพื่อที่จะทำให้สังคมนั้น ๆ เกิดสันติสุขมากขึ้นและเดือดร้อนน้อยลง

ความงาม หรือหลักแห่งสุนทรียะ เป็นเครื่องประเทืองอารมณ์ทำให้ชีวิตมนุษย์มีความรื่นรมย์ มีความสุขและเกิดความเพลิดเพลินมากขึ้นมนุษย์ที่สามารถสร้างความงามขึ้นในสิ่งแวดล้อมและพัฒนาสุนทรียะขึ้นในจิตใจของตนเองย่อมมีชีวิตที่รื่นรมย์มากกว่ามนุษย์ที่ปฏิเสธความงามทั้งในสิ่งแวดล้อมและจิตใจของตน

เนื่องจากพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์มีความเกี่ยวโยงกันอย่างใกล้ชิด การพัฒนาพฤติกรรมย่อมส่งผลถึงจิตใจและในทำนองเดียวกันการพัฒนาจิตใจก็สามารถหวังผลในเชิงพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ดูเหมือนว่าการที่มนุษย์ต้องเวียนว่ายอยู่ในกระแสแห่งกิเลสคือ โลก ความอยากได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โทสะ ความโกรธโดยไม่ยอมให้อภัยและ โมหะ ความลุ่มหลงอย่างไม่มีเหตุผลทำให้ภารกิจในการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์โดยมีสันติสุขของสังคมเป็นเป้าหมายนั้น ช่างเป็นงานหนักและเสร็จสิ้นได้ลำบากมากเสียจริง ๆ

หากเราเป็นผู้ที่มีจิตปรารถนาสันติสุขต่อสังคมโดยจริงใจแล้ว เราคงจะต้องพยายามทำความเข้าใจในหลักการของความดี ความงาม ว่ามีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์อย่างไร และตระหนักถึงความสำคัญตลอดจนความจำเป็นในการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของตัวเองเป็นเบื้องต้น หากประสบความสำเร็จก็น่าที่จะช่วยพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของผู้ใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับความสุขของเขาและเรา และเพื่อจะได้มีชีวิตที่มีคุณภาพและความหมายมากขึ้นอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

1. กัมพล สิริมนินทร์ จริยศาสตร์ กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์, 2521.
2. ชัยพร วิชชาวุธ ชีรพร อุวรรณโณ และพรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ พฤติกรรมจริยธรรมในสังคมไทย
ปัจจุบัน : ศึกษาตามแนวคิดวิชาสังคม กรุงเทพฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531.
3. ชาญชัย อินทรประวัตติ การสอนค่านิยม โครงการบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ภาคใต้ 2533
4. สวนศรี ศรีแพงพงษ์ ศูนย์วิทยทางทัศนศิลป์ กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์ 2534.
5. สุเชาวน์ พลอยชุม แปลเรียบเรียง ศูนย์วิจัยศาสตร์ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ กรุงเทพฯ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2534.
6. บัว ญาณสัมปันโน, พระมหา โลกอุบาชธรรมได้ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 2537.
7. Fraenkel, Jack R. **How to teach about Values.** New Jersey : Prentice-Hall, 1977.
8. Kniker, Charles R. **You and Values Education.** Columbus, Ohio : Charles E. Merrill, 1979.
9. Kohlberg, Lawrence. "Moral Development: A Reviw of the Theory" **Theory into Practice**, 16:245-
263;April, 1977
10. Raths, Louise E., Merrill Harmin, and Sidney B. Simon **Values and teaching : Working with
Values in the Classroom.** Ohio Columbus: Charles E. Merrill, 1965.

ตงกรวมคลิ่นวัฒนธรรม : การไหลบ่าจากต่างประเทศ

อรณี แนนหนา

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่พรมแดนระหว่างประเทศไม่สามารถปิดกั้นข่าวสารและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศหนึ่งเพียงไม่กี่ชั่วโมง ทุกประเทศในโลก ก็จะได้รับรู้เหตุการณ์เหล่านั้นร่วมกับการรับรู้ดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประเทศต่าง ๆ ในหลายด้าน ประเทศไทยก็ได้รับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ วิถีชีวิตของผู้คนและเกิดการปรับตัวเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

โครงการธรรมศาสตร์ 60 ปี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครบรอบ 60 ปี จึงได้จัดอภิปรายทางวิชาการเรื่องสงครามคลื่นวัฒนธรรม ขึ้นที่ห้องประชุมสภาอาจารย์ศึกโคม เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2537

โดยมีคุณสมชาย กรสวนสมบัติ หรือคุณชูม คอลัมนิสต์หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ผู้ช่วยเลขาธิการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นผู้ดำเนินรายการ

ดร.เสกสรร ประเสริฐกุล คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยากรท่านแรกได้แสดงความคิดเห็นว่า นิยามของวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของหมู่คณะ เป็นเครื่องชี้นำสังคม ถ้าวัฒนธรรมไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางกายภาพ วัตถุ สิ่งแวดล้อมจะเป็นวัฒนธรรมที่ใช้ไม่ได้ ในเมื่อวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต เป็นปรัชญาและรวมไปถึงรสนิยมในการเสพสชาติของชีวิต สังคมไหนไม่มีวัฒนธรรมสังคมนั้นไม่มีวิญญูณ ไม่มีสิ่งที่จะใช้รองรับความทุกข์ ความสุข เช่น เวลาที่ทุกข์พุทธศาสนาจะสอนวิธีการเผชิญหน้าอย่างสงบนิ่งหรือคอยสะสางตัวเอง แต่อีกวัฒนธรรมหนึ่งอาจบอกว่า ต้องกล้าต่อสู้เอาชนะทุกอย่างที่เป็นอุปสรรค ไม่ใช่เข้าหาด้วยความเฉยเมย ถ้าสังคมไม่มีวัฒนธรรมจะเป็นสังคมที่ไร้ทิศทาง

สังคมไทยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมด้านเกษตรกรรม ในยุคที่ธรรมชาติดำรงอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ วัฒนธรรมเหล่านี้ก็ดำเนินไปได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันสภาพสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก วัฒนธรรมบางอย่างจึงใช้ไม่ได้

การรักษาวัฒนธรรมไทยจึงต้องมีคำจำกัดความหมายถึงการรักษาสิ่งที่ใช้ได้และดีงาม

คนไทยสมัยก่อนปรับตัวให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ยอมรับการเกิดแก่เจ็บตาย ค่อย ๆ ทำใจไปอำนาจในสังคมเกษตรกรรม เป็นอำนาจที่ยืดหยุ่น แต่เดี๋ยวกว่าอำนาจในปัจจุบัน ถ้าไม่มีวัฒนธรรมไม่ว่าจะทำอะไรก็ไม่มีแรงบันดาลใจ ไม่มีปรัชญารองรับ ไม่มีสิ่งที่ทำให้คำนึงถึงสายใยสัมพันธ์กับผู้อื่น เราไม่มีเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่จะนำพามนุษย์ไปเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทำให้ต้องใช้วัตถุเป็นหลัก สื่อสมัยใหม่มีพลังมหาศาลเกิดเป็นลัทธิผู้ชม เป็นผู้ชมรับรู้เฉย ๆ ไม่มีหน้าที่สร้างสรรค์ เราควรคิดไปในทางแก้ปัญหาที่จะอยู่ร่วมกันอย่างไร ไม่ให้ขาดหวัง ไม่ให้เดือดร้อน ถ้ามานุษย์ในสังคมเริ่มทิ้งขว้างกันก็จะเกิดวัฒนธรรมใด ๆ

ไม่ได้ คลื่นลูกที่หนึ่งคือ เกษตรกรรม คลื่นลูกที่สองคือ อุตสาหกรรมคุณสมบัติอันล้ำเลิศของมนุษย์ในช่วงนั้น คือความมีน้ำใจและความรู้สึกอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน คลื่นลูกที่สามสังคมข่าวสาร เป็นผลผลิตจากคลื่นลูกที่หนึ่งและสอง ถ้าข่าวสารที่ออกจากเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ทำให้คนอยากบริโภคอะไรมาขาย โดยไม่คำนึงถึงว่าคนมีอำนาจซื้อแค่ไหน เป็นวัฒนธรรมที่อันตราย ถ้าเราไม่พัฒนาคนให้ทันต่อเครื่องมือสมัยใหม่ที่นำมาใช้ ก็ไม่มีคุณภาพอะไร

คุณสาวิตรี สุวรรณสถิตย์ ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ร่วมอภิปรายคนที่สอง อย่างคำพูดของไอสไตน์ นักวิทยาศาสตร์เอกของโลกว่า "สงครามเริ่มในใจคน ดังนั้นการป้องกันไม่ให้เกิดสงครามโดยตรงนั้น ย่อมต้องเริ่มขึ้นในจิตใจคนเช่นกัน" ก่อนที่จะเกิดสงครามในสนามรบ จะเกิดสงครามความคิด สงครามน้ำลายก่อน ในองค์การยูเนสโกมีสงครามน้ำลายที่ใหญ่ที่สุดในโลกและแพงที่สุดในโลก เอาเงินนั้นมาช่วยประเทศยากจนได้มากมาย แต่เขาเห็นความสำคัญว่าต้องมีเวทีระบายความคิด หาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เสรีภาพมีมากขึ้นสมัยก่อนเวลาปฏิวัติเอธิโอเปียประชาสัมพันธ์ ยีคโอ.ส.ม.ท. ได้ก็ชนะ แต่ยุคใหม่ของการสื่อสารมีโทรศัพท์มือถืออีธิโอเปียประชาสัมพันธ์ได้ก็ไม่ส่งผลมาก

ในการประชุมที่กรุงเม็กซิโกซิตี มีมติในนิยามของวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรมเป็นกระบวนการอันซับซ้อนของสังคมหรือกลุ่มชนที่ร่วมกันทางด้านความคิดจิตใจ ปัญญา อารมณ์ไว้ด้วยกันกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ไม่เฉพาะศิลปะและวรรณกรรม แต่รวมถึงชีวิตที่หลากหลาย สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนประเพณีความเชื่อถือด้วย

การศึกษาพื้นฐานของประชาชนเป็นอาวุธที่สำคัญ เราต้องให้พื้นฐานที่เหมาะสมกับประชาชนและต้องให้ยาวนานพอจะสร้างพื้นฐานความรู้ให้สามารถเรียนรู้ต่อไปได้โดยไม่หยุดยั้งตลอดชีวิต เนื้อหาของพื้นฐานต้องเป็นสิ่งใกล้ตัวต้องรู้เหตุผลและวิวัฒนาการของประเพณีและวัฒนธรรมด้วย

วัฒนธรรมของไทยไม่เคยอยู่โดดเดี่ยว มีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของโลกภายนอกตลอดเวลา มีการต่อต้านเลือกสรร สร้างสรรค์เหมือนวัฒนธรรมต่างชาติ แต่วิธีการหรือขั้นตอนอาจค่อยเป็นค่อยไป การปรับเปลี่ยนตัวของคนที่พบเห็นวัฒนธรรมภายนอกและรับเข้ามาอาจเป็นไปช้า ๆ คนไทยมีหลากหลายเชื้อชาติ จึงไม่เคยเป็นหนึ่งเดียวแต่ไม่เคยขัดแย้งในวัฒนธรรม เราต้องเลือกที่จะรับรู้ว่าจะเลือกอย่างไรใช้อย่างไร เกิดจากการศึกษาขั้นพื้นฐาน คลื่นวัฒนธรรมไม่ใช่สงคราม ไม่ทำให้ขัดแย้งถ้าเรารู้จักตั้งรับที่สำคัญ ควรส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้มีความรู้และรู้จักคิดรู้จักแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ถ้าประชาชนไม่มีความรู้พื้นฐานก็ตัดสินใจในการดำเนินชีวิตได้ยาก การศึกษา ไม่ใช่หน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการอย่างเดียวสังคมต้องสอนให้เห็นจริงตามที่ได้เรียนมา เชื่อในสิ่งที่เรียนมา เราต้องส่งออกวัฒนธรรมด้วย เรามีสิ่งดี ๆ มากมายที่ส่งออกได้ภาษาไทยมีรากฐานมาจากบาลีสันสกฤต เป็นความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม ไม่ควรอายที่จะใช้วัฒนธรรมไทย สิ่งที่ได้รับมาจากต่างประเทศก็ควรรู้จักแก่นแท้สาระของสิ่งนั้นด้วย เพราะไม่ใช่ทุกอย่างของต่างประเทศจะเป็นวัฒนธรรมที่น่ายอมรับเสมอไป ไม่ควรมีปมด้วยว่าของไทยต้องอาย คนไทยยุคใหม่ต้องมั่นใจในตัวเองพอสมควร แต่ก็ต้องก้าวทันโลก และมีรสนิยมที่ดีด้วย

คุณวาทิช จรุงกิจอนันต์ นักเขียนรางวัลซีไรท์ ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไทย ที่ผ่านมาเมื่อ 100-200 ปี มาถือว่าไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก โดยเฉพาะสังคมเกษตรกรรม เมื่อว่างจากการทำนาชาวบ้านเริ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เลี้ยงนกเขา ไก่ชน เพลงเกี่ยวข้าว การพูดเสียงเหน่อเป็นเอกลักษณ์ของเมืองสุพรรณ แต่ปัจจุบันหากคนเสียงเหน่อยาก เพราะมีโทรทัศน์เด็กสมัยนี้ได้ดูโทรทัศน์ได้ยินเสียงคนเสียงไม่เหน่อทุกวันเสียงก็ไม่เหน่อตาม วัฒนธรรมเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ เพลงสมัยนี้ไม่เหมือนเพลงสมัยก่อน ทั้งวิธีเปล่งเสียงวิธีเอื้อนต่าง ๆ คล้ายฝรั่ง วัฒนธรรมทางโทรทัศน์ค่อนข้างเป็นวัฒนธรรมฝรั่งมาก วัฒนธรรมไทยมีเกิด มีดับ เปลี่ยนแปลงไปตลอด ในแง่วัฒนธรรมเรากำหนดไม่ได้ทุกอย่างต้องเปลี่ยนเราต้องตามให้ทัน เลิกคิดจะไปสู้กับยุโรป อเมริกาประเทศเหล่านี้หน้าหน้าไปมาก เราต้องหาทางปรับตัวให้กลมกลืน ให้อยู่ในสภาพความเป็นจริงไปได้เรื่อย ๆ ต้องไม่ยึดติดในอุดมคติว่า ความเป็นไทยต้องทำอะไรอย่างไร ความเป็นไทยจริงๆ ไม่มี เปลี่ยนได้ ทุกคนมีปะปนผสมผสานกันไป ต้องเข้าใจ ยอมรับความจริงทางวัฒนธรรม

สังคมตอนนี้กำลังสับสน โดยเฉพาะคนที่เกิดในยุคคลื่นลูกที่หนึ่ง ลูกที่สอง ต้องพยายามทำความเข้าใจ วัฒนธรรมปัจจุบันเปลี่ยนเป็นก้าวกระโดดเป็นภาระของคนในสังคม ต้องพยายามเข้าใจความเป็นจริง สังคมวัฒนธรรม ปัญหาคือ เราจะอยู่ตรงไหน อยู่อย่างไร

คุณแสงชัย สุนทรวัฒน์ ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โลกแบ่งเป็นสองฝ่ายคือ คอมมิวนิสต์และโลกเสรีต่อสู้กันมาตลอดด้วยสงครามเย็นจนคอมมิวนิสต์แพ้ ไม่ได้แพ้เพราะอาวุธ หรือกำลังรบ แต่แพ้ในสงครามวัฒนธรรมสหรัฐอเมริกาเป็นมหาอำนาจที่แท้จริง ในอเมริกาอุดมการณ์ประชาธิปไตยไม่มีทุกสิ่งที่เป็นเสรี ถือเป็นประชาธิปไตย อเมริกาทำสงครามวัฒนธรรม พิมพ์หนังสือเสรีภาพ ไม่ได้บอกว่าเป็นประชาธิปไตยคืออะไร แต่แสดงวิถีชีวิตของคนอเมริกัน สิ่งที่ออกมาหน้าจอโทรทัศน์ คือความสวยงามน่าดู คนทั่วโลกสนใจคาราโอเกะอเมริกันต้นต้นกับซีวิคอเมริกัน รู้จักเอลวิส เพรสลีย์ รู้จักนุงกางเกงยีนส์ เวลาดูภาพยนตร์เราดูมากกว่าเรื่องราวที่เห็น ดูถึง เสื้อผ้า กริยาท่าทาง ซึมซับทุกอย่าง สิ่งที่ได้เห็น ต่างกับที่ผู้นำคอมมิวนิสต์บอกวัฒนธรรมการอยู่กินของโลกตะวันตกเหนือกว่ามากสบาย ไม่มีเจ้านาย ไม่มีคนมากำหนดกฎเกณฑ์ คนเริ่มมองเห็นจากวัฒนธรรมที่แทรกเข้ามา พื้นฐานของมนุษย์คืออยากมีกิน ต่อมาอยากเป็นที่ยอมรับอยากมีเสรีภาพ คอมมิวนิสต์จึงแพ้ในสงครามวัฒนธรรม

เมื่อหมดสงครามเย็น เกิดสงครามวัฒนธรรมในสงครามเศรษฐกิจ วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดชัยชนะ ใครกำหนดรสนิยมของคนชาติอื่นได้ คนนั้นกำหนดตลาดของคนชาตินั้น เราจะต่อสู้ได้ถ้าเราสามารถกำหนดรสนิยมของคนในชาติได้

ดาวเทียมที่มีมากมาย มีเครือข่ายครอบคลุม เรียกฟุตบอลปริ้นท์เทียบกับรอยเท้าพระพุทธเจ้าที่พบอยู่ทั่วไป เป็นเครื่องหมายว่า พุทธศาสนามาถึงที่นี่แล้ว ประเทศไทยเราเป็นหลักของเอเชีย มีกำลังผลิตมีแรงงานที่รับรู้ได้ดี มีสมรรถนะในการปรับตัวสูง ทำให้แข่งกับตลาดโลกได้ คนที่ส่งดาวเทียมขึ้นไปมองเห็นความสำคัญของไทย คลื่นดาวเทียมก็ต้องครอบคลุมถึงไทยด้วย

สงครามวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องน่าตระหนก อย่าต่อสู้กับสงครามวัฒนธรรมด้วยการปิดกั้นไม่ยอมรับผู้อื่น ทำตัวเป็นชาตินิยม มันมีทั้งดีและไม่ดี ถ้าเราใช้แค่วัฒนธรรมไทยก็จะไม่ทันเขาต้องเลือกเปิดรับสิ่งที่ดีระบบการศึกษาของไทย เน้นความรู้ไม่ใช่ความคิดไม่เคยฝึกให้เด็กคิดร่วมกันเพื่อหาคำตอบการต่อสู้ในสงครามวัฒนธรรมต้องฝึกให้สังคมรู้จักคิดแล้วจะรู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี เราสามารถปรับรสนิยมของสังคมได้ สื่อมวลชนเสนอสารที่ส่งเสริมให้ประชาชนคิดได้ วิธีต่อสู้คือ สอนให้คนคิดและปรับรสนิยมของคนในชาติ

รองศาสตราจารย์ดวงทิพย์ วรพันธ์ อาจารย์ประจำคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เสนอความเห็นที่วัฒนธรรมเริ่มจากข่าวสาร วิสัยของมนุษย์ทุกคน อยากรู้อยากเห็น สังคมไทยเลี้ยงคลื่นที่มาจากสื่อมวลชนไม่ได้ สื่อมวลชนเป็นตัวนำคลื่นวัฒนธรรม สิ่งที่ผ่านจอโทรทัศน์เข้ามาทำให้คนไทยได้รับภาพหลาย ๆ สิ่งได้แก่

1. ภาพวัฒนธรรมวิจิตรศิลป์สวยงามครบเครื่อง
2. วัฒนธรรมตะวันตก การแต่งกายแบบวัยรุ่นตะวันตก
3. วัฒนธรรมเกินความจริง ละครเกินจริง

ผู้เปิดรับข่าวสารต้องพิจารณาเพราะสื่อไม่มีขอบเขตจำกัด เครื่องมือการสื่อสารมีอิทธิพลและบทบาทเพิ่มมากขึ้นไทยไม่ได้เป็นฝ่ายรับวัฒนธรรมอย่างเดียว เห็นได้ชัดจากวัฒนธรรมอาหารการกินของไทย เป็นที่รู้จักกันดีของชาวต่างชาติ เป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม คนไทยรับของใหม่ได้ง่ายแต่ลืมง่าย อาจเป็นสิ่งที่ดีทำให้เราไม่ต้องต่อสู้กับวัฒนธรรม ปัจจุบันเราณรงค์วัฒนธรรมไทยที่ดีได้หลายอย่าง เช่น ลอยกระทงโดยไม่ใช้โฟม ประสบความสำเร็จในขั้นที่น่าพอใจไม่ต้องกังวลกับคลื่นวัฒนธรรมที่มาแรง โดยเฉพาะสื่อวิทยุ โทรทัศน์ เราสามารถเลือกได้คือ

1. ถ้าไม่ต้องการก็ไม่เปิดรับ
2. ดูโดยปล่อยให้ผ่านไปไม่เข้าสมอง ปล่อยวาง
3. ดูแล้วใคร่ครองแบบนักวิชาการ
4. เลิกเปิดรับ

วัฒนธรรมอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง แม้ไม่ใช่สงคราม ที่มีการตาย แต่มองเห็นภาพข้างหน้าได้ จึงมีความหวังถึงคนที่มีกำลังเงินที่จะให้กับสารที่ส่งไปถึงทั้งชาติได้ อีกกลุ่มหนึ่งคือ คนกำหนดนโยบายว่าจะให้อะไรผ่านสื่อโทรทัศน์ อีกอย่างคือคนที่จะสานต่อในเรื่องวัฒนธรรมไทย ถ้าได้คนที่พ่อแม่อยู่ในวัยมีลูกหลาน ควรให้เวลากับลูกหลานของท่านด้วย

จากหลายทฤษฎีที่ผ่านมานั้น พอจะกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ผู้รับวัฒนธรรมควรเลือกรับในสิ่งที่ดีเพื่อนำมาเป็นแบบอย่างในชีวิตการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่ดีจะนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่สังคมจึงไม่ควรยึดมั่นในวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง เพราะวัฒนธรรมจะไม่ใช่สงคราม ถ้าเรารู้จักเลือกที่จะรับ

คำกราบบังคมทูล
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ของ
ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ประธานคณะกรรมการจัดฉลอง
100 ปี พระยาอนูমানราชชน

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบ้างของพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า นายเอกวิทย์ ณ ถลาง เลขาธิการคณะกรรมการฉลอง 100 ปี พระยาอนูমানราชชน และเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบ้างของพระบาท เพื่ออาราธนาพระเทพเวที ศรีวิศาลปาจนรจิต ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร แสดงธรรมกถาต่อหน้าพระพักตร์ ณ วโรกาสอันเป็นมิ่งมงคลนี้

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมฤกษ์แล้ว กระผมขอกราบอาราธนาพระคุณเจ้า ได้โปรดแสดงธรรมกถาเกี่ยวกับพระยาอนูমানราชชนตามกาลต่อไป ขอกราบอาราธนา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ปาฐกถาพิเศษ 100 ปี พระยาอนุนามราชชน : วัฒนธรรม กับ การพัฒนา*

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ขอถวายพระพรสมเด็จพระสังฆราชผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

วันนี้เป็นวโรกาสอันเป็นมงคลยิ่งที่ทางราชการและราษฎรผู้มีกุศลเจตนาได้พร้อมใจกันจัดงานฉลอง 100 ปี พระยาอนุนามราชชน เป็นการระลึกถึงคุณงามความดีที่ท่านพระยาอนุนามราชชนนั้น ได้บำเพ็ญไว้แก่สังคมไทยและแก่มวลมนุษยชาติด้วยการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าอย่างสูง เป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านให้ปรากฏ และพร้อมกันนั้นก็เป็นอุบายที่จะเผยแพร่ผลงานของท่านให้ได้รับความเอาใจใส่ ศึกษาค้นคว้า เพื่อจะได้นำความรู้จากผลงานของท่านนั้น ไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมต่อไป การจัดงานนี้ นอกจากเป็นการแสดงออกซึ่งกตัญญูคุณเวทิตาธรรม คือการระลึกถึงสำนึกในคุณความดีของท่านผู้ได้ทำคุณประโยชน์ไว้แล้ว กระทำการแสดงออกซึ่งน้ำใจตอบแทนประการใดประการหนึ่งแล้ว ก็เป็นการบูชาบูชาบุญบุคคล ซึ่งนับว่าเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า "บูชา จ บูชนิยานิ เอตมมุงคผลมุตตม" การบูชาบุคคลผู้ควรบูชาเป็นมงคลอันอุดม

ยิ่งสมเด็จพระสังฆราชได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็จัดงานฉลอง 100 ปี พระยาอนุนามราชชน ครั่งนี้ ก็ยิ่งเพิ่มความเป็มงคลให้เก็ญโย เพราะเป็นการส่งเสริมสนับสนุน ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานนี้เกิดความรู้สึกปลื้มปิติยินดี มีกำลังใจในการที่จะทำงานยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็ทำให้คนทั่วไปตระหนักถึงความสำคัญของผลงานของพระยาอนุนามราชชน และอาจจะเป็เหตุให้มีกรกล่าวขวัญถึงงานนี้ในทางที่ดีงามเป็มงคล และทำให้มีการร่วมมือสนับสนุนในกิจกรรมนี้มากยิ่งขึ้น นับว่าเป็นกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ที่เป็นกุศล เพิ่มความเป็มงคลให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

100 ปี พระยาอนุนามราชชน กับทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนา

อีกประการหนึ่ง การฉลองนี้ก็มาสอดคล้องกับการที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือที่เรียกกันง่ายๆ ว่า UNESCO ได้มีมติประกาศยกย่องพระยาอนุนามราชชน เป็บุคคลที่มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลก แม้การจัดงานครั้งนี้ก็นับว่าเป็นการประกาศเกียรติคุณที่ UNESCO ได้ยอมรับนั้นด้วย

ผลงานของท่านพระยาอนุนามราชชนนั้น มีคุณค่าเป็อย่างสูงได้รับความยอมรับยกย่องทั้งในทางภาษาศาสตร์ วรรณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปโบราณคดี ศาสนา และมานุษยวิทยา เป็ต้น แต่ที่ท่านได้รับการประกาศยกย่องเป็พิเศษจาก UNESCO นั้น ก็คือ ด้านวัฒนธรรม

* ปาฐกถาพิเศษ 100 ปี พระยาอนุนามราชชน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2531 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ

ซึ่งท่านมีความเชี่ยวชาญโดดเด่นเป็นพิเศษ ความจริงคำว่า "วัฒนธรรม" ก็มีความหมายกว้าง อาจจะครอบคลุมงานส่วนใหญ่ของท่าน แม้ในสาขาวิชาอื่นๆ ก็ได้ เพราะเหตุว่า คำว่า "วัฒนธรรม" นั้น หมายถึง ผลรวมแห่งการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์ และภูมิธรรมภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ วิทยาการต่างๆ ทุกสาขาที่กล่าวมาแล้ว เมื่อกลมกลืนเข้าสู่วิถีชีวิตของประชาชนแล้ว ก็จัดเข้าในวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า งานฉลอง 100 ปี พระยาอนุমানราชชนนี ประจวบพอดีกับที่สหประชาชาติ ได้มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ซึ่งเป็นองค์การเดียวกับที่ได้ประกาศยกย่องท่านเป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลกนั้น โดยได้ประกาศกำหนดให้ปี พ.ศ.2531 เป็นปีเริ่มต้นทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม ซึ่งทศวรรษนี้จะจบลงในปี พ.ศ.2540 การประกาศเช่นนี้ก็เหมือนเครื่องแสดงถึงความที่โลกได้มองเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมที่จะต้องเข้ามามีบทบาทเด่นชัดในการสร้างสันติสุขและอิสรภาพของมวลมนุษย์

การที่ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมเริ่มต้นพอดีในปี พ.ศ.2531 นี้ ก็ทำให้ 100 ปี พระยาอนุমানราชชนนี มีความหมายและมีชีวิตชีวามากยิ่งขึ้น ในเวลาเดียวกันการที่ 100 ปี พระยาอนุমানราชชนนีมาบรรจบพอดีในปีนี้ ก็ทำให้ทศวรรษโลกเพื่อพัฒนานั้นมีความหมายเป็นจริงเป็นจังยิ่งขึ้นเช่นเดียวกัน อย่างน้อยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ทั้งนี้เพราะเหตุว่าพระยาอนุমানราชชนนีนั้น เป็นแหล่งใหญ่ที่ได้ช่วยเตรียมข้อมูลความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยไว้ และทศวรรษโลกเพื่อพัฒนานั้น โดยเฉพาะสำหรับประเทศไทยก็มาเอาข้อมูลความรู้ ความเข้าใจที่ท่านได้รวบรวมโดยแสดงและเขียนไว้ นั้นไปใช้ปฏิบัติ เพื่อสร้างสรรค์สันติสุขของสังคมต่อไป

เราจำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์หรือแหล่งของสิ่งที่จะใช้ แต่วัตถุประสงค์หรือแหล่งของสิ่งที่จะใช้นั้น จะเกิดคุณค่ามีชีวิตชีวาที่ต่อเมื่อมีการนำไปใช้เหมือนกับที่พระยาอนุমানราชชนนี ได้เตรียมแหล่งข้อมูลวัฒนธรรมไว้เสร็จแล้วทศวรรษโลกเพื่อพัฒนานำเอาข้อมูลที่ท่านรวบรวมนั้น ไปใช้ให้เกิดคุณค่าต่อไป

ในทางกลับกัน การที่เราจะทำอะไรให้เกิดคุณค่าเป็นประโยชน์ได้ ก็จำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์มีข้อมูลที่จะใช้ ทศวรรษโลกเพื่อพัฒนาจะทำงานให้สำเร็จผลก็จะได้อาศัยสิ่งที่พระยาอนุমানราชชนนีท่านได้เตรียมไว้ให้

ความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา

การที่องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้กำหนดตั้งทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาขึ้นมาโดยให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรม ถึงกับวางวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ไว้ว่า ให้มีการเน้นความสำคัญของมิติด้านวัฒนธรรมในการพัฒนา การกำหนดขึ้นเช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการตื่นตัวครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่วไปในช่วงนี้ โลกปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศพัฒนาแล้ว ได้มีหมู่คนจำนวนมากที่ห่วงใยอนาคตของมนุษยชาติ พวกนักวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับอารยธรรมของมวลมนุษย์ว่าจะมีความเจริญสืบต่อไปได้หรือไม่ หรือว่าจะถึงความเสื่อมโทรมสูญสลาย คนเหล่านี้ได้มองเห็นความผิดพลาดและผลร้ายของการพัฒนาที่ผ่านมา และกำลังหาทางออกกันอยู่ การที่ทศวรรษโลกเพื่อพัฒนาได้ถูกกำหนดขึ้นมาโดยองค์การสหประชาชาติเช่นนี้ เป็นเพียงการส้าหับความสำคัญและย้ำถึงการตระหนักในความผิดพลาดและผลร้ายของการพัฒนานั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเท่านั้น ไม่ได้แก้ผลรวมของความเจริญงอกงามเท่าที่มีมาถึงและมีอยู่ในปัจจุบัน เปลี่ยนซึ่งโลกนี้อาจ

จะต้องออกจากยุคพัฒนาแบบเก่าไปเข้าสู่ยุคพัฒนาแบบใหม่ ที่อาจจะเรียกชื่ออย่างหนึ่งอย่างใดสุดแต่จะคิดขึ้นมาให้เหมาะสม

สำหรับแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมา ซึ่งได้เกิดความผิดพลาดขึ้นนั้น โดยมากจะชี้และเน้นย้ำกันในแง่ที่ว่า เป็นการมุ่งความเจริญทางวัตถุ การขยายตัวเจริญเติบโตด้านปริมาณ การเพิ่มพูนของตัวเลข ด้วยการพัฒนาที่เน้นหนักด้านเศรษฐกิจ โดยให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเจ้าบทบาทตัวเอก โลกปัจจุบันโดยเฉพาะผู้รู้ในประเทศที่พัฒนาแล้วและองค์การโลกคือสหประชาชาติได้ตระหนักถึงความคิดพลาดและผลร้ายของการพัฒนาแบบนั้นว่า แม้จะประสบความสำเร็จมีคุณค่า เป็นประโยชน์แก้ปัญหาให้แก่มนุษย์ได้มากมายนับไม่ถ้วน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นมาใหม่จากการพัฒนานั้นก็มีความร้ายแรงเป็นอันมาก จนกระทั่งทำให้รู้สึกกันว่าความเจริญนั้นได้มาถึงจุดคิดตันแล้ว ถ้าขึ้นดำเนินต่อไปในทิศทางนั้น มนุษยชาติอาจจะถึงกับประสบความพินาศสูญสิ้นไปก็ได้

กล่าวโดยสรุป ในเวลาที่จำกัด ก็ขอกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาแบบที่ผ่านมา*

ก. ในวงกว้างที่สุด ก็คือ ทางด้านธรรมชาติแวดล้อม การพัฒนาในยุคที่ผ่านมาได้สร้างมลภาวะขึ้นเป็นอันมาก ก่อให้เกิดภาวะดินเสีย น้ำเสีย อากาศเสีย ทรัพยากรร่อยหรอ เช่น ป่าถูกทำลาย ทั้งโดยมนุษย์ตัดโค่นเอง และโดยมลพิษที่เกิดจากมนุษย์ เช่น มีฝนกรด ปลายทางไปทะเลสาบ พืชและสัตว์สูญพันธุ์ไปปีละนับพันชนิด ดินพัง ชั้นของบรรยากาศเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นอันตราย ระบบนิเวศกำลังพังทลายจากมลพิษและสารเคมีต่างๆ

ข. ในด้านสังคม ปัญหาสังคมก็มากขึ้น มีการเบียดเบียนกัน เอารัดเอาเปรียบกัน ความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมขยายกว้างขึ้น มีความยากจนแร้นแค้นที่แก้ไม่ตก ปัญหาเยาวชน อบายมุข ความเสื่อมจากศีลธรรม อาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ระหว่างประเทศ สงครามใหญ่ๆ เกิดขึ้นทั่วไป โดยเฉพาะกำลังมีความหวาดกลัวสงครามนิวเคลียร์

ค. ในขอบเขตที่ใกล้เข้ามาชิดตัว คือ ชีวิตของมนุษย์ เอง ก็ปรากฏว่ามีปัญหาเพิ่มขึ้นทั้งทางกายและทางใจ

ในทางร่างกาย ก็มีโรคร้ายแรงที่เกิดจากสภาพจิตใจเสื่อมโทรมบ้าง เกิดจากธรรมชาติแวดล้อมเสียเป็นพิษ และเกิดจากสารเคมีบ้าง เกิดจากความวิตกกังวลทางสังคม เช่น ความคิดเพี้ยนทางศีลธรรม และวัฒนธรรมบ้าง ดังจะเห็นได้จากได้จากโรคหัวใจที่เพิ่มขึ้นเป็นพิเศษในประเทศที่พัฒนาแล้ว โรคมะเร็ง โรคตับอักเสบ โรคแพ้อากาศ ตลอดจนโรคเอดส์

ส่วนในทางจิตใจ ก็มีปัญหามากมาย จิตใจของคนในประเทศที่พัฒนาแล้วมีความร่าร้อน กระวนกระวาย แม้วัตถุจะพร้อมพร้อม แต่ก็ไม่มีความสุข บังเกิดความเหงา ความว้าเหว ความรู้สึกแปลกแยก แม้เจริญมาก แต่โรคจิตก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น จำนวนคนฆ่าตัวตายเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว จำนวนคนฆ่าตัวตายจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นพิเศษ

*เนื้อความที่ละเอียดกว่านี้ ดูใน "อารยธรรมไทย ทางเลือกออกจากยุคพัฒนา"

เนื้อองค์ปาฐกเดียวกัน (สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ธ.ศ. 2531)

เมื่อพิจารณาบทบาทวิธีทางของการพัฒนาที่ผ่านมา ในที่สุดก็มามองหากันว่า ในกระบวนการพัฒนานั้นจะได้ขาดแคลนองค์ประกอบหรือปัจจัยอะไรไป ปัจจัยอะไรขาดหายไป ในกระบวนการพัฒนาแล้วก็เริ่มมองเห็นความสำคัญของปัจจัยอื่นๆ ที่จะต้องนำเข้ามาช่วยในกระบวนการพัฒนาด้วย เพื่อให้การพัฒนาของมนุษย์นั้นหลีกเลี่ยงจากความผิดพลาด และทำให้การพัฒนาได้ผลสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์

สำหรับองค์การโลกหรือสหประชาชาติ การพิจารณาได้นำมาสู่ข้อยุติ คือการมองเห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่มีความหมายกว้างขวางซึ่งขาดไป ถูกละเลยทอดทิ้ง ถูกมองข้ามไป ไม่ถูกนำเข้ามาช่วยในกระบวนการพัฒนา ก็คือ *วัฒนธรรม* จึงทำให้มติสหประชาชาติประกาศกำหนด *ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม* ขึ้นมา โดยมีการเน้นถึงกันว่า การพัฒนาในทศวรรษใหม่จะให้วัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ให้คุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม กลับมาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ให้คำนึงถึงปัจจัยด้านมนุษย์ ในการกำหนดวิธิดำเนินการเพื่อการพัฒนา ให้คุณค่าทางวัฒนธรรมรวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม นี่ก็เท่ากับว่าได้มีการเปลี่ยนแนวทางใหม่สำหรับการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาเสียใหม่ด้วย

ทำไมการพัฒนาจึงต้องเน้นปัจจัยด้านวัฒนธรรม

เมื่อพูดมาถึงอย่างนี้ ก็ควรจะตั้งชี้แจงให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ทำไมจึงต้องมาเน้นปัจจัยด้านวัฒนธรรม ถึงกับเอาวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จะขอย้อนกลับไปกล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมอีกครั้งหนึ่ง

วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการตั้งสมมติฐานสร้างสรรค์และภูมิธรรมภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ

ถ้าจะขยายความก็อาจจะบอกว่า วัฒนธรรมนั้น รวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่ต้นแต่ภายในจิตใจของคน มีค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด และสติปัญญา ออกมาจนถึงท่าทีและวิธีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของตน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจท่าทีการมองและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อม

ถ้าพูดให้เข้าใจง่าย วัฒนธรรมเป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

ขอพูดให้สั้นอีกครั้งหนึ่งว่า วัฒนธรรมก็คือ ประสบการณ์ ความรู้ความสามารถที่สิ่งนั้นมีอยู่ หรือเนื้อตัวทั้งหมดของสังคมนั้นเอง ถ้าพูดในภาษาของพระพุทธศาสนา โดยเทียบกับตัวบุคคลแต่ละคนก็คือคล้ายๆ กับคำว่า "บุพเพกตบุญญา คือ ความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้ในกาลก่อน" หมายความว่า ได้สร้างสรรค์คุณความดี ทำสิ่งที่มีคุณค่าไว้แก่ตนเป็นทุน เท่าไรก็เท่านั้น บางทีก็อาจจะไม่เฉพาะมีบุญอันทำไว้ในกาลก่อนเท่านั้น แต่รวมถึงมีบาปที่ทำไว้ในกาลก่อนด้วย แต่กรณีนี้เน้นในแง่บุญว่า ทำบุญไว้มากน้อยแค่ไหน และเป็นบุญแบบไหน ประเภทใด

ถ้าเข้าใจคำว่า "วัฒนธรรม" ในความหมายอย่างนี้แล้ว ก็คงจะเข้าใจต่อไปอีกได้ง่ายขึ้นว่า การพัฒนาในสังคมมนุษย์ที่มุ่งเอาแต่ด้านเศรษฐกิจโดยใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นพระเอกอย่างเดียว โดยตัดขาดปัจจัยด้านวัฒนธรรมออกไปเสียแล้วจะเกิดผลอย่างไร

ข้อที่ 1 ในเมื่อวัฒนธรรมเป็นเนื้อเป็นตัว เป็นประสบการณ์ ความรู้ความสามารถเท่าที่เรามีอยู่ ถึงเราจะละเลยไม่เอาใจใส่ มองข้ามมันไป มันก็อยู่กับตัวเราและอยู่รอบตัวเรา ถึงเราจะไม่ใช่มัน มันก็ต้องแสดงตัวโผล่ออกมาจนได้ มันจะต้องแสดงฤทธิ์ แผลงฤทธิ์ออกมา มีผลแสดงออกมากับตัวเรานั้นเอง ที่ทำให้พูดที่คิด เรามีทำไรก็แสดงออกมาได้เท่านั้น เรามีอย่างไรก็แสดงออกมาได้อย่างนั้น นั่นแหละคือตัวเราที่แท้จริง ส่วนการที่เราแสดงด้วยตามอย่างเขานั้น ก็เป็นเพียงการพยายามแสดงเท่านั้น บางทีจะกลายเป็นการเสแสร้งหรือหลงลงตัวเองด้วยซ้ำ มันไม่ใช่ตัวเราที่แท้จริงแต่เป็นเปลือกหุ้มหรือของภายนอกตัว ซึ่งถ้ายังไม่ได้ปรับให้เข้ากันดีกับเนื้อตัวที่อยู่ข้างใน ถึงจะชอบและพยายามทำตัวให้เป็นอย่างนั้น ก็จะเก้งก้างแข็งขันไม่สนิทสนมกลมกลืน ใช้การได้ไม่เต็มที่

อนึ่ง เพราะการที่เราไม่เอาใจใส่ ไม่ใช่ ปล่อยปละละเลยมันนี้แหละ เราก็จึงไม่ได้ปฏิบัติของมัน ไม่ได้จัดการกับมันให้ถูกต้องด้วย แล้วนี่เพราะการที่เราปล่อยปละละเลยไม่ได้จัดการกับมันให้ถูกต้องนั้นแหละ แทนที่มันจะให้คุณ ก็เลยกลายเป็นตัวการก่อให้เกิดโทษไปเสีย โทษหรือผลร้ายที่จะเกิดจากการปล่อยปละละเลยวัฒนธรรมนั้น พูดย่างๆ ก็คือ

ประการที่หนึ่ง อย่างน้อยมันก็กลายเป็นตัวถ่วงตัวเกะกะกีดขวาง ในกระบวนการพัฒนา และเป็นตัวสร้างความขัดแย้ง เช่น ทำให้เกิดภาวะขัดแย้งในจิตใจของคนที่ดำเนินงานพัฒนา การมีค่านิยมและนิสัยขัดกับการทำงานอย่างใหม่ เป็นต้น

ประการที่สอง เพราะเหตุที่วัฒนธรรมเนื่องอยู่กับชีวิต ความเป็นอยู่ที่เป็นจริงและสืบต่อมา มันคิดอยู่กับเนื้อตัวของประชาชน เมื่อเราละเลยวัฒนธรรม แทนที่เราจะได้ประโยชน์จากวัฒนธรรม ได้ประโยชน์จากความสามารถและประสบการณ์เก่าเอามาช่วยนำทางหรือควบคุมการพัฒนาให้การพัฒนานั้นเข้ากับชีวิตและสังคมของเราเองอย่างสอดคล้องและเอื้อประโยชน์ที่สุด คือ ให้การพัฒนาเศรษฐกิจและการใช้เทคโนโลยีเข้ากับพื้นเพวิถีชีวิตของตนเอง สนองความต้องการที่แท้จริง ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและอุดมคติแห่งสังคมของตนอย่างกลมกลืน ก็กลับมีผลในทางตรงข้าม เพราะว่าเมื่อไม่มีวัฒนธรรมนั้นมาช่วยเป็นตัวเชื่อมประสานกำหนดขอบเขต คุมและคานการพัฒนาวัตถุไว้ การพัฒนาวัตถุที่ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็พุ่งเล่นไปตามลำพัง หนักเอียงไปทางเดียว กลายเป็นการกระทำที่ไม่รู้จักขอบเขตและไม่มีเครื่องเหนี่ยวรั้ง ทำให้เกิดการปรับตัวไม่ทัน เป็นต้น จนเกิดโทษขึ้นแก่ชีวิตและสังคมเอง

ประการที่สาม ทางฝ่ายวัฒนธรรมนั่นเอง เมื่อถูกละเลยทอดทิ้งและไม่นำมาใช้ ไม่จัดการอะไรๆ ก็เกิดปัญหาขึ้นในตัวของมันเอง คือ เกิดความหมกมืดชีวิตชีวา วัฒนธรรมเสียความต่อเนื่อง ก็เกิดความเค้งคว้าง ไร้สาระสาบสูญ คุณค่าที่เป็นประเพณีเดิมก็เสื่อมสลายหรือถูกทำลายไป ภูมิธรรมภูมิปัญญาบางส่วนบางเรื่องก็ค่อยๆ เลือนลางหายไป บางอย่างก็เคลื่อนคลาตวิปริตผิดเพี้ยนไป บางอย่างก็กลายเป็นสิ่งที่จะอาจจะเรียกว่าเป็นขยะของวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรมที่เหลือมาก็อยู่ในสภาพที่บกร่อง วิกฤติการไม่

สมบูรณ์ เอกลักษณ์ไม่ชัดเจน สังคมสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ความดำรงอยู่ของสังคมก็คลอนแคลนแล้วโทษก็เกิดขึ้นแก่สังคมอีกนั่นแหละ

พูดง่าย ๆ ก็คือ เสียประโยชน์ทั้งสองฝ่าย วัฒนธรรมที่สืบมาก็เสื่อมสลาย การพัฒนาใหม่ก็ไม่สมบูรณ์ นี่เป็นโทษ 3 ประการที่รวมอยู่ในข้อที่ 1

ข้อที่ 2 การพัฒนาที่ละเลยวัฒนธรรมก่อผลเสียหายที่พูดถึงกันบ่อยที่สุดก็คือ มีความเจริญแต่ด้านวัตถุ มีความเติบโตขยายด้านปริมาณแต่จิตใจไม่พัฒนาด้วย เกิดความเสื่อมโทรมทางจิตใจ มุ่งแต่เศรษฐกิจ ไม่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตใจ ทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย และการบริโภคนิยมที่เป็นโทษ ยิ่งผลิตมากคนยิ่งจนมาก ยิ่งเศรษฐกิจเจริญ ปัญหาเศรษฐกิจยิ่งเพิ่ม พร้อมนั้นก็ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ คนเสื่อมโทรมจากศีลธรรม จริยธรรมถูกละเลย ภัยอันตรายของมนุษย์ยิ่งมากขึ้นจนถึงขั้นที่ว่า ทั้งโลกธรรมชาติและโลกมนุษย์กำลังเสี่ยงต่อความพินาศสูญสิ้น

ข้อที่ 3 ในการพัฒนาที่ถูกต้องเมื่อเอาปัจจัยด้านวัฒนธรรมเข้ามาร่วมด้วย ก็ทำให้มีการสืบทอดต่อเนื่องทางด้านวัฒนธรรม ประสานเข้าด้วยกันกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นโดยวัฒนธรรมนั่นเองที่เรารักษาไว้ และใช้ด้วยปัญญาอย่างมีโยนิโสมนสิการ จะเป็นตัวที่ช่วยทำให้เกิดการสืบทอดและเปลี่ยนแปลงปรับตัวไปได้ด้วยดีโดยมีความประสานกลมกลืน เปรียบเหมือนชีวิตของบุคคลแต่ละคน ชีวิตนั้นจำเป็นจะต้องมีการสืบทอดและพร้อมกันนั้นก็จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ถ้าหากว่าเราสามารถทำให้การสืบทอดจากเดิมกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ นั้น เป็นไปได้อย่างประสานกลมกลืน สอดคล้องมีความสมดุล อันนั้นก็จะเป็นความเจริญงอกงามของชีวิต สังคมนี้ก็เช่นเดียวกัน จำเป็นจะต้องมีการสืบทอดต่อเนื่องจากอดีต แต่ในเวลาเดียวกันก็จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโดยการรับสิ่งใหม่ๆ หรือทำสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น ถ้าหากว่าสังคมนั้นสามารถทำให้การต่อเนื่องจากเก่า และการเปลี่ยนแปลงใหม่นี้ประสานกลมกลืนกันได้ดี สังคมนั้นก็จะดำรงอยู่ด้วยดีและมีความเจริญงอกงามต่อไป ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะมีการอนุรักษ์สืบทอดมรดกวัฒนธรรมนั้นไว้ และทำการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ได้ด้วยพร้อมๆ กัน

แต่การพัฒนาโลกที่ละเลยปัจจัยด้านวัฒนธรรม ทำให้การสืบทอดเก่ากับการเปลี่ยนแปลงใหม่เป็นคนละเรื่อง เป็นคนละชนิด เป็นคนละประเภท ไปกันไม่ได้ ก็เกิดความขัดแย้งได้อย่างหนึ่งก็คือต้องสูญเสียอย่างหนึ่ง ถ้าจะเอามรดกทางวัฒนธรรมไว้ก็ต้องเสียความเจริญอย่างใหม่ ถ้าจะเอาความเจริญก็ต้องเสียมรดกทางวัฒนธรรม กลายเป็นว่าจะเอาแต่เก่าก็หุคหนึ่งตาย จะเอาแต่ใหม่ก็เติบโตไปอย่างพิกลพิการ แม้จะเจริญก็จะเจริญอย่างไม่สมบูรณ์

ข้อที่ 4 การพัฒนาที่ละเลยองค์ประกอบด้านวัฒนธรรม ทำให้ประชาชนไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วย แต่ประชาชนจะมีความแปลกแยกเพราะการพัฒนาไม่เข้ากับพื้นเพภูมิหลังของตัวเอง ไม่เข้ากับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สืบมาของเขา ไม่กลมกลืนกับสภาพจิตใจ คุณค่าและลักษณะนิสัยและไม่เปิดช่องให้เขาปรับตัวได้ ทำให้ประชาชนเป็นเพียงผู้คอยรอเสพผล และตื่นเต้นกับสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน เป็นเพียงผู้บริโภคผลโดยไม่ได้ร่วมทำเหตุ เมื่อประชาชนไม่เข้ามามีส่วนร่วม การพัฒนาก็อันวายนผลที่เป็นสาระแท้จริงแก่ประชาชนไม่ได้

ข้อที่ 5 การพัฒนาที่ละเลยวัฒนธรรม ทำให้เกิดความเจริญแบบแยกดินแยกกลุ่ม และahunให้เกิดการพัฒนาย่างไม่สม่ำเสมอระหว่างเมืองกับชนบท ทำให้สังคมแตกแยก ตลอดจนทำลายวัฒนธรรมในที่สุด เพราะว่ววิธีการพัฒนาที่ไม่เอาวัฒนธรรมเข้ามาร่วมด้วย จะทำให้เกิดวิถีชีวิตคนละแบบที่ขัดกัน ถ้าวรับความเจริญแบบเก่าตามวัฒนธรรมเดิมก็ต้องแยกอยู่ในท้องถิ่น พวกที่มีวิถีชีวิตแบบพัฒนาใหม่ก็แยกอยู่ในเมือง ทำให้การพัฒนาเมืองกับชนบทไม่ประสานสอดคล้อง ไม่เกื้อกูล ไม่สมดุลกัน ชนบทเหมือนมีกำแพงกันไม่ให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ชาวบ้านรู้สึกตัวว่าถูกกันออกไป

ในกรณีของสังคมไทย (และสังคมที่กำลังพัฒนาอีกจำนวนมาก ก็คงคล้ายกัน) การพัฒนามักถูกเข้าใจในความหมายว่า ทำให้เป็นเมือง หรือทำให้เป็นอย่างเมือง เฉพาะอย่างยิ่งทำให้เป็นอย่างเมืองฝรั่ง ดังนั้นเมื่อพัฒนาไป ๆ ชนบท หรือชีวิตแบบชนบทก็หมดไป ๆ กลายเป็นมีวิถีชีวิตแบบเมืองหรือชีวิตที่พยายามให้เป็นเหมือนเมืองฝรั่ง และที่ร้ายอย่างยิ่งก็คือ วิถีพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงปัจจัยด้านวัฒนธรรม ทำให้เกิดผลเสียทางวัฒนธรรมทั้งสองด้าน คือ วัฒนธรรมเดิมของตนเอง ก็ถูกละทิ้งไปเลย ๆ ไม่ได้ได้รับการพัฒนาหรือปรับให้เหมาะสม และเอื้อประโยชน์ต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปใหม่ ในเวลาเดียวกัน ก็รับเอาวัฒนธรรมใหม่ที่ยังไม่ชัดเจนเข้าไปหรือรับเข้ามาแต่ส่วนที่ผิวเผินเป็นส่วนเปลือก ไม่ได้สาระเข้ามา และรับเข้ามาอย่างชัดเจน ไม่ได้ปรับให้เข้าพอดีกับตนเอง กลายเป็นมีวิถีชีวิตแบบเมืองที่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือเป็นคนเดือนแต่อยู่ในเมือง พร้อมกับการสูญเสียวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมเดิมก็สูญหาย วัฒนธรรมใหม่ก็ไม่ได้ ไม่ใช่ของจริง หรือไม่เหมาะสมกับคน สังคมสูญเสียเอกลักษณ์และเสริมปัญหาของการพัฒนาแบบใหม่ที่มีปัญหาอยู่แล้ว ให้ปัญหาของการพัฒนาแบบใหม่นั้นรุนแรงยิ่งขึ้น

ข้อที่ 6 เมื่อการพัฒนาละเลยวัฒนธรรม ก็จะทำให้องค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนไม่สามารถประสานเกื้อกูลกันแต่ละจะขัดแย้งกัน เพราะองค์ประกอบส่วนใดเข้าถึงหรือรับเอาการพัฒนาแบบใหม่ องค์ประกอบส่วนนั้น ก็ต้องละทิ้งตัดขาดแยกตัวออกมาจากวัฒนธรรมท้องถิ่น องค์ประกอบส่วนใดยังอยู่ในวัฒนธรรมเดิม ก็ไม่เข้าสู่กระบวนการพัฒนาและเข้ากันไม่สนิทกับส่วนที่อยู่ฝ่ายพัฒนา ทำให้เกิดความระส่ำระสายแตกแยกทางวัฒนธรรม นำไปสู่ความแตกแยกของชุมชน และความเจริญขององค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมอย่างลึกซึ้งไม่สมดุลกัน ยิ่งพัฒนาไป ๆ ชุมชนยิ่งแตกสลายตัวอย่างข้อนี้ เช่น ในชุมชนไทยปัจจุบันในชนบท เรามีองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน ปัจจุบันนี้ การพัฒนาแบบใหม่ ได้ทำให้องค์ประกอบสามอย่างนี้แปลกหน้าซึ่งกันและกัน ไม่สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้ ดังนี้ เป็นต้น

ข้อที่ 7 เมื่อการพัฒนาละเลยวัฒนธรรมเสียแล้วทรัพยากรทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนใหญ่ของท้องถิ่น ทั้งด้านวัตถุ บุคคล และนามธรรม ก็ไม่สามารถถูกนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในระบบวิถีพัฒนาแบบใหม่ กลายเป็นของที่สูญเสียเปล่าไร้ประโยชน์ พร้อมกันนั้น กระบวนการพัฒนาแบบใหม่ที่ผ่านมาก็มีแต่ต้องใช้ทรัพยากรจากภายนอก การพัฒนาแบบนี้เท่าที่เป็นมาแล้ว จึงทำให้ท้องถิ่นพึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องพึ่งพาขึ้นต่อภายนอกโดยสิ้นเชิง

รวมความในเรื่องการพัฒนาที่ละเลยวัฒนธรรม เมื่อพูดถึงลงไปก็คือ เมื่อไม่คำนึงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ในตัวบุคคล ก็เป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความสูญเสียคุณภาพชีวิตทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว

การพัฒนาในกรณีของสังคมไทย

สภาพปัญหาอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อหันมามองใกล้ตัวแคบเข้ามา ก็ยังเห็นได้ชัดเจนในสังคมไทยของเรา เราประสบปัญหาอย่างที่โลกทั่วไปเขาประสบ แต่เราจะอยู่ในข้างที่แย่หรือข้างที่ดีน้อยกว่าทั่วไป หรือต่ำกว่าระดับเฉลี่ยเพราะปัญหาที่เขามีเราก็มีร่วมกับเขา แล้วเรายังมีปัญหาโดยเฉพาะของเราเองต่างหากที่ล้ำหลังอยู่อีกด้วย ปัญหานั้นเกิดจากการที่เราอยู่ร่วมในโลก ที่มีวิธีพัฒนาที่ผิดพลาดอย่างนั้นส่วนหนึ่ง และเกิดจากการปฏิบัติผิดต่อตนเอง คอปีจัยและองค์ประกอบของสังคมตนเองอีกส่วนหนึ่ง ทั้งนี้ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทั้งสิ้น

ถ้านับเอาความตื่นตัวที่เป็นอยู่ในโลกปัจจุบันอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าเป็นการตื่นตัวครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง แล้วย้อนกลับมาดูประเทศไทยตั้งแต่ก้าวเข้าสู่ความเจริญยุคใหม่เราก็เคยมีการตื่นตัวมาแล้วครั้งหนึ่งก่อนนี้ จึงนับว่าเรามีการตื่นตัวครั้งนี้เป็นครั้งที่สอง

การตื่นตัวครั้งแรกนั้นก็คือ เมื่อหนึ่งศตวรรษมาแล้วในยุคของลัทธิอาณานิคม ประเทศตะวันตกได้เข้ามาแสวงหาเมืองขึ้น ทำให้เราตื่นตัวต้องรีบเร่งปรับปรุงประเทศให้เจริญทันสมัย อย่างที่เรียกว่า ให้เจริญเทียมป่าเทียมไหล่อารยประเทศ เหตุการณ์ครั้งนั้น ทำให้เราพยายามที่จะปรับปรุงประเทศในทุกด้าน เพื่อจะหนีพ้นจากการที่เขาจะมาเอาเป็นอาณานิคม การปรับตัวครั้งนั้น ในตอนแรกก็ปรากฏว่าได้มุ่งให้มีการประสานสืบต่อทางวัฒนธรรมด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า เมื่อภัยจากการล่าอาณานิคมผ่านไปแล้ว เราได้ละทิ้งการประสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่จะต่อเนื่องวัฒนธรรมเก่าเข้ากับความเจริญใหม่นั้นเสีย แล้วก็หันไปตามวัฒนธรรมตะวันตกเรื่อยมา จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้น จนกระทั่งการเติบโตรุดานตามวัฒนธรรมตะวันตกนั้น ได้ทำให้เกิดภาวะขาดตอนทางวัฒนธรรม ขาดความสืบทอดต่อเนื่อง ภูมิธรรมภูมิปัญญาไทยเสื่อมหายไปมาก เราสูญเสียความสามารถในการเลือกรับปรับปรุงและดัดแปลง และขาดหลักในการตั้งรับความเจริญใหม่ที่เข้ามา ก็เลยกลายเป็นการติดตามเขาไปอย่างไม่ลืมหูลืมตา

ผลเสียยิ่งใหญ่จากการพัฒนาแบบรีบเร่งแล้วลืมที่จะเอาใจใส่ต่อความสืบเนื่องทางวัฒนธรรม ซึ่งได้กลายเป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทยในปัจจุบัน และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างเป็นแก่นสาร ก็คือ การที่องค์ประกอบต่างๆ ของสังคมไทยได้เจริญเติบโตอย่างลึกลับ และเกิดช่องว่างระหว่างองค์ประกอบ เหล่านั้นอย่างกว้างขวาง ทำให้องค์ประกอบของสังคมไม่อาจประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกัน ทำให้สังคมที่เป็นองค์รวมขาดดุลยภาพ ไม่สามารถดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างพริ้วหรือราบรื่น

สภาพการพัฒนาของสังคมไทย ถ้าพูดให้เห็นง่ายๆ ก็คือ เราได้ออกมาเดินร่วมทางเดียวกับประเทศพัฒนาทั้งหลาย แต่เราไม่มีความเป็นตัวของตัวเองในการเดินร่วมทางนั้น เราได้พยายามเดินอย่างเขา แต่เราก็ไม่มีเหตุบังจัยสั่งสมมาที่จะเป็นอย่างเดียวเหมือนกับเขา เราจึงประสบปัญหาในการเดินทางโดยมีความอ่อนเปลี้ยและแกว่งแกมมาก

บัดนี้ เมื่อโลกตื่นตัว รู้ตระหนักถึงความผิดพลาดและผลร้ายของการพัฒนาที่ผ่านมา และตกลงที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการพัฒนา โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านวัฒนธรรม ถึงกับจะให้วัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เราก็พลอยตื่นตัวไปกับเขาด้วย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการตื่นตัวครั้งที่สอง แต่สภาพที่ปรากฏอยู่ ก็คือ แม้แต่ในขณะนี้ เรายังพยายามเดินอย่างเขา โดยไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง และก็ยังไม่สามารถเดินให้เขาเหมือนเขาได้อย่างแท้จริง ในขณะเดียวกันนั้น วัฒนธรรมของเราเอง เราก็ได้ละเลยทอดทิ้งไปมาก ทำให้ขาดความ

สืบเนื่อง วัฒนธรรมไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาให้สมดุลกับการพัฒนาด้านวัตถุ และวัฒนธรรมหลายส่วนของ เดิมก็ได้เลือนลางหายไป ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ยิ่งกว่านั้น ความตระหนักรู้ถึงโทษภัยของการ พัฒนานั้น เราก็ไม่ได้รู้เข้าใจและมองเห็นชัดเจนจริงจัง เพราะที่ว่าต้นตอตัวนั้น เราก็เพียงเดินตามเขาไปเท่านั้น คือ ได้เห็นประเทศพัฒนาแล้วเขาค้นตัว เราก็พลอยค้นตัวว่าไปตามเขา ไม่ได้แจ้งประจักษ์ตระหนักซึ่งกับใจ ของคนอย่างแท้จริง ทั้งที่ปัญหาการพัฒนาแต่ด้านวัตถุ เน้นหนักด้านเศรษฐกิจ โดยที่วัฒนธรรมไม่ได้รับการ พัฒนาให้สมดุลกันนั้น เป็นปัญหาของเราหนักยิ่งกว่าเขา แต่เราก็ตามหลังเขาอีกตามเคยแม้ในเรื่องนี้ และ น่ากลัวว่าจะเป็นการตามโดยไม่ได้อคิดจะทำการแก้ไขปัญหาย่างจริงจังเสียด้วย

สรุปว่า เมื่อมองในแง่ของประเทศไทย การที่เราได้มีความเป็นมาเช่นนี้ ทำให้เราจำเป็นจะต้องใส่ใจ คำนี้ถึงวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นปัจจัยของการพัฒนาให้มากเป็นพิเศษ พุคในแง่หนึ่ง ถ้าว่าฝรั่งเสียหลัก แต่ ว่าเรานั้นแทบล้ม ถ้าว่าเขาเซ เราก็ถึงกับทรุด จะเอาของเขาเราก็ยังเอาไม่ได้ แต่ว่าของเราเองก็ทิ้งไป เสียเกือบหมดอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นสถานการณ์ของเรานี้ก็เป็นที่น่าวิตกมากอยู่

อย่างไรก็ตาม ที่ว่านี่เป็นการมองในแง่ร้าย เพื่อให้มีความไม่ประมาท แต่ถ้าเรามองในแง่ดี สถาน การณ์ก็คงยังไม่เลวร้ายจนเกินไป การพัฒนาแบบที่ผ่านมาก็ไม่ใช่จะเสียทั้งหมด และมรดกทางวัฒนธรรม ของเราเองก็มีใช้จะสูญไปทั้งหมด ส่วนดีที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของเราที่เหลืออยู่ขณะนี้แหละ ถ้าหากว่าเราค้น ให้ดีและรู้จักใช้ ก็อาจจะนำมาเป็นฐานที่จะทำให้เราสามารถพัฒนาตัวให้ดีขึ้นต่อไปได้ โดยสามารถปรับตัว เข้ากับความเจริญสมัยใหม่ ทั้งด้วยการพัฒนาตัวเอง คือปรับวัฒนธรรมของเราให้มีชีวิตชีวมูลค่าสมสมัย และด้วยการจะทำให้การพัฒนานั้นเป็นไปด้วยดี ผ่านพ้นยุคพัฒนาที่เต็มไปด้วยปัญหาหนีไปได้ *

แนวทางการพัฒนาในยุคต่อไป

ต่อไปนี้ ขอข้ามไปสู่เรื่องแนวทางในการพัฒนาของยุคต่อไป เพราะที่แล้วมานั้นเป็นการกล่าวถึง โทษหรือผลร้ายที่เกิดขึ้น จึงยังต้องพิจารณาต่อไปว่า เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเราจะพัฒนาต่อไปกันอย่างไร

การใช้วัฒนธรรมเป็นปัจจัยร่วมในการพัฒนา และเป็นศูนย์กลางของการพัฒนานั้น หมายรวมถึง การพัฒนาที่ต้องพัฒนาวัฒนธรรมเองด้วย หมายความว่า จะต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรมและการพัฒนาด้วย วัฒนธรรม หรือว่าทั้งพัฒนาวัฒนธรรมและใช้วัฒนธรรมในการพัฒนา แต่การที่จะนำวัฒนธรรมมาใช้ในการ พัฒนานั้น จะต้องรู้จักวัฒนธรรมของเราเองให้ชัดเจนด้วยว่าเป็นอย่างไร มีข้อดีข้อเสียอย่างไร มีคุณค่าอยู่ที่ ไหน ส่วนใดควรรักษา ส่วนควรแก้ไขปรับปรุง จะนำไปใช้อย่างไรจึงจะเกิดผลดี การพัฒนาในยุคที่ผ่าน มา นั้นขาดปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมจึงผิดพลาด แต่ถ้าไม่มีโยนิโสมนสิการ แม้จะเอาวัฒนธรรมเข้ามาร่วมใน การพัฒนา ก็อาจจะผิดพลาดได้อีก

การพัฒนาในยุคที่ผ่านมานั้น ที่ว่าผิดพลาดเกิดผลร้ายเป็นอันมาก เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วก็เพราะ เป็นการพัฒนาที่ขาดดุลยภาพ คือเป็นไปอย่างไม่สมดุล หมายความว่า เป็นความเจริญอย่างกระจัดกระจาย

*ปัญหาการพัฒนาในสังคมไทย ดูรายละเอียดใน "อารยธรรมไทย ทางเลือกออกจากยุคพัฒนา"

ขององค์ปาฐกเดียวกัน (สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ธ.ค. 2531)

ขาดความประสานกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และนำไปสู่การเสียสมดุล สมดุลนั้นเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับการดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตมนุษย์และสังคมของมนุษย์ เมื่อการพัฒนาแต่ละด้านไม่สมดุล ผลที่มารวมกันก็ไม่สมดุลด้วย หมายความว่า องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนา เมื่อไม่เข้ามาเกื้อกูล ประสานสัมพันธ์กัน จะโดยถูกละเลยมองข้ามหรือโดยความรู้ไม่เข้าใจก็ตาม ก็ทำให้องค์ประกอบที่ทำหน้าที่อยู่ พากกระบวนการพัฒนาเล่นเตลิดไปข้างเดียว เอียงหรือเลยเถิด เกินพอดี สุดโต่ง สุดขั้ว องค์ประกอบที่ถูกละเลยในที่นี้ก็คือวัฒนธรรม ส่วนองค์ประกอบที่ถูกเชิดชูพากระบวนการพัฒนาเล่นดิ่งไป ก็คือการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นบทบาทของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้จะต้องขยาย การพัฒนาให้ดำเนินไปอย่างประสานเกื้อกูลและให้เป็นไปอย่างสมดุล เลิกการกระทำที่เป็นการสุดโต่งสุดขั้ว ทั้งหลาย

ภาวะสมดุล หรือ คุณภาพ ที่จะสร้างขึ้นนี้ ขอกล่าวในที่นี้เพียงบางประการในเวลาที่ยำกัก

1. *ภาวะสมดุล* อย่างแรกที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่ เรื่องที่พูดกันบ่อยที่สุดในระยะนี้ คือ ภาวะสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาด้านจิตใจ หมายความว่า วัตถุอย่างเดียวก็จมหาย จิตใจ อย่างเดียวก็เลือนลอย เราจะต้องปรับเปลี่ยนท่าที ไม่เอาแต่ความเจริญทางวัตถุและปริมาณ ไม่มุ่งแต่เศรษฐกิจ โดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น แต่จะต้องให้เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ประสานกลมกลืนกับวัฒนธรรม เฉพาะอย่างยิ่งการใช้เทคโนโลยีส่งเสริมวัฒนธรรม โดยเน้นด้านความงอกงามของ จิตใจและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ พัฒนาศิลปวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นตัวคุมและคาน ตลอดจนเป็นเครื่องนำความ เจริญทางเศรษฐกิจและการใช้วิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี ถ้าจะพูดแยกแยะก็ต้องว่า ในแง่ผล ให้มีความ สมดุลระหว่างการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนาเศรษฐกิจ กับการพัฒนาด้วยองค์ประกอบด้าน วัฒนธรรมและการพัฒนาวัฒนธรรม

2. การพูดถึงความสมดุลระหว่างวัตถุกับจิตใจนั้น ก็ยังแคบไป ถ้าจะให้ชัดต้องถามก่อนว่า การพัฒนานั้นพัฒนาเพื่อใคร ใครเป็นผู้รับผลของการพัฒนา ถ้าถามอย่างนี้ เราก็จะตอบได้ว่า *การพัฒนา นั้น เพื่อมนุษย์ เพื่อมนุษย์ที่มีทั้งกายและใจ ซึ่งมีชีวิตอยู่ร่วมกันทั้งสังคม ในท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อม* ถ้าพูด อย่างนี้แล้วเราก็จะเห็นองค์ประกอบที่จะต้องเข้ามาสมดุลกันสามประการในระบบใหญ่แห่งความดำรงอยู่ ของมนุษย์ องค์ประกอบใหญ่สามส่วนนั้นคือ

- 1) มนุษย์ ซึ่งหมายถึงทั้งกายและใจ
- 2) ธรรมชาติแวดล้อม หรือระบบนิเวศ
- 3) สังคม

องค์ประกอบทั้งสามอย่างนี้ จะต้องประสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดำเนินไปอย่างสมดุล

3. *ภาวะสมดุลระหว่างเก่ากับใหม่* คนจำนวนมากชอบแบ่งแยกระหว่างเก่ากับใหม่ และมัก คิดอยู่กับข้างใดข้างหนึ่ง จนบางทีแตกแยกกันเป็นฝักฝ่าย เช่น พวกหนึ่งว่าของเก่าดี อีกพวกหนึ่งว่าของใหม่ ดี พวกหนึ่งว่าคนโบราณโง่ คนปัจจุบันฉลาด อีกพวกหนึ่งว่าคนโบราณฉลาด คนสมัยนี้เขลาไม่รู้ไม่เท่าถึง การ คิดเห็นและพูดอย่างนี้คงเป็นความยึดติดมากกว่า คือ ติดสมมติ แล้วเอาตัวผนวกเข้ากับข้างใดข้างหนึ่ง ถึมมัน โดยเอาตนเป็นที่ตั้งว่าของคนหรือข้างคนจะต้องดี ความจริงนั้น ของเก่าก็มีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย ของใหม่ก็

มีทั้งส่วนเด่นและส่วนด้อย จึงช่วยให้มีความก้าวหน้าต่อมาได้ และจึงยังต้องแก้ไขปรับปรุงกันต่อไป ถ้าเป็นความจริงแท้ ก็มีแต่ความสมสมัย ตรงกับสภาพที่เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงหรือไม่ก็เป็นภาวะที่เก่าเคยเป็นอย่างไร ใหม่ก็เป็นอย่างนั้น เท่ากับว่าไม่มีเก่าไม่มีใหม่

คนโบราณที่ฉลาดก็มี ที่โง่ก็มากมาย แม้คนทุกวันนี้ที่ฉลาดก็มาก ที่โง่ก็ถมเถไป แต่หลายอย่างที่สืบมาจากอดีตไม่ใช่เรื่องของความฉลาดหรือโง่ แต่เป็นผลจากประสบการณ์ในการลองผิดลองถูกที่ยาวนานกว่าจะได้ความรู้ที่นั่นมาหรือทำสิ่งนั้น ทำอย่างนั้นได้ ก็ต้องผ่านกาลเวลาที่ชืดช้ายิ่ง ในการที่ต้องอาศัยกาลเวลายาวนานเป็นเครื่องพิสูจน์นั้น คนในสมัยปัจจุบันหรือยุคใดยุคหนึ่งเพียงสมัยเดียว ไม่มีเวลาเพียงพอที่จะเรียนรู้ผลได้ สังคมจึงไม่ควรสูญเสียประโยชน์จากประสบการณ์เก่าๆ เหล่านี้ไปเสียเปล่า การรู้จักถือเอาประโยชน์จากประสบการณ์เช่นนั้น นับว่าเป็นความฉลาดอย่างหนึ่งและในทางตรงข้าม ถ้าคนปัจจุบันละเลยมองข้ามประโยชน์นั้นไปเสีย ก็ต้องนับว่าเป็นความโง่เขลาอย่างหนึ่งของเขา

สังคมที่ไม่รู้จักใช้สิ่งเก่าที่ตนมีอยู่ให้เป็นประโยชน์ คือ ไม่รู้จักสืบต่อเก่าให้เข้ากับใหม่ ก็จะต้องนำสิ่งใหม่เข้ามาจากภายนอกทั้งคืน ซึ่งจะมีผลเสียอย่างน้อยสามประการ คือ *ประการที่หนึ่ง* จะหมดตัว ไม่มีอะไรเป็นของตนเอง *ประการที่สอง* จะไม่มีอะไรดีพิเศษแปลกจากสังคมอื่น เพราะรับของเขาเข้ามาอย่างไร ก็มีได้แค่นั้น ไม่สามารถทำให้มีคุณค่าต่างหรือเพิ่มขึ้นไป *ประการที่สาม* จะกลายเป็นสังคมที่ตามและพึ่งพาขึ้นต่อสังคมอื่นโดยสิ้นเชิง เพราะนอกจากจะต้องคอยรับเองจากเขาแล้ว ก็เป็นไปไม่ได้ที่ตนจะทำสิ่งใหม่ ซึ่งมาจากสังคมอื่นได้ดีเท่าเจ้าตัวของเขา เพราะไม่มีทุนเดิมอย่างที่เขา มี จึงจะกลายเป็นสังคมที่ไร้เกียรติภูมิ เป็นทาสของสังคมอื่นหรืออย่างน้อยก็เป็นลูกไล่ลูกตาม ส่วนสังคมที่เก่งกาจแท้ ก็คือ สังคมที่สามารถเอาประสบการณ์และความจัดเจนออกมาปรับรับจัดสรรสิ่งใหม่ให้กลืนกลายเป็นของตนเอง โดยมีคุณค่าแปลกเพิ่มจากสิ่งนั้นที่เขาใช้ในสังคมอื่น นี่เป็นเรื่องเก่าของข้างในกับใหม่จากข้างนอก

ในความเป็นจริงนั้น มีแต่กระบวนการแห่งการถ่ายทอด ส่งต่อและสืบเนื่องไปเรื่อย เป็นกระแสธารอันเดียวที่ไหลเนื่องไปไม่ขาดสาย ไม่อาจแบ่งแยกตัดคอนออกเป็นเก่าและใหม่ เก่ากับใหม่เป็นเพียงคำสมมติสำหรับกำหนดหมายในการเรียนรู้เพื่อคอยช่วยซ่อมเสริมกระแสธารแห่งการสืบทอดให้ไหลเนื่องต่อไป โดยมีความประณีตอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นกระแสธารสืบเนื่องตามลำดับแห่งกาลเวลา จากอดีตสู่ปัจจุบันและสืบไปในอนาคต โดยมีลักษณะแห่งการส่งสมในอดีตแล้วถ่ายทอดสิ่งที่ส่งสมในวันนั้นผ่านมาสู่ปัจจุบันและส่งมอบให้สืบเนื่องต่อไปในอนาคต ให้รับเอาไปตกแต่งเติมต่อปรับปรุงให้เหมาะสมที่สุดที่จะเจริญออกงามมีผลดียิ่งขึ้นต่อไป ถ้าวัฒนธรรมขาดคอนแบ่งเป็นเก่ากับใหม่ขึ้นมาอย่างชัดเจน สังคมก็จะเป็นเหมือนบุคคลที่สูญเสียบุคลิกภาพและขาดดุลยภาพที่จะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปด้วยดี

พูดสั้นๆ ว่า จะต้องไม่มีการแบ่งแยกเป็นเก่ากับใหม่ จะมีแต่การสืบทอดต่อเนื่องจนกระทั่งแยกเม ออกกว่าเป็นเก่าหรือใหม่ เมื่อมีการสืบทอดต่อเนื่องอย่างแท้จริงแล้วก็จะมี ความประสานกลมกลืน เราจะไม่แบ่งแยกกันเป็นเก่ากับใหม่ จะมีแต่การส่งสมถ่ายทอดมาและสืบเนื่องต่อไป ซึ่งเป็นภาวะของการประสาน สืบต่อกันระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ถ้าทำได้สำเร็จอย่างนี้ก็เป็น การกลมกลืนประสานสมดุลอย่างหนึ่ง

4. *ภาวะสมดุลระหว่างความพึ่งตนเอง* ได้รับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เรามักจะพูดเพียงแง่ใดแง่หนึ่งว่า ให้พึ่งตนเองให้ได้ หรือให้ช่วยเหลือกัน แต่ตามความเป็นจริง

มันเราจะพึ่งตนเองอย่างเต็มไปไม่ได้ และจะพึ่งพาอาศัยแต่ผู้อื่นอย่างเต็มไปไม่ได้ ให้เขาช่วยเหลือเท่านั้น ก็ เป็นไปไม่ได้ การที่พึ่งพาแต่คนอื่นหรือไม่ยอมพึ่งใครเลยนั้น เป็นสุดโต่งเกินไป ในเวลาที่สั้นขอพูดเป็น อุปมา เหมือนกับชีวิตของเราที่ ร่างกายของเราประกอบด้วยอวัยวะต่างๆ มากมาย อวัยวะแต่ละอย่างต้องพึ่ง ตัวเองได้ คือ มีความสมบูรณ์ในตัวของมัน สามารถทำหน้าที่ของตนเองและดำรงอยู่อย่างปกติ ในเวลาเดียวกันนั้นเองอวัยวะทั้งหลายที่แต่ละอย่างทำงานได้เป็นปกติ พึ่งตนเองได้นั้น ก็ประสานสัมพันธ์อาศัยซึ่งกัน และกันเหมือนดังลึนกับฟันที่เราพูดถึงกันบ่อย ลึนต้องทำงานประสานกับฟัน ลึนต้องอาศัยฟัน ฟันต้องอาศัย ลึน แต่ทั้งลึนและฟันต่างก็ต้องสมบูรณ์และทำหน้าที่ของมันได้เป็นปกติ เช่น ลึนคุดอาหารให้ฟันจึงจะ สามารถขบเคี้ยวได้สะดวก ฟันเคี้ยวให้แล้วลึนจึงจะลิ้มรสอาหารได้เต็มที่ และจึงจะส่งอาหารลงคอให้ลึน ได้โดยสะดวก ดังนี้เป็นต้น ถ้าอวัยวะแต่ละอย่างนั้นพึ่งตนเองไม่ได้ก็จะเกิดปัญหาไม่เฉพาะแก่ตนเองเท่านั้น แต่ระบบทั้งระบบจะเสียไปด้วย เพราะฉะนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ และเมื่อพึ่งตนเองได้ก็สามารถพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกับผู้อื่นอย่างประสานกลมกลืน

ในการที่พึ่งตนเองได้ และในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างถูกต้องนี้จะมีภาวะ 2 อย่างเกิดขึ้น คือ

ประการที่หนึ่ง การที่สามารถรับเอาสิ่งที่พึ่งจะได้จากส่วนอื่นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตน ในการที่พึ่งตนเองนั้น อวัยวะทุกส่วนจะต้องได้รับประโยชน์จากอวัยวะอื่น เช่น หัวใจก็ต้องอาศัยแรง กระตุ้นบางอย่างจากสมอง เช่น ในการที่ร่างกายต้องการโลหิตมากหรือน้อย จะต้องสูบฉีดแรงขึ้นกว่าปกติ หรือไม่ ส่วนทางฝ่ายสมองจะทำงานได้ ก็ต้องได้รับเลือดที่หัวใจสูบฉีดขึ้นไป โดยที่ทั่วทั้งสมองและหัวใจก็ ทำงานเป็นปกติ พึ่งตนเองได้ แล้วต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน หมายความว่า เมื่อพึ่งตนเองได้ก็สามารถรับส่วน ที่พึ่งได้จากผู้อื่นมาใช้ประโยชน์

ประการที่สอง ในเวลาเดียวกันนั้น ก็จะมีส่วนที่ตนจะให้แก่ผู้อื่นด้วย หรือจะมีสิ่งที่ตน สามารถให้แก่ส่วนอื่น

เมื่อครบสองด้านอย่างนี้ก็จะ เป็นภาวะสมบูรณ์ นี่ก็ภาวะที่พึ่งตนเองได้และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและ กันอย่างมีสมดุล

สรุปความว่า เมื่อแต่ละส่วนพึ่งตนเองได้ ทุกส่วนก็สามารถพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ไปอย่างสมดุล เมื่อทุกส่วนต่างก็พึ่งพาอาศัยโดยประสานสัมพันธ์กันดี ก็ช่วยให้แต่ละส่วนมีโอกาสพึ่งตนเองได้ เมื่อแต่ละ ส่วนพึ่งตนเองได้ ก็สามารถรับเอาสิ่งที่ตนพึ่งได้อย่างพอดีจากส่วนอื่น เมื่อได้รับสิ่งที่ตนพึงให้ตามสมควร แก่ส่วนอื่นๆ นี้ ก็ทำให้เกิดเป็นระบบแห่งความประสานกลมกลืน และเกื้อกูลกันอันประกอบขึ้นเป็น องค์กรวมที่สมดุล ซึ่งสามารถดำรงอยู่และเจริญงอกงามไปด้วยดีโดยสมบูรณ์ เหมือนกับว่า เมื่ออวัยวะทุก ส่วนพึ่งตนเองได้ และทำหน้าที่โดยพึ่งพาอาศัยกัน แต่ละส่วนอาศัยสิ่งที่พึ่งได้จากส่วนอื่น และมีสิ่งที่ตนพึง ให้แก่ส่วนอื่น ก็เกิดเป็นระบบแห่งร่างกายที่สมดุล เป็นชีวิตที่มีสุขภาพดี

ในการพึ่งตนและพึ่งพาอย่างถูกต้องนั้น ยังมีข้อที่พึงสำนึกอีกอย่าง เช่นว่า การพึ่งเขา ก็เพื่อให้ สามารถพึ่งตนได้ การที่พึ่งตน ก็เพื่อให้สามารถพึ่งเขา และเป็นที่ยิ่งแก่เขาได้ พึ่งตนได้ จึงพึ่งผู้อื่น ได้ คือ จึง สามารถรับเอาส่วนที่พึ่งได้จากผู้อื่น จึงมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะพึ่งคนอื่นและจึงจะทำให้การพึ่งคนอื่นนั้น บังเกิดผลดี ดังนั้น การพึ่งพาที่ถูกต้อง จึงได้แก่ การพึ่งพาของผู้ที่พึ่งตัวเองได้ ในทางตรงข้าม เมื่อพึ่งตนไม่

ได้ ก็ไม่สามารถพึ่งคนอื่นได้โดยชอบธรรม และทำให้เกิดผลดี และทำให้ผู้อื่นที่ควรจะได้อาศัยตน พลอยพึ่งตัวเขาเองไม่ได้ เมื่อแต่ละหน่วยย่อยพึ่งตนเองไม่ได้ ก็ประกอบกันขึ้นเป็นระบบ และเป็นองค์รวมที่พึ่งตนเองไม่ได้ อีกเช่นเดียวกัน โดยนัยนี้ การพึ่งตน กับการพึ่งพา จึงมีความหมายเนื่องเป็นอันเดียวกัน

พระพุทธศาสนาสอนให้ทุกคนเป็น **อัตตนาถะ** คือ เป็นที่พึ่งของคนได้ หรือพึ่งตนได้ และเป็น **ปรนาถะ** คือเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ หรือมีสิ่งที่จะให้แก่คนอื่น พร้อมกันนั้น ก็สอนให้ทุกคนเป็น **กัลยาณมิตระ** คือ มีมิตรดี เพื่อให้มีสิ่งที่จะได้รับจากคนอื่น ซึ่งจะเอามาใช้ในการพัฒนาตัวเอง ให้พึ่งตนได้ต่อไป ถ้าระบบนี้เป็นอย่างสมดุล ตนเองก็เจริญงอกงาม และพาคนอื่นให้เจริญงอกงามด้วย เป็นการร่วมเจริญงอกงามไปด้วยกัน

อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ไม่มีบุคคลที่จะเป็นกัลยาณมิตร คือ ไม่มีบุคคลผู้มีสิ่งที่จะให้แก่คนอื่น พระพุทธศาสนาก็สอนให้ **โยนิโสมนสิการ** คือ ความรู้จักคิด รู้จักพิจารณา หรือมนสิการโดยแยบคาย ซึ่งทำให้สามารถเลือกเห็นคุณค่าส่วนดีหรือประโยชน์ แม้จากสิ่งหรือบุคคลซึ่งไม่มีอะไรที่จะให้แก่คนอื่นได้ การมีโยนิโสมนสิการ จึงเป็นการพึ่งตนเองได้ในระดับสูงสุด หรือเป็นการพึ่งตนที่ประเสริฐสุด เป็นการพึ่งคนอื่น หรือได้จากคนอื่นสิ่งอื่น ด้วยการพึ่งตนเองแท้ๆ หรือเป็นการพึ่งคนอื่นได้ โดยที่เขาไม่ต้องให้พึ่ง (เป็นการได้โดยไม่ต้องพึ่ง หรือพึ่งเขาโดยที่เขาไม่รู้ตัวว่าถูกพึ่งด้วยซ้ำ) และทำให้การพึ่งตนกับพึ่งคนอื่นมีความหมายเป็นอันเดียวกันอย่างแท้จริง หลักการนี้ พระพุทธศาสนาเรียกว่า "พึ่งตน คือ พึ่งธรรม และพึ่งธรรม คือ พึ่งตน"

ชนทุกหมู่เหล่าทุกระดับชั้นทุกชุมชนในสังคมนั้น จะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาโดยต่างก็พึ่งตนเองได้และต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ต่างก็มีสิ่งที่ต้องรับจากคนอื่น และต่างก็มีสิ่งที่จะให้แก่คนอื่นด้วย แต่ละคนแต่ละกลุ่มทำทุกอย่างด้วยตนเองไม่ได้ ต้องได้บางอย่างจากคนอื่นกลุ่มอื่น แต่ก็พึ่งตนเองได้ ในการทำสิ่งที่คนกลุ่มอื่นจะต้องอาศัยตนเท่ากับว่าตนก็มีให้แก่คนอื่นและแก่ส่วนรวม

เพราะฉะนั้น จึงต้องรู้ต้องเข้าใจต้องยอมรับความสำคัญของชนทุกหมู่เหล่าทุกชั้นทุกระดับในสังคม และให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยในกระบวนการพัฒนานั้น โดยเฉพาะองค์ประกอบทุกส่วนของชุมชนจะต้องเกื้อกูลกัน ประสานสัมพันธ์เพื่อให้ชุมชนนั้นพึ่งตนเองได้ ดังตัวอย่างที่กล่าวเมื่อกี้ คือองค์ประกอบสามอย่างของชุมชนในชนบท ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน แต่ละอย่างจะต้องพึ่งตนเองได้และสามารถทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่สังคมใหญ่ที่เป็นส่วนรวม

ข้อที่ 5 ความสมดุลระหว่างสังฆธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรม ข้อนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ

สังฆธรรม คือความจริง ความแท้ ความเป็นอย่างนั้นเอง ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย หรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

จริยธรรม คือหลักการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งอิงอาศัยสอดคล้องกับสังฆธรรม และทำให้เราดำเนินเข้าถึงสังฆธรรม

บัญญัติธรรม คือกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดวางกันขึ้นโดยสมมติ เช่น กฎหมาย ขนบประเพณี เพื่อให้มีการอยู่ร่วมกันด้วยดี เป็นความเรียบร้อยดีงามของสังคมนั้น และเพื่อเป็น

กรอบหรือเป็นเครื่องกำกับที่จะช่วยคุณให้คนดำรงอยู่ในจริยธรรม กล่าวคือ บัญญัติธรรมนั้นตามปกติจะกำหนดวางไว้เพื่อสนับสนุนการดำเนินตามจริยธรรม

วัฒนธรรมนั้นเนื่องอยู่ตลอดเวลาภิธรรมสามประการนี้ สังฆธรรมเป็นรากฐาน เป็นสิ่งที่ให้ความหมาย และเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมและบัญญัติธรรม จึงเป็นแหล่งที่ให้ความหมายในขั้นสุดท้ายแก่วัฒนธรรมด้วย

วัฒนธรรมนั้นมีส่วนที่เป็นบัญญัติธรรมมาก และบัญญัติธรรมก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมแต่ละสังคมมีเอกลักษณ์ที่เป็นส่วนเฉพาะของตนเอง และเป็นเอกลักษณ์โดยสอดคล้องประสานกับจริยธรรม เช่น บัญญัติธรรมจะทำให้สังคมแต่ละสังคม มีรูปแบบของตนเองในการปฏิบัติตามจริยธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง พุคอีกอย่างหนึ่งว่า บัญญัติธรรมส่วนใหญ่ ก็คือรูปแบบและลักษณะภายนอกแห่งการปฏิบัติตามจริยธรรมของสังคมนั้น ๆ นั่นเอง

ในการที่จะทำให้สังคมมีความสมคูลนั้น จะต้องให้สังฆธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรมทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องและประสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน บัญญัติธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมปรากฏตัวโดยมีลักษณะภายนอกและรูปแบบเป็นของตัวเอง แต่ถ้าเราคิดบัญญัติธรรมเกินไป วัฒนธรรมก็จะแข็งทื่อกระด้าง ไม่มีการปรับปรุงตัว หยุคนึง ไม่เจริญก้าวหน้า ไม่มีการพัฒนาวัฒนธรรม จึงต้องเอาความรู้ ความเข้าใจในสังฆธรรมมาจัดสรรควบคุม เช่น การที่ต้องยอมรับอนิจจัง ซึ่งเป็นสังฆธรรมว่า สิ่งทั้งหลายต้องมีความเปลี่ยนแปลง ต้องรู้จักตัด รู้จักละ รู้จักปล่อย รู้จักสละทิ้งและมีการปรับปรุงตัวเอง โดยยืนอยู่กับสังฆธรรม มุ่งหาสังฆธรรม และในเวลาเดียวกันก็ต้องรู้จักสาระของจริยธรรม เพื่อปรับบัญญัติธรรมเช่น กฎหมาย เป็นต้น ให้ได้ผลจริงตามสาระและความมุ่งหมายของจริยธรรมที่อิงอยู่กับและสอดคล้องกับสังฆธรรม นี่เป็นเรื่องของการประสานกลมกลืนระหว่างธรรม 3 อย่าง

ที่นี้สังฆธรรมนั้น โดยทั่วไปหรือตามปกติจะมีแหล่งที่มาที่สำคัญคือ ศาสนธรรม ซึ่งกรณีของชาวพุทธในประเทศไทยนี้ก็คงจะหมายถึงพุทธธรรม ศาสนธรรมนั้นส่วนหนึ่งเข้าอยู่ในวัฒนธรรมแล้ว แต่อีกส่วนหนึ่งอยู่ข้างนอก ศาสนธรรมที่เข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมแล้วก็คือส่วนที่เราได้แปลความหมายเอามายึดเป็นความเชื่อถือ และเป็นข้อปฏิบัติในชีวิตร่วมกันของสังคมแล้ว คือ ได้ประยุกต์เข้าไปจนกลายเป็นองค์ประกอบที่รวมอยู่ในวัฒนธรรมหรือกลายเป็นส่วนประกอบในวิถีชีวิตของสังคมแล้ว แต่ศาสนาธรรมอีกส่วนหนึ่งที่อยู่ข้างนอกนั้น เป็นส่วนต่างหากซึ่งอยู่กับสถาบันอีกสถาบันหนึ่ง คือ สถาบันศาสนา ในที่นี้ขอพูดโดยรวบรัดว่า ศาสนธรรมยังมีอีกส่วนหนึ่งที่เป็นอิสระอยู่ต่างหากข้างนอกเพราะเหตุผลว่า

1. ศาสนธรรมส่วนที่เข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมนั้น เป็นส่วนที่ประชาชนในสังคมนั้นแปลความหมาย เข้าใจ เชื่อถือ และประพฤติปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับศาสนาธรรมที่เป็นจริงก็ได้
2. องค์ประกอบต่างๆ ในวัฒนธรรม เมื่อผ่านกาลเวลายาวนาน องค์ประกอบเหล่านั้นก็มีการคลาดเคลื่อน ไขว้เขว ผิดเพี้ยนไปตามปัจจัยต่างๆ

เพราะฉะนั้น ศาสนธรรมในวัฒนธรรมจึงอาจจะคลาดเคลื่อนไขว้เขวไป จึงต้องมีศาสนธรรมต้นแหล่งเป็นหลักอยู่ภายนอก เป็นตัวคงที่ เป็นหลักการเดิม ซึ่งจะทำหน้าที่

ประการที่หนึ่ง เป็นหลักที่จะให้จุดมุ่งหมายและอุดมคติแก่วัฒนธรรมและเป็นตัวนำทางให้แก่วัฒนธรรม

ประการที่สอง ศาสนธรรมนั้น จะอำนวยสัจธรรมซึ่งเป็นเกณฑ์มาตรฐานที่จะใช้ในการตรวจสอบและคอยปรับวัฒนธรรมให้เข้าถึงอุดมคติ หรือให้เป็นไปในแนวทางของอุดมคติอยู่เสมอ

ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของความสมดุลประการต่างๆ ที่เราจะต้องสร้างให้มีขึ้นในการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมตามที่ได้ตกลงกันว่า จะเริ่มขึ้นต่อแต่นี้ไป

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนานั้น โดยสรุปก็คือ ในการที่สิ่งทั้งหลายจะดำรงอยู่ด้วยดี พร้อมทั้งจะเจริญงอกงามได้ต่อไป องค์ประกอบของมันจะต้องประสานสัมพันธ์เกื้อกูลกันจนทำให้องค์รวมอยู่ในภาวะสมดุล วัฒนธรรมที่สืบมาจากเก่ากับการพัฒนาที่จะสืบหน้าต่อไปก็จะต้องประสานสัมพันธ์เกื้อกูลกัน ปรับเข้ากันได้ สืบทอดต่อเนื่อง จนทำให้สังคมดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ความเจริญงอกงามและประโยชน์สุขที่แท้จริงจึงจะเกิดขึ้นได้

หลักการทั่วไปในการพัฒนาที่ถูกต้องก็เป็นการทำให้สมดุล โดยคอยจับคอยประคับประคองให้องค์ประกอบต่างๆ ดำเนินไปอย่างประสานสัมพันธ์เกื้อกูลกันอย่างมีความสมดุล ความสมดุลนั้นเรียกว่า **ความพอดี** ความพอดีนั้นเป็นหลักสำคัญในพุทธศาสนา พุทธธรรมสอนเรื่องความพอดีเป็นหลักใหญ่

ความพอดีของแต่ละส่วน ในการกระทำแต่ละอย่างแต่ละเรื่อง เช่น บริโภคอาหารแต่พอดี เป็นต้น ความพอดีอย่างนี้ ทางพระเรียกว่า **"มัตตา"** เช่น ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค เรียกว่า **"โภชนมัตตัตถุญตา"**

ประการต่อไป ความพอดีระหว่างองค์ประกอบที่ต่างก็ทำหน้าที่ของตนๆ โดยประสานสัมพันธ์กันอย่างสมดุล และทำให้องค์รวมก็เกิดความสมดุลด้วย การที่องค์ประกอบทั้งหลายทำงานประสานสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอมีความสมดุลพอดีกัน หรือความได้สัดส่วนพอดี ระหว่างองค์ประกอบตั้งแต่สองอย่างขึ้นไปนี้ ภาษาพระเรียกว่า **"สมตา"**

ประการที่สาม การที่ระบบทั้งหมดมีองค์ประกอบครบถ้วนทำหน้าที่ได้พร้อมบริบูรณ์ มีความสมดุลพอดีที่จะให้สำเร็จผลบรรลุความมุ่งหมายความพอดีของระบบทั้งหมดอย่างนี้ เรียกว่า **"มัชฌิมา"**

รวมแล้วมีความพอดีสามประการคือ **"มัตตา"** **"สมตา"** และ **"มัชฌิมา"** รวมเป็นระบบความคิด และการปฏิบัติที่สำคัญ ในพระพุทธศาสนา ในการพัฒนาต่อไปนี้ เราเน้นที่ความพอดีทุกอย่าง คือทั้ง มัตตา สมตา และมัชฌิมา แต่ความพอดีทั้งสามอย่างนั้น ทุกอย่างต้องอาศัยปัญญา จึงจะรู้ได้ว่าแค่ไหนพอดี และจึงจะจัดให้พอดีได้ จะต้องใช้หลักความพอดีอย่างนี้ ในการพัฒนาวัฒนธรรมและใช้วัฒนธรรมในการพัฒนา

ในการพัฒนาวัฒนธรรม และใช้วัฒนธรรมในการพัฒนานั้น มีข้อสังเกตและข้อคิดบางอย่างเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนาที่จะขอกกล่าวไว้เล็กน้อย

ทั้งวัฒนธรรมและการพัฒนาต่างก็เป็นเรื่องของความเจริญงอกงามด้วยกันทั้งนั้น ว่าที่จริง **"วัฒนธรรม"** ในวัฒนธรรมก็คือคำเดียวกับ **"พัฒนา"** นั่นเอง ดังนั้น ถ้าแปลอย่างง่าย วัฒนธรรม จึงหมายถึง สิ่งที่เป็นความเจริญงอกงาม ส่วนพัฒนาแปลว่า การทำให้เจริญงอกงาม ซึ่งขยายความได้ดังนี้

วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่งที่เป็นความเจริญงอกงาม ที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้ หรือสั่งสมมาจนถึงบัดนี้ พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ผลรวมของความเจริญงอกงามเท่าที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

การพัฒนา คือ การสร้างสรรค์ปรับปรุงคัดแต่งต่อเติมให้สิ่งที่ได้สั่งสมมานั้น เจริญงอกงามสืบต่อไป พุทธอุทกนัยหนึ่งว่าการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทำให้เกิดมีสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มพูนกลมกลืนเข้าในกระแสธารแห่งความเจริญที่ได้สั่งสมกันมา ให้งอกงามสืบต่อไป

วัฒนธรรมเน้นส่วนที่สืบมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาเน้นการทำต่อจากปัจจุบัน ที่จะสืบเนื่องไปในอนาคต วัฒนธรรมเป็นทุนจากเดิมเท่าที่มีอยู่ อันได้จัดเตรียมไว้ให้พร้อม สำหรับการที่จะก้าวเดินต่อไปในอนาคต ส่วนการพัฒนาเป็นการตัดแต่งเพิ่มขยาย จาก (ทุนที่อยู่) ปัจจุบันให้เจริญงอกงามพร้อมยิ่งขึ้น ไปในอนาคต วัฒนธรรมหนักข้างอดีตถึงปัจจุบัน การพัฒนาโยงปัจจุบันไปหาอนาคต

วัฒนธรรมเป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะ เป็นพื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้น ๆ ส่วนการทำเนื้อตัวที่มีอยู่นั้นให้เจริญงอกงามต่อไปอีก ด้วยการคัดกลั่นย่อยสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มเข้ามาเรียกว่าการพัฒนา

วัฒนธรรมเป็นกระบวนการสร้างสรรค์สืบทอดต่อเนื่อง จากอดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อให้เจริญงอกงามต่อไปในอนาคต อย่างไม่ขาดตอน การที่วัฒนธรรมจะเจริญงอกงามสืบต่อไปในอนาคตด้วยดี จำต้องอาศัยการพัฒนา ดังนั้น จึงต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรม

การพัฒนานั้นมิใช่หมายเฉพาะการเสริมขยาย เพิ่มพูนให้มากมายและเติบโตขึ้นเท่านั้น แต่หมายถึงการแก้ไขตัดทอน ขลิบแต่งให้ดีขึ้นและเหมาะสมยิ่งขึ้นด้วย

การพัฒนาวัฒนธรรมหมายถึง การทำให้วัฒนธรรมได้รับการปรับปรุง และปรับตัวให้มีคุณค่าสมสมัย และบังเกิดประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมอันเป็นจริง ที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน และกำลังก้าวเดินต่อไปในอนาคต

การพัฒนาด้วยวัฒนธรรม หรือการใช้วัฒนธรรมในการพัฒนา หมายถึง การนำเอาประสบการณ์ ความจัดเจนและภูมิธรรมภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมสืบกันไว้ในสังคมของคน ออกมาใช้เป็นเครื่องมือในการที่จะเผชิญ ต่อสู้ ปรับ คัดแปลง และสร้างสรรค์จัดทำสิ่งใหม่ๆ ให้เข้ากันและบังเกิดคุณค่าอันน่ายกย่องแก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง

สิ่งทั้งหลายที่เพิ่มพูน เติบโตเข้ามาใหม่ด้วยการพัฒนานั้น เมื่อกลมกลืนเข้าในวิถีชีวิตของสังคมแล้ว ก็กลายเป็นส่วนประกอบอยู่ในวัฒนธรรมไปด้วย

ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ที่รุ่งเรืองด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และเคลื่อนถลันด้วยกิจกรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ก็เป็นวัฒนธรรมแบบหนึ่งด้วยเช่นเดียวกัน หากเป็นความรุ่งเรืองด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพัฒนาเศรษฐกิจ ในความหมายที่แท้จริงเราก็อาจจะพูดว่าสังคมปัจจุบันนี้มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมเทคโนโลยี และวัฒนธรรมแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า แม้โลกปัจจุบัน จะเจริญด้วยวิทยาศาสตร์ แต่คนสมัยใหม่ก็มิได้มีจิตใจแบบวิทยาศาสตร์ ทำที่แห่งการมองโลกและชีวิตของเขาข้างเต็มไปด้วย ลักษณะแห่งความเลื่อนลอย หรือไม่ก็เป็นไสยศาสตร์ แม้โลกปัจจุบันจะก้าวหน้าไปไกลด้วยเทคโนโลยี และได้ใช้เทคโนโลยีในการสร้างความเจริญเติบโต ขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว แต่การใช้เทคโนโลยีและการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นก็ได้เป็นไปเพียงเพื่อเสริมสร้างความพร้อมทางวัตถุ และสนองค่านิยมบริโภค ไม่ได้ใช้เพื่อคุณค่าแท้ของมัน ในการที่จะเสริมสร้างคุณภาพชีวิต จึงส่งผลให้เกิด

ความสูญเสียคุณภาพชีวิตและการทำลายคุณภาพแห่งระบบการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ อันประกอบด้วย ชีวิต ทั้งกายใจ สังคม และธรรมชาติแวดล้อมเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่ผิดพลาดเราจึงมีเพียงวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมเทคโนโลยี และวัฒนธรรมแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ อย่างเทียมๆ ซึ่งก็คือไม่ใช่วัฒนธรรม นั่นเอง เพราะไม่เป็นความจริงของงานที่แท้จริงเลย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ก็คือ เพราะ เราไม่ได้พัฒนาวัฒนธรรมเราไม่ได้ใช้วัฒนธรรมในการพัฒนา วัฒนธรรมกับการพัฒนาจึงไม่มาประสาน บรรจบกัน บังเกิดเป็นการพัฒนาที่ไร้วัฒนธรรม และวัฒนธรรมเองก็ขาดคอน อุดตัน เกิดความหมักหมม เป็นดุน้ำนิ่งที่น่าเสียด

ในเมื่อวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพัฒนาเศรษฐกิจ มีบทบาทโดดเด่นในโลกยุคปัจจุบัน เราจึง จะต้องให้ความสนใจต่อมันให้มาก โดยโยนมันเข้ามาประสานบรรจบกับวัฒนธรรม ด้วยการพัฒนาอย่างถูก ค้อง คือให้เป็นการพัฒนาที่ประสานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เข้ากับ วัฒนธรรมให้ภูมิธรรมภูมิปัญญาที่มีอยู่ ออกมาเสริมหนุน และกล่อมเกลาวissenschaft เทคโนโลยีและความ ก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ให้กลมกลืนเข้าสู่วิถีชีวิตของประชาชนอย่างมีคุณค่าที่เกื้อกูลและเสริมวัฒนธรรมให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในทางที่จะนำมนุษยชาติ สู่นิรันดรและอิสรภาพที่แท้จริง

พระยาอนุমানราชชนกับงานทางด้านวัฒนธรรม

เป็นอันว่า ในการที่จะข้ามพ้นยุคพัฒนาที่ผิดพลาดมีปัญญา และทำการพัฒนาในแนวทางใหม่ เราจะต้อง ทั้งพัฒนาวัฒนธรรมและพัฒนาด้วยวัฒนธรรม เมื่อเราพัฒนาวัฒนธรรมและพัฒนาด้วยวัฒนธรรมนั้น เราก็จะมีวัฒนธรรมในการพัฒนาเกิดขึ้นด้วย แต่ก่อนที่เราจะพัฒนาวัฒนธรรม และใช้วัฒนธรรมในการ พัฒนา เราก็จะต้องรู้จักและเข้าใจวัฒนธรรมของเราให้เพียงพอ

พระยาอนุমানราชชน ได้สร้างผลงานทางด้านวัฒนธรรมไว้มากมาย มีความโดดเด่นจนกระทั่ง องค์การ UNESCO ได้ประกาศยกย่องแล้ว และเรากำลังจัดฉลองอยู่ในบัดนี้ ผลงานของท่านนั้นเป็นสิ่งที่ จะช่วยให้เราเข้าใจวัฒนธรรม แม้ว่าผลงานของท่านจะเป็นแหล่งข้อมูลและความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ วัฒนธรรม ไม่ใช่ตัววัฒนธรรมเอง เพราะว่า ตัววัฒนธรรมที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ชีวิตของประชาชน แต่เราก็ สามารถเอาข้อมูลความรู้ความเข้าใจ จากผลงานของท่านพระยาอนุমানราชชนนี้ไปเป็นหลักฐานหรือจุดตั้ง ดันในการศึกษาตรวจสอบตัววัฒนธรรมที่ชีวิตของประชาชน แล้วจากนั้นเราก็จึงเอามาปฏิบัติการในการ พัฒนาต่อไป ให้สำเร็จผลตามวัตถุประสงค์

ท่านพระยาอนุমানราชชนนั้น นอกจากได้สะสมรวบรวมข้อมูล สร้างผลงานทางวัฒนธรรมไว้แล้ว ก็ยังมีข้อที่น่าสังเกต เกี่ยวกับทัศนคติและลักษณะการทำงานของท่านด้วยว่า ในการทำงานทางด้านวัฒนธรรม ของท่านนั้น ท่านเป็นผู้ที่ได้พยายามเชื่อมต่อสายธารแห่งวัฒนธรรมไม่ทำให้หยุดนิ่งอยู่ แต่ให้สืบต่อไป โดย ไม่ขาดคอน น่าสังเกตว่าแม้ท่านจะศึกษาเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องของอดีต แต่ท่านก็เป็นผู้ที่ไม่ หลงติดอยู่ในอดีต ไม่จมอยู่ในอดีต ท่านศึกษาอดีตโดยเรียนรู้อดีตเพื่อนำอดีตมาใช้ประโยชน์ มิใช่เพื่อหลง จมอยู่ในอดีตนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงพร้อมที่จะรับความเปลี่ยนแปลง ท่านถือและยอมรับว่าจะต้องมีสิ่ง ใหม่ จะต้องมีการปรับตัวและปรับปรุงกันเรื่อยไป ท่านไม่คับแคบอยู่แต่เฉพาะด้านของตน แต่ยอมรับความ

สำคัญขององค์ความรู้และวิทยาการด้านอื่นๆ ที่จะต้องมาเชื่อมโยงประสานกันในการที่จะทำความเจริญของสังคมมนุษย์ให้สำเร็จ

พระยาอนุমানราชชน สนใจศิลปวัฒนธรรมทุกระดับ โดยเฉพาะท่านเน้นวัฒนธรรมระดับล่าง ที่เรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้าน หรือเรื่องพื้นบ้าน การที่ท่านทำเช่นนี้ ก็คงจะเป็นเพราะว่า ท่านมุ่งจะช่วยรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้ มิให้สูญหาย เพราะวัฒนธรรมระดับล่างนั้น มีโอกาสที่จะสูญหายไปได้ง่าย พุคอย่างง่าย ๆ ก็ว่า พระยาอนุমানราชชน ได้ช่วยรักษาสิ่งดีๆ ของเราไว้ ทำให้เมืองไทยมีของดีหลายอย่างเหลือไว้รอคนชาวต่างประเทศ

ในด้านชีวิตส่วนตัว ท่านก็มีชีวิตที่เป็นแบบอย่างได้ ท่านมีคุณธรรมสำคัญที่พึงเน้นไว้ในที่นี้คือ ความเป็นครู ได้ทราบตามประวัติว่า ท่านรักความเป็นครูตั้งใจทำหน้าที่ของครู โดยที่มีใจตั้งใจเฉพาะทำงานในการสอนเท่านั้น แต่เอาใจใส่ต่อความเจริญงอกงาม ของศิษย์ที่มารับประโยชน์จากความเป็นครูของท่านด้วย และท่านก็ทำตัวเองเป็นครูที่น่าเคารพรัก ซึ่งศิษย์ก็เคารพรักท่านจริง เพราะฉะนั้นจึงนับว่าท่านเป็นผู้ที่ คุณสมบัติของความเป็นครูที่แท้จริง และในส่วนทั่วไป ก็มีชีวิตส่วนตัวที่เป็นแบบอย่างโดยอาศัยความขยันหมั่นเพียรสุจริตและไมตรีธรรม ส่วนในแง่ผลงานสิ่งที่ท่านสั่งสมสร้างสรรค์ไว้ก็เป็นสมบัติของสังคมต่อไป ถ้าจะพูดอย่างรวบรัดที่สุดก็อาจกล่าวว่า พระยาอนุমানราชชนนั้น ชีวิตก็เป็นแบบอย่างได้ ผลงานก็กลายเป็นสมบัติของสังคม หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่าในการสร้างผลงานทางสังคมนั้น ตัวท่านเองก็ดำรงอยู่ในวัฒนธรรม หรือมีวัฒนธรรมด้วย

โดยเฉพาะในยุคที่ผ่านมา ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่ละเลยทอดทิ้งวัฒนธรรมของตน เป็นช่วงที่มรดกที่ดีงามล้ำค่า มีโอกาสสูญหายไปได้มาก พระยาอนุমানราชชนได้ช่วยเก็บรักษารวบรวมข้อมูลความรู้นี้ไว้ให้เรา แม้สมมติว่าท่านทำไว้เพียงเท่านี้ ก็ยังเป็นคุณูปการต่อสังคมไทยอย่างยิ่งยวดอยู่แล้วโดยไม่ต้องคำนึงถึงคุณธรรมและงานอื่นที่ท่านได้กระทำ

อย่างน้อย พระยาอนุমানราชชนก็ได้ช่วยรักษาวัฒนธรรมส่วนหนึ่งไว้ให้แล้ว ต่อไป ก็อยู่ที่เราจะเอาไปใช้อย่างไร โดยเฉพาะในการเข้าสู่ยุคใหม่ของการพัฒนาที่จะมีการพัฒนาด้วยจิตสำนึกแบบใหม่ ซึ่งจะใช้วัฒนธรรมเป็นองค์ร่วมหรือเป็นศูนย์กลางของการพัฒนานั้น อันสหประชาชาติได้ตกลงประกาศไว้ว่าจะเริ่มจากปีนี้เป็นต้นไป ถ้าเราสามารถทำได้เช่นนั้น นั่นแหละคือการฉลอง 100 ปี พระยาอนุমানราชชนที่แท้จริง คือการทำให้ชีวิตและงานของท่าน ยังคงมีชีวิตชีวาอยู่ยืนนาน ด้วยการทำให้ชีวิตและผลงานของท่าน มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป และการกระทำเช่นนี้แล ก็คือสิ่งที่เรียกว่า เป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติ หรือปฏิบัติบูชาที่พระพุทธศาสนา นิยมสรรเสริญว่าเป็นการบูชาอันสูงสุด ก็ขอให้ความมุ่งหวังดังที่กล่าวมานี้ จงสัมฤทธิ์ผลเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชาวโลกสืบไป ตลอดกาลนาน

ขอถวายพระพร